

**MOTIVAČNÍ A DEMOTIVAČNÍ FAKTORY
OVLIVŇUJÍCÍ OBCHODOVANÉ OSOBY
PŘI ROZHODOVÁNÍ O VSTUPU
DO PROGRAMU PODPORY A OCHRANY
OBĚTÍ OBCHODOVÁNÍ S LIDMI**

Zpracovali:
PhDr. Ivana Trávníčková, CSc.
PhDr. Šárka Blatníková

červen 2006

„Důvěra dává rozmluvě víc než inteligence.“

F. de la Rochefoucauld

Autorky výzkumné zprávy děkují všem expertům, kteří jim svou ochotou prezentovat vlastní názory umožnili zpracovat předkládanou zprávu.

Zadavatel studie: Ministerstvo vnitra ČR, odbor prevence kriminality
(leden –červen 2006)

OBSAH:

ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA ..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

PŘEDMĚT	5
CÍL	5

OPERACIONALIZACE ..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

METODIKA VÝZKUMU	6
LIMITY SPOJENÉ S REALIZACÍ.....	6
HYPOTÉZY	7
ZDROJE INFORMACÍ	7

TEORETICKÁ PARADIGMA ..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

MOTIVACE-MOTIVOVÁNÍ-MOTIVAČNÍ FAKTORY	7
DOPAD OBCHODOVÁNÍ S LIDMI NA OBCHODOVANOU OSOBU - PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY	9
VIKTIMIZACE	9
PŘÍZNAKY POSTTRAUMATICKÉ STRESOVÉ PORUCHY (PTSD) U OBĚTÍ KRIMINÁLNÍHO NÁSILÍ	10
PŘÍZNAKY SYNDROMU TÝRANÉ ŽENY – „BATTERING SYNDROM“	12
STOCKHOLMSKÝ SYNDROM	13
REVIKTIMIZACE - FENOMÉN MNOHOČETNÉ OBĚTI.....	13
SYNDROM „VYHÝBÁNÍ SE“	14
NÁSLEDKY ZNÁSILNĚNÍ.....	14
DŮSLEDKY KOMERČNÍHO SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ	15
OBTÍŽE SOUVISEJÍCÍ S MIGRACÍ	15
TYPOLOGIE OBĚTÍ.....	17
MOTIVOVÁNÍ – MOTIVACE - POTŘEBY	21
<i>Motivace a motivování není manipulace</i>	22
<i>Důvody, které „rozhodnou“</i>	22
MOTIVAČNÍ PŮSOBNÍ.....	23
<i>Kompetence pomáhajícího pracovníka – práce s klientem</i>	24
<i>Mapování a hodnocení potřeb klienta</i>	25
<i>Přístup policistů k obchodovaným osobám</i>	25

EMPIRICKÁ ŠETŘENÍ..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

INTERPRETACE ÚDAJŮ ZÍSKANÝCH Z ROZHOVORŮ S EXPERTY	27
I. INDIKÁTORY OVLIVŇUJÍCÍ VSTUP DO PROGRAMU	27
<i>První kontakt s obětí</i>	27
<i>Kritéria pro zařazení do Programu</i>	29
<i>Důvody nepřijetí</i>	29
II. INDIKÁTORY PRO SETRVÁNÍ V PROGRAMU	30
<i>Individuální plány - nabídkový servis</i>	30
<i>Specifika obětí zařazených do Programu</i>	31
<i>Trestní řízení</i>	31
<i>Důvody odchodu</i>	31
III. MOTIVUJÍCÍ A DEMOTIVUJÍCÍ STIMULY.....	32
<i>Návrhy na změny – zatraktivnění Programu</i>	33
<i>Doba na rozmyšlenou</i>	34
DALŠÍ INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	35
ANALÝZA EVIDENCE OSOB ZAŘAZENÝCH PO PROGRAMU	35
<i>Evidence osob zařazených v Programu – OPK</i>	35
<i>Schematizovaná ukázka záznamového archu - seznam sledovaných proměnných/indikátorů</i>	38

<i>Komentáře k evidenci</i>	39
ŠETŘENÍ DŮVODŮ A OMEZENÍ VSTUPU DO PROGRAMU U OBCHODOVANÝCH OSOB	41
IDENTIFIKACE OBĚTI TRESTNÉHO ČINU JAKO OBCHODOVANÉ OSOBY	42
<i>Rozpoznávání obchodovaných osob - hlavní cesty identifikace</i>	43
<i>Indikátory a dotazníky</i>	44
ZÁVĚRY	45
DOPORUČENÍ	46
LITERATURA	48
PŘÍLOHY	50
JAK ROZPOZNAT OBĚTI OBCHODOVÁNÍ S LIDMI	51
ÉTICKÝ KODEX	59
VZTAH PRACOVNÍK – KLIENT.....	62
ICMPD - TRAINING MANUAL.....	65
SEMINÁŘE, ŠKOLENÍ, KURZY A AKTIVITY K PROBLEMATICE OBCHODOVÁNÍ S LIDMI – PÉČE O OBĚTI	66

Tento text neprošel jazykovou korekturou.

ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA

Obchodování s lidmi jako jedna z forem násilí je především porušováním základních lidských práv obchodovaných osob s cílem získat jejich vykořisťováním obchodní profit resp. zisk. Proto je obchodování s lidmi zároveň velmi lukrativní kriminalitou spojenou s organizovaným zločinem. „Obchodováním se osoba postupně stává komoditou a může jen velmi těžko ovlivnit svou situaci, postupně zcela ztrácí kontrolu nad situací, v níž se nachází“.¹

Podle účelu se obchod s lidmi může objevit v následujících podobách: obchodování za účelem práce v sexuálním průmyslu, obchodování za účelem nucené práce, obchodování za účelem práce v domácnosti, obchodování za účelem sňatku, obchodování za účelem žebroty, obchodování s lidskými orgány. Vzhledem k závažnosti i značnému rozsahu problému se na obchodování s lidmi zaměřují ve svých dokumentech mezinárodní instituce (zejména orgány OSN a EU) s cílem zdůraznit ochranu lidských práv obchodovaných osob² a prevenci tohoto jevu včetně poskytování účinné pomoci obětem obchodování.

„Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi“ (dále jen Program) byl původně vytvořen v rámci projektu OSN „Prevence, potlačování a obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování“ a tvořil součást Národní strategie boje proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování přijaté v roce 2003. Program je financován z prostředků Ministerstva vnitra (dále jen „MV“) určených na prevenci kriminality.

Cíle Programu:

- poskytnout obětem podporu a zabezpečit ochranu jejich lidských práv a důstojnosti a
- motivovat je ke svědecké výpovědi, a tak napomoci orgánům činným v trestním řízení při odhalování, stíhání, usvědčení a potrestání pachatelů trestných činů souvisejících s obchodováním“.³

Obchodované osoby, které byly dosud do Programu zařazeny, byly obchodovány nejen za účelem nucené prostituce, ale i za účelem nucené práce. Všechny osoby spolupracovaly s Policií ČR a významnou měrou napomohly vyšetřování trestné činnosti.

V souladu s revidovanou Národní strategií boje proti obchodování s lidmi (pro období 2005 – 2007) byl v roce 2005 Program institucionalizován a formalizován. Na základě Pokynu ministra vnitra č. 28 z 12. září 2005 byla zřízena interdisciplinární pracovní skupina pro podporu a ochranu obětí obchodování s lidmi a vytvořen národní koordinační mechanismus.

Základní způsob realizace Programu stanoví Metodický návod prvního náměstka ministra vnitra ze dne 2.8.2005 vymezující způsob fungování Programu (tj. kriteria a podmínky pro zařazení do Programu, vstup do Programu, dobu krizové intervence – tj. dobu na rozmyšlenou, ukončení účasti případně vyřazení oběti z Programu) a jeho institucionální zabezpečení.⁴

V rámci Programu jsou pro obchodovanou osobu zajištěny následující výhody⁵: okamžité vysvobození z kriminálního prostředí, měsíční krizová intervence, azylové ubytování a finanční podpora, právní a psycho-sociální poradenství, zdravotní péče, rekvalifikační kurzy, dlouhodobá sociální intervence a možnost zařazení do programu ochrany svědka podle z.č.137/2001 Sb.

Tolik formální znění závazných dokumentů.

---

¹ Odkaz: www.socioweb.cz/index.php3?disp=aktuality&shw=198&lst=106.

² V této studii používáme pojmy „obchodovaná osoba“, „oběť trestného činu – obchodování s lidmi“, příp. „oběť obchodování“ jako synonyma.

³ Věstník Ministerstva vnitra (VMV), částka 42, 2005, čl. 1., odst. b), na str. 9.

⁴ role jednotlivých institucí a fáze Programu blíže viz.: Šťastná, A., Hůle, D., Kasalová- Daňková, Š.: Evaluační výzkum, Demografické centrum o.s., Praha, březen 2006, str. 6-13.

⁵ Věstník Ministerstva vnitra č.42/2005, část II, čl.7a,b, str. 11 (nabídka obětem).

Předmět

V souladu se zadáním odboru prevence kriminality MV ČR (dále jen „OPK“) je hlavním předmětem našeho zájmu trestná činnost obchodování s lidmi podle ustanovení §232a trestního zákona (dále jen „TrZ.“). Preferována je analýza stávajících motivačních a demotivačních faktorů, které mohou ovlivňovat rozhodovací proces u obchodovaných osob.

Předkládaná studie představuje *sociologicko-psychologický komentář k problematice obchodovaných osob*, politicko-trestně právní pohled na danou oblast však není součástí zprávy. Studie je určena pro zainteresované subjekty, tedy odborníky pomáhajících profesí, ale také pro profesionály působící v resortu MV včetně policistů, kteří nejsou primárně zaměřeni na péči o oběti trestných činů.

Cíl

Cílem studie je zhodnotit, na základě jakých motivačních faktorů se oběti rozhodují vstoupit do Programu⁶, zatímco jiné se rozhodují setrvat mimo něj nebo z něj vystoupit. Téměř všechny obchodované osoby byly do Programu zařazeny jako oběti sexuálního vykořisťování.⁷

OPERACIONALIZACE

Cílovou skupinou osob jsou osoby, které důvodně prohlásí, že se staly oběťmi obchodování s lidmi v rámci České republiky (přičemž nemusí překročit státní hranici) nebo byly obchodovány v zahraničí, případně jde o cizince obchodované na našem území. Vzhledem k tomu, že pro zařazení do Programu je nutné identifikovat osobu *jako oběť trestného činu obchodování s lidmi*, je základním kriteriem vymezení trestného činu ustanovením §232a TrZ. (Trestní postih obchodování s lidmi byl novelizován zákonem č. 537/2004 Sb., s účinností od 22.10. 2004.)

Studie se zaměřuje především na vnější faktory/okolnosti, které lze obchodovaným osobám poskytnout a které mohou ovlivnit jejich rozhodovací proces natolik, že vstoupí do Programu (tedy souhlasí s podmínkami a budou spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení)⁸. V tomto významu je použití pojmu „motivace“ poněkud zjednodušeno na vnější stimuly. Pokud se zabýváme osobností, motivací, rozhodovacími procesy, interpersonálními vztahy apod., není nic zcela jednoznačné a kauzální.

Pojem motivace bývá vymežován různě. Přesto lze terminologii zevšeobecnit a chápat motivaci jako hypotetický proces, jehož podstatným znakem je zaměřování a energetizace chování. Tato definice překonává starší pojetí, které motivaci chápalo pouze jako „hybnou sílu“ chování. Motivace je tedy proces, jeho součástí je motiv, což je dispozice k tomuto procesu. Na motivy můžeme usuzovat z nejrozličnějších projevů lidí (např. jedinci za stejných okolností jednájí různě nebo naopak za různých okolností stejně). Nikdy nejsme motivováni pouze jedním motivem, ale vždy komplexem motivů, v němž jsou motivy propojeny a vzájemně se ovlivňují. Jednou z možností, jak zjistit motivační strukturu osobnosti, jsou také standardizované psychodiagnostické nástroje (např. dotazníkové testové metody).

---

⁶ popis Programu – viz. Šťastná, Hůle, Kasalová.: *Evaluační výzkum. DIC 2006*, str. 6-8.

⁷ na základě přijatých mezinárodních dokumentů je za oběť obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování obecně považována každá žena, která byla podvodem zlákána, svedena nebo zjednána k prostituci. Toto chápání zahrnuje pod kategorií obětí kromě výše uvedených případů i ženu, která zpočátku souhlasila se zapojením do prostituce, avšak nové podmínky ji postavily do pozice oběti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování, tj. nemá možnost tuto činnost dobrovolně ukončit, je držena pod neustálým dohledem, musí obsloužit neúnosně vysoký počet zákazníků denně, je fyzicky napadána, má falešné nebo žádné doklady apod. Přitom nezáleží na tom, zda v jejím postavení hrají hlavní úlohu ekonomické faktory (domnělé či skutečné zadlužení), zastrasování, jiný psychický nátlak nebo fyzické násilí; www.mv.cz/aktualit/sdeleni/2003/obchod.doc.

Metodika výzkumu

Při výzkumu byly využity následující metody a techniky:

1. Analýza odborné literatury a výzkumů zabývajících se tématem motivace, rozhodovacím procesem, viktimologií atp.
2. Analýza dokumentů - OPK MV, Policie ČR, nevládních organizací (dále jen „NNO“). Analýza dokumentů umožnila shromáždit a analyzovat aktuální data z kasuistik, zmapovat a identifikovat možné okruhy proměnných, které ovlivňují motivační strukturu při rozhodování obětí.
3. Analýza evidence osob zařazených do Programu (evidence OPK).
4. Záznamový arch pro zmapování okolností souvisejících se vstupem osoby do Programu.
5. Rozhovor s experty (polostandardizovaný rozhovor): realizováno 11 rozhovorů (cca 40-50 minut) s odborníky z řad NNO, Policie ČR a MV ČR. Tímto způsobem byly získány kvalifikované názory a informace o aktuálním hodnocení a charakteristice jednotlivých fází Programu.
6. Dotazník/seznam okruhů otázek pro obchodované osoby, zaměřený na okolnosti vstupu do Programu.
7. Sběr dat k realizovaným vzdělávacím aktivitám MV zaměřeným na „motivování“ ke spolupráci.

Vzhledem k povaze zkoumaných dat jsme využili propojení kvalitativního⁸ a kvantitativního přístupu. Šlo o výzkumné šetření krátkodobé, jehož cílem je obohatit problematiku péče o oběti obchodu s lidmi, přiblížit dopad trestného činu obchodu s lidmi na osobnost a prožívání jedince, tj. „co vše může mít vliv a spolupůsobit při rozhodování o vstupu do Programu“. Při zpracování studie jsme se zaměřili na několik zásadních dílčích oblastí, které podle nás velmi úzce souvisí se vstupem do Programu.

Limity spojené s realizací

A. Základním a naprosto určujícím limitem výzkumu byla nedostupnost jakékoli evidence osobních údajů obchodovaných osob. Ze souhrnných údajů (k dispozici v tabulkovém zpracování) byla zřejmá různorodost shromažďovaných informací týkajících se stejného souboru osob, tj. obětí obchodování s lidmi zařazených do Programu.

B. Vzhledem k téměř souběžně probíhající realizaci studie zaměřené na evaluaci Programu byli v krátkém čase osloveni totožní experti, a to s částečně obdobnými dotazy. Přesto spolupráce s nimi byla na dobré úrovni.

C. Časové omezení trvání sondy - pro krátkou dobu určenou ke zpracování úkolu i přes vstřícnost sociálních pracovníků došlo pouze k jednomu záznamu výpovědi oběti obchodování na naše otázky.

D. Rozdílné role jednotlivých subjektů a délka participace na Programu hrála významnou roli a u některých okruhů otázek jsme byly odkázány pouze na pracovníce NNO.

E. V této souvislosti je nutno ocenit spolupráci experta Policie ČR, který nám ochotně zprostředkoval další kontakty na policejní složky, které však z časových důvodů nebylo možno plně využít nebo se oslovené subjekty (pro krátký časový limit) nestačily vyjádřit (pracovnice městské policie apod.).

F. S ohledem na specifika cílové skupiny (osoby se zkušeností traumatu) jsme zvolily nepřímou formu zjišťování dat - rozhodně jsme nechtěly přímým dotazováním (další neznámé osoby „zvenku“) umocňovat jejich negativní prožitky následnou viktimizací.

---

⁸ Podle jedné z definic se kvalitativní výzkum snaží interpretovat pohledy subjektů tím, že výzkumník přijímá jejich perspektivu. Využívá se popis konkrétních, každodenních situací a jevů, porozumění akcím a významům v jejich sociálním kontextu. Dává se přednost otevřeným a nestrukturovaným výzkumným plánům, neredukuje se počet proměnných ani vztahů mezi nimi. Analýza pak vychází z velkého množství informací o malém počtu jedinců. Převažuje zájem o reálné celky, interakce mezi aktéry a individuální osudy.

Hypotézy

Vzhledem k situaci obchodovaných osob lze předpokládat, že významně motivující faktory vstupu do Programu jsou :

- zajištění a úhrada návratu oběti zpět do země původu,
- legalizace pobytu v ČR s možností uplatnit se na trhu práce.

Mezi faktory demotivující obchodovanou osobu ke vstupu do Programu lze zařadit :

- strach z kontaktu s „institucemi“, zvláště státními orgány,
- nevhodný způsob prvního kontaktu mezi obětí a (ne)kompetentní osobou.

Zdroje informací

Analýza vychází ze studia příslušných vládních a resortních dokumentů, z dokumentů EU a OSN, z dostupných dokumentů neziskového sektoru, i z analytických studií. Seznam hlavních použitých dokumentů, analytických i výzkumných studií je uveden v seznamu literatury nebo v odkazech přímo v textu.

TEORETICKÁ PARADIGMA

Motivace-motivování-motivační faktory

Význam pojmů podle výkladového slovníku:

Motiv:

- 1) *nejjednodušší tematický prvek uměleckého díla;*
- 2) *základní téma/námět;*
- 3) *vnitřní pohnutka chování nebo hodnocení uváděna jako důvod jednání.*

Motivace:

- 1) *souhrn pohnutek jednání;*
- 2) *odůvodnění*

Motivovat: *zaujmout pro něco, probudit zájem*

Jedno z teoretických východisek pro pochopení a práci s motivací (jako nedílné části každého z nás) je teorie aktuálních zájmů *E. Klingera*. Jde o širší pojetí procesů motivace, vytvářející usilování o cíl, který je pro jedince v daný čas aktuální „potřebou k uspokojení“.

Klíčovým předpokladem tohoto modelu je, že život člověka se skládá z řady usilování o konkrétní cíl. Zaměřuje se na efekty cílové angažovanosti a na kognitivní zpracování a poskytuje podklad pro hodnocení motivační struktury, příp. intervence ke změně motivace. Aktuální zájem je definován jako stav organismu od doby, kdy u jedince vznikla vazba na určitý cíl, do doby, v níž je cíle dosaženo (nebo se ho jedinec vzdá). Každý cíl tedy teoreticky existuje společně s korespondujícím zájmem, který setrvává, dokud není cíle dosaženo nebo od cíle není upuštěno.

Uspokojení, příp. neuspokojení potřeb je doprovázeno emocemi, které však mohou být zdrojem motivace (např. hledání silného prožitku). Hodnoty, preference a zájmy se odlišují zejména v rovině obecnosti. Hodnoty jsou nejširší a nejabstraktnější druhy motivů, zájmy jsou naopak nejužší a nejkonkrétnější. Tyto motivační koncepty nám rozkrývají přání a plány člověka a vysvětlují dlouhodobé oblasti a tendence v lidském životě.

Motivace obecně

Motivační struktura osobnosti je relativně stálá dispozice člověka (soubor motivů) jednat v určitých situacích určitým způsobem. Vytváří se v průběhu celého života jedince. Je uspořádána hierarchicky a není zcela konzistentní (rozpory v chování jedince). Model struktury motivačních procesů předpokládá existenci několika vzájemně spjatých, na sebe navazujících a navzájem propojených rovin. Vlastní základnu motivačních procesů tvoří tzv. motivační dispoziční struktury, které nejsou bezprostředně přístupné vědomí a jsou nejvzdálenější od provádění činnosti (v užším smyslu potřeby, v širším smyslu zájmy, postoje a individuální systémy hodnot).

Druhou mezní rovinou je prožívání motivačních procesů, které má relativně přímý vztah k provádění činnosti, a ve kterém pravděpodobně dochází k integraci několika současně aktualizovaných motivačních dispozičních struktur do jednoho motivu, vztaženého ke konkrétnímu objektu jako nositeli existenčních podmínek (aktualizované potřeby integrované v motivu). Motivační procesy nejsou spjaty s činností přímo, ale prostřednictvím svého začlenění do mechanismu psychického řízení činnosti, v němž hrají vedle motivačních procesů důležitou roli zejména procesy kognitivní. Zvláštní skupinu tvoří koncepce motivačních teorií založených na specifických motivačních okruzích (výkonová motivace).

Při klasifikaci motivů se v psychologii aplikují hlediska psychoanalytická, neoanalytická, behaviorální, faktoriální i fenomenologická. Podle „modelu hierarchicky uspořádaných vrstev duševního dění osobnosti“ volí osobnost z hlediska první vrstvy (rozvíjené od raného dětství) své cíle především podle aktuálních důvodů vnitřních i vnějších, organických i subjektivních. Ve druhé vrstvě pak přibývají jako pohnutky relativně ustálené postoje a další sociální konstanty osvojené převážně pod vlivem akomodčních tendencí. Ve třetí vrstvě s rozvojem osobních hledisek orientace rozšiřují své místo v rámci konativních aspektů zvláště individuální, relativně stabilizované zájmy, aspirace a jiné egovztažné tendence. Ve čtvrté - nejvyšší vrstvě duševního dění dospělé a zralé osobnosti - se k uvedeným pohnutkám přidružuje i svět osobitých a abstraktních hledisek globální orientace osobnosti, tedy i relativně ustálené struktury hodnot, subjektivní aspekty smyslu existence a jiné.

Aktuální tendence a projevy jsou také neustále zpětnovazebně konfrontovány s vlastním reálným dopadem až po oblast základních potřeb. Tento přirozený proces je zárukou nejen jejich dynamického naplňování, ale také stálého ověřování vzájemného souladu řídicích mechanismů všech úrovní.

Dnes již klasické hierarchické uspořádání potřeb uváděné A. H. Maslowem vychází ze zásady „*primum vivere*“. Nejzákladnějšími jsou potřeby biologické a potřeba jistoty a bezpečí, další psychické tendence jsou pocíťovány až tehdy, kdy první dvě ztratí ukojením svou motivační účinnost. Maslow hovoří o potřebě milovat a být milován, která se v průběhu vývoje osobnosti mění od nutnosti dětské kontaktní stimulace po rozvoj společenského citu. Hovoří také o potřebě sociální pozice, tj. touhy získávat od druhých podporu vlastní sebeúcty a osobní důstojnosti, později naplňovanou i získáváním prestiže funkcemi či autoritou. Poté následuje seberozvojová tendence, zaměřená na rozvoj schopností a kompetence, tedy získávání sebeúcty konstruktivní činností a lidsky hodnotným sebeuplatňováním. Posledně jmenované snahy jsou v případě frustrace do jisté míry vzájemně kompenzovatelné.

Nemožnost dosažení adekvátní adaptace v některé ze tří základních životních aktivit (1. „láska“ – optimální přátelské a rodinné vztahy, 2. „práce“ – pracovní sebeuplatnění, 3. „hra“ – žádoucí naplnění zájmové aktivity) vede často ke zvýšení orientace na zbývající dvě aktivity nebo pouze na jednu z nich. Pocit skutečného „naplnění života“ je však přirozeně spojován s optimální adaptovaností a harmonickým uspokojováním všech tří uvedených oblastí⁹.

---

⁹ K tématu „motivace – motivování“ se dále v textu ještě vrátíme.

Dopad obchodování s lidmi na obchodovanou osobu - psychologické aspekty

::možné následky trestného činu a fenomény ovlivňující aktuální situaci obchodované osoby, jež má možnost vstoupit do Programu::

Zkoumání vlivu zážitku násilí na psychiku jedince je důležité zejména z hlediska možnosti identifikace skutečné oběti-obchodované osoby. Jsou-li obchodované osoby traumatizovány dlouhodobě, mění se jejich projevy a jejich reakce na nabídnutou pomoc se mohou laikovi zdát neadekvátní a nepochopitelné. Obchodované osoby mohou být při přijímání pomoci často podezřívavé, neprojevují vděčnost a jsou nedůvěřivé. Jako reakci na dlouhodobé násilí si oběť vytváří určité mechanismy, které jí do jisté míry život v „násilné situaci“ usnadňují. Změní tak vzorec chování, který často neodpovídá obecné představě o týrané a zavražďované osobě.

Specifické jevy, které jsou v odborné literatuře zmiňovány v souvislosti s násilím, týráním apod., se v následujícím textu aplikujeme na situaci obchodovaných osob a pokusíme se zjistit, co všechno může ovlivňovat aktuální stav a prožívání obchodované osoby.

Viktimizace¹⁰

Lze předpokládat, že viktimizace v podobě zážitku trestného činu obchodu s lidmi produkuje příznačný soubor následných mentálních a behaviorálních reakcí na straně obchodované osoby.

Trestný čin obchodování s lidmi směřuje k primární viktimizaci a ovlivňuje kvalitu dalšího života oběti. V současné době se prosazuje orientace na popis a klasifikaci vyskytujících se jevů (prosazuje se tendence detailně popsat specifické důsledky konkrétních trestných činů na oběť). V procesu primární viktimizace odborníci zmiňují především fyzickou, psychickou, emocionální či finanční újmu.

Emocionální újma je psychickou záležitostí, kterou oběť vnímá, aniž by došlo k narušení tělesné integrity nebo poškození či ztrátě majetku (jde především o ztrátu pocitu bezpečí, pocitu důvěry v sociální okolí, ztrátu pocitu autonomie a možnosti rozhodovat o svém osudu, ztrátu volby jednání a důsledků takového jednání). Když je osobnostní autonomie narušena, přichází bezmocnost a oběť trpí vnitřním pocitem zneuctění.

Proces sekundární viktimizace přináší tzv. sekundární rány, které z pohledu práva nemají žádoucí materiální znaky, nicméně pro integritu osobnosti a její psychickou pohodu jsou rozhodující. Jedná se o dosud nezažité respektování poškozené osoby jako oběti a především o pocit nespravedlnosti, ke kterému může zavdat příčinu nutnost oznámit trestný čin a nechat stíhat osobu, která je oběti „blízká“. Objevit se může také pocit provizoria, ve kterém se obchodovaná osoba nachází při eventuálním umístění v azylu.

Pocity oběti obchodování s lidmi vůči trestnému činu a pachateli mohou sahát od bagatelizace, překvapení, rezignace až k pomstě nebo vzteku. Časté bývají pocity ambivalentní a rozporuplné, z čehož vyplývá i otálení s rozhodnutím spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení nebo i s vyhledáním pomoci.

---

¹⁰ Viktimizace = proces poškozování oběti; viz Příloha.

Příznaky posttraumatické stresové poruchy (PTSD)¹¹ u obětí kriminálního násilí

Při zjišťování hloubky dopadu zážitku násilí na jedince se vychází z pojetí tzv. posttraumatické stresové poruchy, která se týká obchodovaných osob. Každý trestný čin, tedy i obchod s lidmi, představuje pro oběť silný a otravný zážitek. Následný vznik PTSD proto není ničím neobvyklým. Za normální považujeme situaci, kdy se u obchodované osoby rozvinou příznaky PTSD, přestože se u oběti PTSD vůbec nemusí neobjevit (v konkrétním případě může PTSD vzniknout, ale také nemusí).

Dopad trestného činu na oběť a eventuální vznik PTSD zaleží na třech důležitých faktorech:

- previktimní osobnost,
- okolnosti primární viktimizace,
- reakce okolí na trestný čin (přístup blízkých osob i odborníků).

U všech tří oblastí lze stanovit rizikové momenty, tzv. „kritické detaily“:¹²

1. *previktimní osobnost* – osobnostní založení jedince vždy určuje subjektivní význam (závažnost) všech prožívaných situací. Z konkrétních poznatků lze vybrat tři zkoumané osobnostní aspekty: iluze kontroly, deklarovaný cynismus a předcházející vědomosti o viktimizaci (tzv. poučená oběť).¹³
2. *okolnosti* – stěžejní pro výsledný dopad trestného činu na osobnost (podle výzkumů i zkušeností z péče o oběti): stupeň-míra násilí kriminálního činu, stupeň-míra ponížení (pošpinění) oběti, hodnocení vlastního chování v průběhu činu a chování ostatních na místě incidentu.
3. *reakce okolí* – podpora nejbližšího okolí v době těsně po činu může výrazně ovlivnit návrat oběti do všedního života.¹⁴

U obchodovaných osob bývá výrazněji zastoupen prožitek ztráty životních perspektiv kombinovaný s celkovou netečností až otupělostí. Dlouhodobě týrané osoby není snadné oslovit, v kontaktu se jeví jako málo přístupné, vyznačují se sníženou dynamikou reakcí a projevují malou účast na vnějším dění.

Pro osoby se zkušeností s týráním bývá typické zablokování exprese vzteku, tj. nejsou schopny se chovat přirozeně, jestliže vůči nim někdo prezentuje silné emoce (vztek nebo zlost). Mívají tendenci utíkat před konflikty a nejsou připravené spontánně ventilovat své emoce vzteku a zlosti. U týraných žen se často setkáváme s tzv. extrémní laskavostí, neboť při kontaktu s autoritou projevují nápadnou vstřícnost, neprůbojnost a chtějí vyhovět.

U některých jedinců se může rozvinout pouze některá z uvedených reakcí, u jiného se dostaví celá řada psychických obtíží.

---

¹¹ Posttraumatická stresová porucha (posttraumatic stress disorder) byla identifikována jako důsledek vystavení závažnému a dlouhodobému stresu. Do psychiatrického názvosloví DSM-III byla uvedena jako úzkostná porucha. Vystavení traumatu nevede nutně k vývoji PTSD v jeho plné podobě. K důležitým rizikovým faktorům patří individuální odolnost/zranitelnost.

¹² Z rozhovorů s oběťmi trestných činů se ukazuje, že zdánlivě drobné a subtilní okolnosti mohou výrazně ovlivnit výsledný dopad kriminálního činu na oběť.

¹³ Blíže viz odborná literatura z oblasti viktimologie.

¹⁴ Čírtková, L.: Kriminální psychologie. Eurounion Praha 1998.

Síla reakce je také dána těmito aspekty:

- obchodovaná osoba, která v minulosti prožila nedostatečně „ošetřenou“ krizi, mívá obecně méně síly vyrovnat se s novým náporem (starší krize se může obnovit a oba stresy se navzájem násobí),
- každý z nás vnímá náhlou nepříjemnou událost podle toho, jaká je naše momentální celková životní situace,
- trestný čin může mít symbolický význam: kdo byl již před útokem vystaven, má duševní energii vázanou jinde a nedostává se mu jí ke zvládnutí nové situace,
- obchodovaná osoba, která o sobě chová špatné mínění, může svůj traumatický zážitek považovat za konečné potvrzení své méněcennosti (zločin na ní spáchaný nebo kterého byla účastna pro ni symbolizuje potvrzení nulové hodnoty vlastní osobnosti),
- obchodované osoby (podobně jako týrané ženy) bývají opětovně zraňovány, než se z jednoho „útku“ psychicky zotaví,
- obchodované osoby (oproti klasickým „obětem trestného činu“, které bývají zraňovány jednorázově a většinou neznámým pachatelem) jsou zraňovány opakovaně (fyzicky, psychicky nebo sexuálně), často osobou nebo se souhlasem osoby, které důvěřovaly, příp. s ní byly nějak svázány, a „zásah psychiky“ je proto významnější (lover boy oběti, osoby prodané partnerem, rodiči, kamarádkou apod.),
- u obětí trestného činu nejsou výjimkou výroky sebeobviňování (až sebeobstrukce), oběť minimalizuje rozsah a stupeň spáchaného násilí (tak může činit i pachatel, který k tomu má ale zcela odlišné pohnutky).

Pozn.: Trauma v psychologickém smyslu představuje hluboké emoční zranění, spojené se stresující událostí.

Známe dva typy traumatu: prvním je jednotlivé, intenzivní a neočekávané trauma, ve kterém je typickou posttraumatickou reakcí zejména znovuprožívání traumatické události s intrusivní intenzitou. Objevují se typické vizualizované vzpomínky (tzv. "flashbacks"), které vzbuzují úzkost, strach a pocit bezmoci, provází je vysoká vegetativní aktivace. Přítomny také bývají úzkostné sny, ve kterých se traumatická situace opakuje. Následné vyhýbavé chování, typické pro posttraumatický stres je výrazem obranného mechanismu, který redukuje úzkost snahou vyhnout se všemu, co trauma připomíná. Okolnosti, které spouští vtíravé vzpomínky provázené úzkostí ("reminders"), mohou být kromě vlastních traumatických vzpomínek i zdánlivě neutrální (např. čas, počasí, předměty nebo oblečení). Reakcí na vtíravé traumatizující vzpomínky je vyhýbavé chování, které sice vede k momentální ochraně před neúnosnými emocemi, ale blokuje skutečné zpracování traumatu.

Druhým typem traumatu je opakující se a relativně předpověditelná traumatická zkušenost, kterou je obtížné odvrátit. Obranné mechanismy vedou k vyhýbání se bolestivým emocím popřením reality, disociacemi, obrácením agrese proti sobě apod. Známe je také spolupůsobení těchto dvou typů traumatizace, což bývá patrné právě při traumatické ztrátě blízké osoby.

Traumatický proces je výsledkem interakce následujících faktorů:

- stresoru (fyzického nebo sexuálního násilí, „nešťastné události“ apod.),
- typu osobnosti, způsobu obranných mechanismů a zejména subjektivního významu traumatu pro postiženou osobu (trauma na subjektivní rovině není zcela shodné s objektivní deskripcí, intenzita traumatu může být posílena právě subjektivní interpretací samotné obchodované osoby),
- emoční a sociální podpory, kterou postižená osoba dostane od svého sociálního okolí (např. terapeutická intervence).

Příznaky syndromu týrané ženy – „battering syndrom“

Syndrom týrané ženy je definován jako soubor specifických charakteristik a důsledků zneužívání, které vedou ke snížené schopnosti ženy efektivně reagovat na prožívané násilí. Syndrom týrané ženy představuje mozaiku různých projevů - v konkrétním případě mohou být některé symptomy zvýrazněny, jiné naopak ustupují do pozadí. Jako důsledek domácího násilí pro oběť bývá uváděna zvýšená psychická zranitelnost, emocionální labilita, ztráta sebevědomí, osobních perspektiv a životních iluzí (zejm. těch, o které se opírá psychická stabilita jedince), vymizení radosti ze života, nedůvěra ve vlastní síly, pocit bezmoci a intenzivní pocit viny (sebeobviňování). U obětí domácího násilí se setkáváme s projevy, které u obětí jiných kriminálních činů nenalzáme. Markantní je například přetrvávající vazba k agresorovi a setrvávání ve vztahu s ním, zatajování závažnosti a příčin zranění, popírání viktimizace. Symptomy u týraných osob lze rozčlenit do tří kategorií: příznaky posttraumatické stresové poruchy, naučená bezmocnost a sebezničující reakce.

Naučená bezmocnost představuje specifický důsledek týrání blízkým člověkem. Jedinec se naučí, že nemá žádnou kontrolu nad nepříjemnými událostmi a že každý jeho pokus změnit nepříjemnou událost končí prohrou. Propadá pak letargii a pasivitě, která v extrémním případě může vést až k jeho smrti. Ukazuje se, že spíše než skutečná schopnost kontroly rozhoduje víra ve vlastní možnosti (tzv. iluze kontroly). Význam má také reakce oběti na první incidenty násilí - osoby, které aktivně zareagují v počáteční fázi násilí, týrání či zneužívání (kladly útočnickovi odpor), bývají schopné účinně zareagovat na pokračující násilí i později (vyhledají pomoc, odcházejí, utečou - pokud nejsou drženy v zajetí). U osob s pasivní reakcí na první incidenty se prudce naopak zvyšuje pravděpodobnost dlouhotrvajícího zneužívání. Tyto oběti vyhledávají pomoc až tehdy, kdy jsou přesvědčeny, že jim jde o život. S naučenou bezmocností jde ruku v ruce drasticky snížené sebevědomí. Ztráta pocitu vlastní hodnoty je doprovázena nejistotou, nerozhodností a někdy i pokřivením obvyklých měřítek. Podle *Seligmana* vede k naučené bezmoci zejména ustavičná frustrace. Proto je tento fenomén častým problémem právě u obětí domácího násilí.

Sebezničující reakce¹⁵ reprezentují paradoxní účinky viktimizace a u laiků vyvolávají největší rozpaky. Je třeba zdůraznit, že sebezničující reakci nelze u týraných osob vnímat jako psychopatologii či charakterovou slabost. Jde o typickou, přirozenou strategii vyrovnávání se s opakovaným a nevypočitatelným násilím, které na oběti páchají její blízcí. Sebezničující reakce se objevují především u dlouhodobého týrání: popírání viny útočníka (týraná osoba připisuje zneužívání mimořádným vnějším okolnostem); minimalizace následků (minimalizuje skutečné následky, nevnímá vážnost situace); odmítání záchrany (popírá reálné možnosti pomoci, vnímá je jako nepoužitelné – např. opakované návraty k „obchodníkovi“).

Psychologickým základem sebezničujících reakcí je mentální odpověď na zneužívání, která je pracovníčně označována jako „manipulace s realitou“, kdy si týraná osoba vytváří svůj vlastní mentální skript světa, ve kterém má i nevysvětlitelné násilí své zdánlivě logické, věcné důvody. Pomocí mentálních konstrukcí se přetváří nesnesitelná realita tak, aby byla pro oběť přijatelnou. Manipulace tak dodává oběti i sílu pro přežití, což je důležitý rozlišující znak mezi skutečnou a předstíranou viktimizací, neboť u zinscenovaných obvinění se u údajné oběti se sebeobviňováním nesetkáváme.

---

¹⁵ Pro vznik sebezničujících reakcí je podstatná osobní zkušenost s fenoménem „Jekyll a Hyde“. Někteří autoři tvrdí, že rozhodující není periodický výskyt násilí, ale nevypočitatelné střídání chování na straně pachatele. Oběť je decimována střídáním neutrálních či laskavějších podob vztahu s hrubou fyzickou agresí doprovázenou zjevným nepřátelstvím. „Syndrom týrané ženy“ je vlastně odpovědí na periodický, ale nevypočitatelný výskyt zcela odlišných modalit chování u pachatele. Čím vyhrocenější a vyprofilovanější jsou obě tyto krajnosti, tím pravděpodobněji dochází ke vzniku tzv. paradoxní vazby týrané osoby na partnera. Jejím přirozeným důsledkem bývají sebezničující reakce.

Stockholmský syndrom

V důsledku dlouhodobého násilí, kterému je obchodovaná osoba vystavena, může dojít k domnělému solidarizujícímu chování obchodované osoby s pachatelem, které se může projevit až zapíráním skutečnějších trestných činů. Tato „solidarita“ patří ke strategiím přežití (srovnatelným s fenoménem stockholmský syndrom). Může se objevit, pokud je ohrožen život oběti; oběť nemůže utéct či si myslí, že nemůže utéct; oběť je izolována od ostatních lidí a pachatel se chová vůči oběti čas od času vstřícně. Obchodované osoby se nepochybně ocitají v zátěžové situaci, která je nad jejich síly. Dominují v ní dva psychologické momenty: totální závislost na pachateli a strach (podobně jako u obětí-rukojmích).

Stockholmský syndrom se mezi laiky stal synonymem pro vznik hlubokých sympatií mezi rukojmím a pachatelem. Jeho nejmarkantnějším příznakem je „pouze“ dobrovolné stranění pachateli a rozporuplný vztah k zachráncům z venku. Ke konkrétním projevům syndromu se dále řadí neochota vypovídat proti pachatelům (oběti jakoby cítily vděčnost, že jim pachatelé darovali život).

Vznik sympatií k „vězňákovi“ (často agresivnímu) působí na první pohled jako psychologický hlavolam. Pachatel, který drží své oběti násilím (ve své moci), by měl vyvolávat negativně zabarvené pocity jako strach, hnus nebo odmítavou až zlobnou nenávisť. Proto objev stockholmské reakce odborníky vyběhl k hledání vhodného vysvětlení. Při cestě za poznáním se problém posunul od emocí (výsledný efekt) ke stresovým reakcím (příčinný faktor). *Stockholmský syndrom je nutné vnímat jako emocionální vazbu motivovanou strachem, nikoli láskou.*

Stockholmský syndrom zřejmě představuje spontánní reakci na totální ztrátu kontroly nad vlastním životem, kombinovanou s přetrvávajícím úzkým kontaktem se zdrojem nebezpečí. Psychoanalytická teorie obranných mechanismů identifikace s agresorem a regrese říká, že extrémní strach o život uvolňuje cestu pro identifikaci s agresorem (čímž se oběti iluzorně zbavují pocitu strachu). Regrese je pak nastartována totální závislostí oběti na pachateli. Návrat k dřívějším méně zralým, resp. méně realistickým vzorcům vnímání a chování je způsoben nechtěnou ztrátou osobní nezávislosti.

Obchodovaná osoba se podobně většinou nemůže volně pohybovat, nemůže rozhodovat o svých aktivitách, nemá možnost volby (protože oběť chce „přežít“, používá jako intuitivní strategii k sebezáchově vnitřní smíření s osobou, která v ní vyvolává strach).

„Zatčení kuplíře“ policií a záchrana obětí není pro obchodované osoby zcela bez rizika. Určité střízlivé stranění pachateli může být motivováno snahou o rychlé vyřešení krizové situace a zájmem „vyvážnout se zdravou kůží.“

V souvislosti s možným vznikem stockholmského syndromu jsou zvažovány faktory: osobnost obětí/rukojmích a faktor času (podle dosavadních zjištění se nezdá, že by délka doby „držení“ oběti hrála podstatnou roli ve vzniku pozitivní vazby k pachateli).

Pro policii není diskuse o psychologickém pozadí stockholmského syndromu úplně důležitá (policie nerozlišuje emocionální nebo účelovou vazbu), nicméně tento fenomén musí zakalkulovat do své taktiky.

Reviktimizace - fenomén mnohočetné oběti

Konstrukt mnohočetné oběti byl donedávna vnímán jako okrajová záležitost, ale novější výzkumy přinášejí některé zajímavé poznatky. Za kritický faktor zvyšující u oběti pravděpodobnost opakovaného poškození dalším trestným činem je pokládán první kontakt s kriminalitou „na vlastní kůži“.

K charakteristikám opakované viktimizace patří:¹⁶

- viktimizace je nejlepším prediktorem další viktimizace,
- riziko opakované viktimizace je vysoké v době těsně po činu,
- ochota oznámit trestný čin klesá s každou další viktimizací,
- s každou další viktimizací roste pravděpodobnost vzniku psychických obtíží.

Pro vysvětlení psychologického pozadí reviktimizace u opakované (mnohočetné) oběti lze použít model tzv. kariéry oběti, který překračuje pojetí obecně pojatých viktimogenních faktorů. Kariéra oběti je založena na předpokladu, že pachatelé se v drtivé většině chovají racionálně (alespoň v hrubých rysech mají plán) a pro „akci“ se rozhodují až v momentu, když věří v její úspěch. Důležitou roli hrají signály, které potencionální oběť vysílá do svého okolí. „Lákavá“ je především snadno zranitelná¹⁷ oběť. Zkoumání a zjišťování zranitelnosti (*victim vulnerability*) osob patří mezi často realizované empirické výzkumy,¹⁸ neboť slouží k vysvětlování jevu mnohočetných obětí. Předběžné výsledky naznačují, že možným klíčem k odhalování zranitelnosti je celkový vnější výraz životního elánu a sociální kompetence. Zranitelnost jedince není neměnnou veličinou, rezistentní vůči vnějším vlivům.

Psychologickým základem kariéry oběti může být naucená bezmocnost, tj. pocit vlastní slabosti, jejíž typickým důsledkem jsou submisivní a pasivní vzorce chování. Poškozená osoba se aktuálně potýká s rolí oběti, a tím paradoxně sebe sama zatěžuje větší rizikovostí. Čím hůře poškodil první trestný čin po psychické stránce oběť, tím vyšší je získaná zranitelnost a pravděpodobnost reviktimizace. Nastoupení na „dráhu (kariéru) oběti“ lze chápat jako nejzávažnější možný důsledek prvotního trestného činu. Jde o určitou tendenci, ke které v konkrétním případě může/nemusí dojít. Značné riziko reviktimizace vzniká u domácího násilí, týrání, sexuálního zneužívání, u obětí všech podob násilí a u obětí sexuálních deliktů.¹⁹

Syndrom „vyhýbání se“

Mezi možné obtíže cílové skupiny pro oběti násilí také patří „vyhýbání se“ (*escape syndrom*), tj. tendenci vyhýbat se podnětům, místům a situacím, které nějak připomínají trestný čin (oběť např. ukončí pracovní poměr, aby nemusela pobývat na pracovišti, kde byla přepadena). Tím ale oběť udržuje svůj strach v chodu, protože se zbavuje možnosti odnaučit se jej.

Následky znásilnění

Následky znásilnění jsou v literatuře shrnovány pod pojem „trauma ze znásilnění“ (*rape trauma*). Používá se však pouze jako neoficiální nálepka zastupující především obecně platnou kategorii PTSD. V klinickém obraze jsou u znásilněných zjišťovány navíc příznaky deprese, sociální fobie a kompulzivní poruchy.

Obecně lze následky znásilnění rozdělit do dvou skupin:

- bezprostřední: reprezentují akutní reakci na silný stres. O chování bezprostředně po činu, se o většinou zajímá policie i soud, přihlížejí k nim při právním posouzení činu. Při právním posuzování se nositelé práva pozastavují nad tím, jak se oběť zachovala (např. že přijala

¹⁶ Pemberton, A.: Opakovaná viktimizace: železné zákony v praxi. Zpravodaj BKB 2003, 4, str. 3-6.

¹⁷ Zranitelností oběti se rozumí všechny charakteristiky, které posilují záměr pachatele přejít k akci.

¹⁸ Čírtková, L.: Forenzní psychologie, 2004, str. 138.

¹⁹ Čírtková, L.: Forenzní psychologie. 2004, str. 136-141.

cigaretu od pachatele, nasedla s ním do auta atd.) a přikládají jejímu chování mylný význam. Přitom při deliktech vztahového typu (tj. trestnému činu předchází kratší interakce nebo dlouhodobý vztah) a kde neznámý pachatel použil mučivé praktiky, je zdánlivě smírná reakce oběti z psychologického pohledu normální, přirozenou reakcí na prožitý stres. Bezprostřední smírná reakce nicméně nesnižuje původní odpor - nejde o usmíření ani odpuštění, ale o bezprostřední a krátkodobou reakci navozenou strachem. Z psychologického hlediska se jedná o stejný mechanismus, který uvádí do pohybu tzv. stockholmský syndrom.

- dlouhodobé (obvykle charakterizované právě jako PTSD).

Důsledky komerčního sexuální zneužívání

Mezinárodní průzkumy ukazují, že prostitutky trpí stejným emocionálním strádáním jako váleční veteráni a oběti mučení.

Vaníčková²⁰ zmiňuje kanadský výzkum, podle kterého jsou prostitutky vystaveny čtyřicetkrát častějšímu riziku stát se obětí vraždy než jiné dívky.

Obtíže související s migrací

Dalším faktorem, který se může odrazit v psychice obchodované osoby, je vliv „přemísťování“ na duševní zdraví a prožívání jedince.²¹ Obchodování s lidmi má některé společné znaky s ilegální migrací, ačkoliv tyto jevy nelze libovolně zaměňovat.²²

A. Aronowitzová nabízí čtyři rozlišení pašování lidí od obchodu s nimi:

- pašované osoby cestují vždy dobrovolně,
- obchodované osoby mohou svoji cestu začít buď dobrovolně nebo k ní mohou být přinuceny, příp. mohou být uneseny,
- obchodované osoby jsou využívány a vykořisťovány po dlouhé časová období,
- existuje vzájemná závislost mezi obchodovanou osobou a organizovanou kriminální skupinou;
- obchodované osoby jsou vhodné (či použitelné) pro vytváření dalších sítí (najímání pro kriminální účely)²³

---

²⁰ Vaníčková, E.: *Dětská prostituce*. Grada, Praha 2005, str. 74.

²¹ Dlouhodobá migrace je vymezena jako dobrovolné nebo násilné přerušování svazku s dřívějším prostředím.

²² Pašování (*smuggling*) a obchodování (*trafficking*) představuje nelegální formy migrace. Používání a odlišování těchto dvou forem umožňuje hlubší proniknutí do zkoumaných témat, protože právě způsob nebo forma, jak byla osoba „získána“ a následně „obchodována“, ve značné míře určuje její další osud;

- „pašované“ osoby cestují dobrovolně, „obchodování“ jedinci sice mohou zahájit svoji cestu dobrovolně, může ale také dojít k jejich donucení nebo dokonce únosu;

- „pašování migrantů“ znamená organizaci či zprostředkování nelegálního vstupu vybraným osobám na území cílového státu, přičemž pro organizátory a zprostředkovatele pašování lidí plynou z nelegálního vstupu osob na území cílového státu finanční nebo jiné materiální výhody;

- „obchodování s lidmi“ (*trafficking*) znamená nábor, dopravu, přemísťování lidí s použitím síly, vyhrožování nebo jiných forem donucení (únos, podvod, lhaní, zneužití bezbrannosti a zranitelnosti druhého, uplácení nebo slibování jiných výhod za účelem dosažení souhlasu s jejich exploatací).

Přehledné definice a vymezení odlišující pašování a ochod s lidmi však ztrácejí na své transparentnosti, jakmile chceme porozumět konkrétní situaci (např. osoba jako nelegální migrant dobrovolně přijme práci v domácnosti za menší mzdu, než dostávají tuzemští pracovníci, následně je ale nelegální migrant registrován a musí platit daně).

²³ Časopis Kriminallistika 2002, č.4; cit. z práce: Aronowitz, A.: *Smuggling and trafficking in human beings: The phenomenon, the markets that drive it and the organisations that promote it*. In: European Journal on Criminal Policy and Research. Vol. 9, No. 2, 2001.

Nejčastější poruchou duševního zdraví související s migrací je vykořenění, tzn. stav duševní krize vyvolaná odloučením od vlasti, ztrátou nebo omezením kontaktů s rodinou a přáteli. Adekvátní reakcí jedince je krátkodobá odezva s nehlubokými depresivními příznaky na počátku pobytu v hostitelské zemi, která bývá spojena s únavovým syndromem a trvá maximálně dva až tři měsíce. Příznaky postupně slábnou bez nutnosti léčby, pokud má jedinec odpovídající zázemí ve své bezprostřední komunitě.²⁴

Neadekvátní reakcí bývají depresivní rozlady hlubšího charakteru s tendencí izolovat se a zkratkového jednání, např. pokusu o sebevraždu. Patologická reakce na „vytržení z kořenů“ bývá v tomto kontinuu spojena s projevy hluboké deprese (špatná nálada, nezájem, odmítání komunikace) a poruchami jednání (extrémní formy rezignace).

Imigrace do nového prostředí je považována za závažný a stresující akt, hluboce zasahující do života člověka. Stres z migrace je mnohdy přirovnáván k situacím, jimž musí člověk čelit např. v případě úmrtí blízkého člena rodiny, rozvodu nebo při velkém zadlužení. Je obtížné generalizovat, ale žadatelé o azyl, uprchlíci a obchodované osoby pravděpodobně čelí v tomto ohledu značným obtížím. Do nového prostředí totiž přicházejí nedobrovolně, mnohdy zcela nepřipraveni a bez jakýchkoliv osobních kontaktů, materiálních i finančních prostředků.

Mezi další témata související s obchodem s lidmi a dopadem na psychiku oběti patří např.:

- „loverboy“ oběti²⁵ (zneužití závislosti na blízké osobě), kdy oběť byla prodána osobou, které důvěřovala,
- analýza situace oběti a možných negativních dopadů na osobnost v jednotlivých fázích obchodu s lidmi:
  - iniciační trauma - jeho „zapamatování a znovuobjevování“, prožitek úzkosti,²⁶
  - psychologické reakce, které se mohou u obchodovaných osob objevit a komplikovat nabízenou pomoc a péči (porozumění a práce s vytěsněnou agresí u obchodovaných osob, znovuobjevení prožívaných traumat po delší době, jazykové bariéry při psychoterapeutické²⁷ práci, „tíšení“ pocitů viny, budování důvěry v sebe a ostatní).

---

²⁴ V. Šerý, V., Bálint, O.: *Tropická a cestovní medicína*. Praha, Medon, 1998.

²⁵ Odkaz: http://www.humanityinaction.org/docs/Liga_Sarah_Jen.doc.

²⁶ Zimmermann, C.: *The health risk and consequences of trafficking in women and adolescents*. London School of Hygiene.; Zimmermann, C: *Stolen smiles: a summary report on the physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked in Europe*.

²⁷ Psychoterapie = léčebný postup, metoda; „terapeut“ = zjednodušující výraz pro osobu pomáhající ve své profesi druhému, profesionál využívající při své práci léčebnou metodu terapie (např. lékař, psycholog, sociální pracovník).

Typologie obětí

Reakce veřejnosti na oběti obchodování s lidmi jsou výrazně podporovány normami a očekáváním/předsudky příslušníků dané kultury. V naší společnosti se stále objevují protichůdné mýty o obětech obchodu s lidmi, které oscilují od názoru „inteligentní a slušné holce se to stát nemůže“ až po „může se to stát komukoli, proti tomu jsme zcela bezmocní“. První typ stereotypu zlehčuje dopad násilí na oběť (přesvědčení, že oběti mají na násilí svůj díl viny), druhý neodrážá skutečnost.

Koncem 80. let minulého století se objevily typologické přístupy, které odrážejí skutečnost reálněji, neboť přihlížejí k faktům z konkrétních případů, nikoli pouze k teoretickým koncepcím z dílny různých psychologických směrů. V té době se prosadil názor, že nestačí zkoumat pouze osobnostní charakteristiky a znaky obětí, nýbrž že pro porozumění obětem násilných trestných činů je třeba přihlížet k celkové situaci spáchaného činu (obchodu s lidmi, domácího násilí nebo znásilnění).

Na současném hledání rizikových previktivních faktorů (nejen u trestných činů spojených s násilím) je sympatické, že badatelé již opouštějí původní mýtus o psychologicky (osobnostně a konstitučně) predestinované oběti. Na místo toho pracují s hypotézou zranitelnosti (*vulnerability*).²⁸

Zranitelnost je chápána jako komplexní vývojová charakteristika, která se může měnit v čase. Pro výzkumné účely bývá zranitelnost předběžně definována pomocí vzorců chování a myšlení, které má jedinec sklon používat při zvládnání obtížných a nebezpečných situací (tzv. „ *coping styles*“), které podle psychologů souvisí s rozmanitými, dříve izolovaně studovanými jevy (víra ve vlastní schopnosti, iluze kontroly, životní vitalita, autonomie nebo nezdolnost). Aktuální výzkumy se snaží ověřit, zda takto chápáná zranitelnost hraje roli významného previktivního, eventuálně reviktivizačního faktoru u násilných trestných činů

Osobnost „typické obchodované osoby“ nelze jednoznačně popsat a charakterizovat. Naskytá se, že jedním ze sjednocujících faktorů je individuální zkušenost - zážitek s trestným činem - na straně „poškozených“ osob.

U pokusů o typologii obchodovaných osob bývají rozlišujícím kritériem vnější faktory/okolnosti (země původu, dělení podle účelu obchodu nebo způsobu oklamání apod.), které je v případě péče o oběti obchodování s lidmi třeba doplnit o osobnostní charakteristiky. Při vyhledávání informací o existujících výstupech k tématu „osobnosti obchodovaných osob“ se tedy můžeme setkat s následujícími úvahami a tříděním:

Dělení obchodování s lidmi:

- tuzemské/domácí (osoby migrují z venkova do velkých měst v rámci jedné země),
- přeshraniční.

V příloze zprávy uveřejněné Ministerstvem vnitra²⁹ se jako hlavní typy obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování uvádí následující dělení, které se řídí popisem směru migrace/pohybu osob:

- a) obchodování s cizinci do ČR,
- b) obchodování s občany ČR do zahraničí,
- c) obchodování s oběma skupinami osob na území ČR.³⁰

---

²⁸ Viz také kapitola o reviktimizaci.

²⁹ Odkaz: http://www.mvcr.cz/rs_atlantic/data/files/strategie_sex.pdf.

a) Profil obchodovaných osob za účelem komerčního sex. zneužívání cizinců do ČR

- „ekonomičtí migranti“ směřující do ČR (z Ukrajiny, Ruska, Moldávie, Litvy, Slovenska, Rumunska, Bulharska, Vietnamu nebo Číny) chtějí zvýšit svůj životní standard, případně své rodiny. Pro mnohé je těžké si samostatně vyřídit cestovní doklady, příp. pracovní povolení a ubytování v ČR, proto začaly v 90. letech 20. st. ve zdrojových zemích vznikat sítě „zprostředkovatelen práce“, jejichž zaměstnanci obcházejí města a vesnice a lákají případné zájemce o práci v zahraničí; ti jim svěří peníze a pasy, aniž vědí, kde a co budou v zahraničí dělat,
- *ilegální migranti procházející ČR* při cestě do západní Evropy; zaplatí za převoz do zahraničí v zemi původu a hodlají v členských zemích Evropské Unie požádat o azyl, příp. najít si zaměstnání. Při své cestě na Západ jsou v ČR často již ve špatném fyzickém i psychickém stavu v důsledku špatného zacházení ze strany převaděčů. (převaděči jim nezřídka v ČR namluví, že již dorazily např. do SRN); takové „oslabené“ osoby se pak stávají snadnou kořistí obchodníků s lidmi, kterým je převaděči prodávají,
- *individuální turistika* - osoby, které individuálně přicestují do ČR, mají zpravidla platné doklady (cestovní doklad, vízum ke krátkodobému pobytu). Chtějí zde zůstat, ale neumí si samy zajistit ubytování a stálý příjem, přijímají proto nabídku obchodníků s lidmi. Patří sem případy, kdy ženy pobývají na našem území po určitou dobu legálně s platným pracovním povolením. Po vypršení jejich platnosti pak hledají řešení, jak si pobyt prodloužit a nabídka obchodníků jim zdánlivě (v její očích a v dané situaci) pomůže situaci vyřešit.
- *osoby se žádostí o azyl v ČR* - existují opodstatnělé domněnky, že mezi osobami žádajícími o azyl v ČR se vyskytují obchodované osoby. Zahraniční zkušenosti zachycují následující průběh událostí:
  - obchodovaná osoba, jejíž „majitel“ byl zadržen policií, má obavy z vyhoštění, a proto požádá o azyl (návrat do země původu by byl společensky neúnosný),
  - obchodovaná osoba požádá o azyl sama poté, co se vyváže ze zločineckého prostředí a hledá útočiště před obchodníky (ačkoliv ne vždy se dokáže od prostředí natrvalo izolovat a osoba se po čase rozhodne vrátit se do původního prostředí),
  - obchodovaná osoba požádá o azyl na pokyn obchodníků s lidmi s cílem legalizovat si pobyt, aby při policejních zákrocích obchodníci o nelegálně pobývající osoby nepřišli,
  - osoba obchodovaná v západní Evropě je vrácena do ČR jako do bezpečné třetí země a zde požádá o azyl. Takové osoby jsou na území ČR ubytovány v pobytových střediscích nebo mohou odejít do „privátu“, kde čekají na výsledek azylového řízení (na obou místech bývají kontrolovány osobami z kriminálního prostředí, které je odvázejí zpět vykonávat prostituci).

Podíl obchodovaných osob mezi žadateli o azyl v ČR lze jen těžko odhadnout. Nejsnáze lze identifikovat obchodované osoby, které požádaly o azylové řízení poté, co byly zadrženy policií a dostaly se do pobytového střediska. Někdy obchodované ženy žádají o azyl, protože neznají jinou formu ochrany (Program v tomto smyslu splňuje cíle eliminovat zneužívání azylové procedury).

---

³⁰ Jedná se většinou o případy, kdy jsou obchodované osoby opakovaně prodávány do dalších podniků poté, co se již „okoukaly“ místním klientům a již nepřinášejí další zisky nebo jsou s nimi problémy.

b) Profil českých občanů obchodovaných do zahraničí

Podle údajů NNO jsou touto skupinou ženy ve věku od 18 do 22 let především s nižším vzděláním, z nefunkčních rodin a se zkušeností s některou z forem domácího násilí. Zranitelnost potenciálních obchodovaných osob zvyšuje závislost na alkoholu a drogách, v jejímž důsledku dívky volí prostituci jako způsob získání potřebných finančních prostředků. Závislost na návykových látkách posiluje také celkovou závislost dívek na kuplíři (v této souvislosti bývají zmiňovány dívky z dětských domovů, které po dovršení 18ti let tuto instituci opouští a ve většině případů nemají kam jít, ani kam se vracet.

Tyto dívky jsou nedostatečně připraveny na reálný život, chybí jim základní sociální a jiné dovednosti. Výrazným rizikovým faktorem je tedy nízký socio-ekonomický status. Tíživá ekonomická situace je nutí hledat práci v zahraničí (většinou Západní Evropě) nebo přijmout nabídku práce, která není chráněna pracovními předpisy. Pro takové ženy je často nemožné získat práci za mzdu, která by stačila na jejich obživu a rodiny.

Mezi oběťmi obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování se často vyskytují romské ženy, pro jejichž komunitu je charakteristická vysoká nezaměstnanost, celkově nižší sociální úroveň, vysoká míra zapojení do prostituce atd.

O neinformovanosti obětí lze hovořit hned v několika rovinách. Ze zkušeností nevládních organizací vyplývá, že oběti obchodování s lidmi prakticky nedisponují prakticky informacemi o základních lidských právech a o právním systému v ČR. Osobám obchodovaným v zahraničí chyběly základní informace o rizicích práce v cizině, o legislativě cílové země a o možnostech případné pomoci ze strany pomáhajících organizací.

Podle *Aronowitzové* existují³¹ následující typy obětí obchodování s lidmi:

- donucené osoby (v případě únosu),
- podvedené osoby, kterým byla přislíbena práce v rámci legální ekonomiky, ale později byly přinuceny k sexuálnímu otroctví,
- osoby podvedené polopravdivými sliby o práci v "zábavním průmyslu" jako tanečnice či striptérky,
- ženy, které před svým odjezdem ze země původu věděly, že budou pracovat jako prostitutky, nicméně netušily rozsah ponižování, vymáhaných dluhů, kontroly a vykořisťování.

*Kolenčík*³² uvádí, že oběti obchodu se ženami lze rozdělit do tří základních kategorií:

- oběti – ženy (nejpočetnější), které odešly do zahraničí s cílem provozovat prostituci, ale nepředpokládaly, že budou nuceny tuto práci vykonávat (tzn. ženy sice prostituovaly a ačkoliv takovou práci odmítají, jsou k ní nuceny a nemohou se vrátit zpět do země původu),
- ženy, které přijaly práci velmi blízkou prostituci a tušily, že se mohou ocitnout v situaci hraničící s prostitucí (striptýzové tanečnice, masérky a číšnice v erotických klubech apod.).
- oběti, které vůbec nic netušily a neodjížděly do ciziny s cílem se prostituovat, byly k tomu však později nuceny (babysitters, unesená děvčata, děti ulice, modelky, servírky apod.).

---

³¹ Aronowitz, A.: *Smuggling and trafficking in human beings: The phenomenon, the markets that drive it and the organisations that promote it*. In: *European Journal on Criminal Policy and Research*. Vol. 9, No. 2, Summer 2001

³² Kolenčík, M.: *Svet nepoznanej reality. História a súčasnosť prostitúcie*. S. 79. L.A.X. media, s.r.o. pre ÚniI centier prevencie a pomoci DAFNE, Žilina, 2000

MV ČR ve svých dokumentech a zprávách následující typy obětí:³³

- osoby, které vědomě a dobrovolně vstoupily do světa prostituce, ale setkaly se s otrockými podmínkami,
- osoby, které byly oklamány a podvodem (pod záminkou legální práce v zábavním průmyslu) byly prodány za účelem provozování prostituce,
- osoby, které byly uneseny a poté prodány do sexuálního otroctví (obchodování s lidmi v nejdrastičtější podobě),
- osoby, které odešly do zahraničí dobrovolně a s vědomím, že budou vykonávat prostituce, ale netušily, za jakých podmínek,
- osoby, které přijaly práci blízko prostituce a mohly předpokládat, že budou nuceny prostituci provozovat,
- osoby, které byly podvedeny a vůbec netušily, že budou muset prostituovat,
- osoby dopravené do zahraničí násilím.

Popisem profilu „typické“ oběti obchodování s lidmi pocházející z ČR se zabývá také studie Mezinárodní organizace pro migraci.³⁴ Byl vypracován dotazník, který se týká demografického a socio-ekonomického profilu obchodovaných žen, jejich najímání, získávání, přepravy a podmínek, za jakých zůstávají v cílových zemích. Nevládní organizace byly rovněž požádány o poskytnutí informací o tom, co se stalo s obchodovanými ženami poté, co se o nich dozvěděly příslušné státní orgány. Další dotaz směřoval na konkrétní formy pomoci ženám a informace získané ke stíhání pachatelů. V letech 1995 - 1998 byly takto získány údaje o 78 českých ženách obchodovaných do Nizozemska, SRN, Francie a Belgie.

Přestože není k dispozici žádná studie, která by poskytovala „*typizovaný profil*“ *prostitutky - cizinky obchodované do České republiky*, nejčastějšími potenciálními oběťmi sexuálního vykořisťování a obchodu se ženami jsou migrantky z východních postkomunistických zemí, kde je ekonomická a politická situace méně stabilní.³⁵

V případě cizinek na území ČR hraje velkou roli jejich izolace pramenící z neznalosti jazyka a místních zvyklostí. Zahájení i průběh trestního stíhání pachatelů obchodování se ženami může výrazně ovlivnit nedostatek zájmu o prostituující osoby, zejména pokud se jedná o ženy z balkánských zemí nebo ze zemí bývalého Sovětského svazu. Skutečnost, že tyto ženy jsou oběťmi závažného trestného činu (případně několika trestných činů) a trpí špatným zacházením ze strany svých kuplířů, jsou často zlehčovány. K tomu přispívá i rozšířené přesvědčení, že oběti jsou částečně za svůj osud odpovědné a že se k prostituci rozhodly samy.

V Národní strategii boje proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování z roku 2003 se uvádí: „*Na základě informací získaných o obětech obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování bude možné vytvořit relevantní typizaci obětí (jejich psychologický a osobnostní profil), využitelnou zejména pro preventivní působení na potenciální oběti a jejich okolí*“.³⁶

Podle sdělení OPK zatím takto specificky zaměřená aktivita nebyla realizována a předkládaná studie tudíž alespoň částečně zaplňuje toto bílé místo.

---

³³ Odkaz: <http://www.mvcr.cz/aktualit/sdeleni/2003/obchod.doc>.

³⁴ IOM: *Profile of victims of trafficking from the Czech Republic*: Background study prepared for the IOM Information Programme to Prevent Trafficking in Women from the Czech Republic. Technical Cooperation Centre for Europe and Central Asia, 1999.

³⁵ Odkaz: http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/obchod.html.

³⁶ Materiál Národní strategie boje proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování v České republice, projednaný vládou ČR 3. září 2003.

Motivování – motivace - potřeby

Odborníci na motivační procesy se shodují, že nejzákladnějšími pojmy v této oblasti je potřeba a motiv.

*Nakonečný*³⁷ zdůrazňuje, že pokud motivaci chápeme jako určitý intrapsychický děj, který reguluje vztahy mezi jedincem a jeho okolím, tak oba uvedené pojmy lze považovat za intrapsychické fenomény se specifickým obsahem. Motivace je proces, který iniciuje nějaký výchozí motivační stav, jehož obsahem je deficit ve fyzickém nebo sociálním žití člověka směřující k odstranění tohoto deficitu, které je pak prožíváno jako určitý druh uspokojení. Výchozí motivační stav je možné označit za „potřebu“ (něco potřebovat = mít něčeho nedostatek; člověk má tendenci udržovat takový stav věcí, který je nevyhnutelný k bezporuchovému fungování jedince ve svém prostředí).

Chování člověka je instrumentální aktivitou, která zprostředkovává vztah mezi potřebou a jejím uspokojením, motiv vyjadřuje obsah tohoto uspokojení. Potřeby a motivy jsou vnitřní psychické stavy, které se navzájem doplňují. Často - ve snaze po zjednodušení - se oba tyto pojmy ve svém významu ztotožňují, takže potřeby se chápou jako druh motivů (např. vedle zájmů a hodnot). V případě aspirací na hlubší poznání motivace je nutné je rozlišovat.

„Potřeba“ má více významových rovin (ekonomickou, kriminologickou, fyziologickou nebo psychologickou). V nepsychologickém pojetí jsou jako potřeby označovány cílové objekty, a stejně je to i s motivy. Pokud např. kriminalista říká, „že motivem vraždy byly peníze“, jedná se o nepsychologický výrok, neboť potřeby ani motivy nelze zaměňovat s cílovými objekty, které vystupují pouze jako prostředky k dosažení uspokojení. Obdobným příkladem nepsychologického pojetí „potřeby“ je výrok, že „vzrůstá potřeba barevných televizorů“. Taková záměna potřeb a cílů může vést k psychologické dezinterpretaci chování jedince, protože cílový objekt (jež je z hlediska motivace pouze dílčím cílem) může být spojován s různými potřebami a ve vztahu k němu může jedinec prožívat různé uspokojení (tj. může mít různé motivy k jeho uspokojení).

O potřebách a motivech je možné uvést:

- potřeby vyjadřují výchozí stav, který se vývojem (zkušenostmi) zpředměťuje, tj. nachází určitý objekt činnosti a s ním spojený instrumentální vzorec chování,
- motivy vyjadřují obsah konečné reakce (uspokojení), jako takové představují dále neanalyzovatelné psychologické příčiny jednání člověka.

V tomto smyslu vyjadřují potřeby spíše vztahy k cílovým objektům (např. potřeba lásky vyžaduje, aby se její objekt lásky-partner vůči subjektu této potřeby choval láskyplně). Ve stejné situaci vyjadřují motivy spíše smysl interakce motivovaného subjektu, resp. finální psychologický důsledek instrumentálního chování subjektu, tj. obsah ukončovací reakce (uspokojení jako konečný cíl motivace). Potřeby, instrumentální chování a dosažení uspokojení vytvářejí jednotný smysluplný celek mentálních a behaviorálních aktivit.

William Miller vyslovil myšlenku, že motivace není vrozeným, statickým rysem osobnosti nebo problémem, ale spíše odrazem stavu připravenosti ke změně, která kolísá případ od případu a je ovlivňována množstvím různých vnitřních a vnějších faktorů.³⁸

---

³⁷ Viz literatura Milana Nakonečného, která se věnuje „psychologii motivace“.

³⁸ Prochaska a DiClemente - model procesu změny, In: Miller, W.: *Motivační rozhovory*. SCAN Tišnov 2003.

Motivace a motivování není manipulace

Manipulace je způsob komunikace, kdy pod vlivem emocionálních argumentů rozhodujeme, měníme své postoje nebo jednáme v souladu s cíli manipulátora. Při manipulaci přijímáme cizí názory dobrovolně nebo se může jednat o přímé / nepřímé donucení (výhrůžka, hrozba, zastrašení, psychický nátlak).

Záludnost manipulačního chování spočívá v tom, že na první pohled nám není obvykle jasné, o co jde. Oblíbeným trikem manipulátorů je činit oběť odpovědnou za vývoj a řešení situace. Pravý viník negativního jevu zůstává v pozadí nebo se dokonce stylizuje do role „posledního spravedlivého“. Manipulativní jednání a chování je takový způsob zacházení jednoho člověka s druhým, které je nerovnocenné, nerespektuje druhého jedince, ale naopak jej zneužívá pro své osobní cíle. Existují dvě formy násilí: agrese (verbální nebo fyzická) a manipulace.

Důvody, které „rozhodnou“

Důvody rozhodující pro práci v zahraničí a odchod ze země - motivace

Občanské sdružení Rozkoš bez rizika je autorem výzkumu,³⁹ jehož cílem byla analýza vztahů mezi životními etapami žen provozujících prostituci, identifikace faktorů ovlivňujících jejich současnou situaci a především zkoumání motivace jejich možného odchodu z prostituce.

V závěrech autorka upozorňuje, že v „evidentních případech jsou oběti obchodu s lidmi (osoby silně zmanipulované a týrané) pro potřeby policie (a tedy pro zařazení do Programu) nepoužitelné („nelze je vytěžit“). Výzkum byl realizován s běžnými klientkami, z nichž všechny mají alespoň epizodickou zkušenost s obchodováním s lidmi (z této situace buď unikly samy nebo jsou pro ně podmínky natolik přijatelné, že setrvávají). Ty, co zůstávají, údajně s pravidly obchodu s lidmi a tokem peněz nesouhlasí, ale nenašly jinou alternativu příjmu peněz.

Ačkoli většina klientek v prostituci setrvává z finančních důvodů, přesto autoři studie se nedomnívají, že by motivací k zařazení do Programu byly pouze hmotné výhody. Přestože je Program na materiálních výhodách založen (ubytování, kapesné), umožňuje zážitek osobní a aktivní participace na dění kolem, zážitek sociální opory apod. Většinu těchto „nehmotných“ výhod s největší pravděpodobností mohou „ocenit“ až s odstupem času. Sociálním pracovnícím naznačují, kolik toho vědí, ale přijmout podmínky Programu nechtějí („bonzovat nepůjdu“).

V závěru výzkumu je zmíněn další možný motivační faktor – partnerství s následnou změnou sociálního statusu ve smyslu zajištění rovnocenného vztahu s aktéry Programu (policíí, soudy apod.). Pro ženy je důležité, že celým procesem je provádí jedna „klíčová“ pracovníce, se kterou navázaly adekvátní vztah důvěry a jistoty. Možnost vzdělávání, rekvalifikace a usnadnění vstupu na trh práce umožňují změnu sociálního statutu, čímž by se mohla podchytit skupina osob, které se chtějí seberealizovat nebo zdokonalovat.

Nelze však motivovat někoho, kdo motivován být nechce. My můžeme směřovat, měnit a zacilovat vnější stimuly, ale nesmíme manipulativně ovlivňovat vnitřní rozhodnutí (takový nežádoucí nátlak by do jisté míry kopíroval aktivity, kterým byly obchodované osoby vystaveny a z kterých jim chceme pomoci se vymanit).

---

³⁹ Malinová, H.: *Včera, dnes a zítra. Rozkoš bez rizika*, Praha 2006.

Pokusy o definitivní pojmenování příčin vstupu do prostituce (co osoby motivuje k volbě této možnosti) opakovaně selhávají.⁴⁰ V této souvislosti byly zkoumány dva koncepty.⁴¹ Prvním byla zvýšená vnímavost a citlivost, která zahrnuje psychologické charakteristiky jako pocity odcizení a bezcennost v kombinaci s traumatickou událostí (např. znásilnění), jejichž příčiněním je žena ochotna podlehnout svodům prostituce. Druhý model vyzdvihuje vliv interpersonálních vztahů s osobami, které se prostituci věnují (kontakt priměje ženy tento druh zaměstnání vyzkoušet).

Motivaci k prostitučnímu chování u obchodovaných osob zařazených do Programu pravděpodobně nejvíce odpovídá motivace prvního typu – motivace vnějším tlakem,⁴² která je charakterizována jako vmanipulování do sexuálních služeb okolnostmi. Sem autoři zařazují např. dívky, které opustily zařízení ústavní výchovy, nemají rodinné zázemí nebo byly prodány vlastní rodinou.

Další skupinou mohou být „ženy-živitelky rodiny“, které zvolily prostituci k užití rodiny. Kvůli nepříjemné zkušenosti z raného dětství a s rodinou (kde násilné chování bylo normou, chudoba a nedostatek pracovních příležitostí součástí jejich dosavadního života) pro ně může být vstup do prostituce pocíťován jako úleva (nepříjemné věci spojené s prostitucí – násilí – pro ně nepředstavují nic nového, navíc získávají peníze a relativní soukromí, které dosud nepoznaly).

„Motivace k přijetí obchodníkovi nabídky“, „motivace/zájmy přijmout práci v zahraničí“ nebo „motivace pro práci v zahraničí“ bývají ve výzkumných studiích často zmiňovány. Jako motivace pro práci v zahraničí bývá nejčastěji uváděna touha naučit se cizí jazyk nebo se v něm zdokonalit a ekonomické důvody (v zahraničí se dají vydělat „dobře“ peníze). Nezanedbatelným motivačním faktorem je touha po nevšedních zážitcích, po poznání cizích zemí, po získání zkušeností.⁴³

V této souvislosti se nabízí otázka: Nakolik jsou původní důvody rozhodnutí/přijetí nabídky obchodníka při zařazování do Programu aktuální v situaci, kdy již došlo oběti k identifikaci oběti.

Motivační působení

Při snaze motivovat jedince si odborníci z oblasti pomáhajících profesí kladou základní otázku: „Máme co nabídnout našim klientům výměnou za jejich aktuální situaci/chování?“. Otázka by mohla také znít: „Co může být pro našeho klienta s ohledem na jeho životní zkušenosti dostatečným důvodem/motivem ke změně své současné situace?“

Necháme-li se inspirovat způsoby motivace při práci s oběťmi domácího násilí, téměř shodně se doporučuje zajistit důvěru. Oběť musí mít současně oběť jistotu, že ji bude poskytnuto zázemí a pomoc v širokém slova smyslu, pokud se rozhodne svou situaci řešit.

Motivovat oběť obchodování s lidmi lze tak, že jí dáváme najevo, že násilí a „co se jí děje“ není normální. Je dobré najít bod, který je pro ni důležitý a dává jí smysl života (např. děti). Od takové životní kotvy se lze odpíchnout a motivovat obchodovanou osobu „na cestě ven“. Strategie je podobná jako u většiny klientů sociálních služeb: nenaléhat, ale vytvářet prostor, strukturovat výchozí situaci a nabízet reálné varianty bez zamlčení rizik.

---

⁴⁰ Zikmundová, M., Weiss, P.: *Motivace žen k prostituci*. In: Čs. psychologie, 2004, č.5, str. 433.

⁴¹ Potterat, J.J.: *Pathways to prostitution: The cronology of sexual and drugs abuse milestones*. The Journal of Sex research, 35, 1998, 333-340.

⁴² Matoušek, Kolářková, Kodymová: *Sociální práce v praxi*, Portál 2005, zejm. kap. 13: Prostitutky. Zikmundová, M., Weiss, P.: *Motivace žen k prostituci* In: Československá psychologie 2004, č.5, str. 433-437

⁴³ zpráva IOM Bratislava, str. 14, kap. 2.4., www.iom.sk/publikacie/trafficking_sk.pdf

Vezměme si např. způsob terapeutické práce a fenomén „naučené bezmoci“. Oběti můžeme sdělit:

„Co se Vám děje, není normální. Nemusíte se rozhodnout hned – víte, že jsme tady a kde nebo jak nás kontaktovat, můžete přijít kdykoli znovu“.

„Mám o Vás strach. Jak se s Vámi jedná a co nyní prožíváte, není běžné“.

„Až se rozhodnete, jsem tady a existují možnosti, jak z toho ven“.

Oběť pravděpodobně hned nesdělí, že je obchodovaná - v tom případě je vhodné zeptat se jí, zda něco nepotřebuje, ale nenutit ji, nabídnout jí informaci o možné pomoci („Zdá se mi, že se tady necítíte dobře; nechám Vám tady kontakt na jednu nestátní instituci, která by vám mohla pomoci, můžete tam zavolat.“).⁴⁴

I tak málo kroků může pro obchodovanou osobu znamenat velmi mnoho. Pro zmatenou a dezorientovanou osobu může být nabídka konkrétní pomoci nadmíru důležitá. Pokud ji nevyužije sama, může ji předat dál.

Často slyšíme, že při vyšetřování trestné činnosti obchodování s lidmi vzniká problém s motivací obchodovaných osob ke spolupráci. Podle opakovaných vyjádření odborníků se obchodované osoby v mnoha případech ztotožňují se rolí prostitutky a tím se etabloují do kriminálního prostředí, ve kterém se nacházejí. Případný zákrok policie pak vnímají jako útok státní moci proti jejich způsobu života a odmítají vystupovat jako svědci (o absolutní nefunkčnosti běžných nástrojů používaných k vynucení výpovědi svědka podle TrŘ - např. pokuta - není pochyb).⁴⁵

Z doporučení odborníků vyplývá, že ke zvýšení motivace je nutné těmto osobám dát pocit bezpečí a poskytnout jim jisté záruky, že budou podniknuty všechny kroky, aby jim za jejich výpověď nehrozila msta ze strany pachatelů ani jiná rizika spojená s jejich svědectvím.

Kompetence pomáhajícího pracovníka – práce s klientem

Na sociální pomoci by se osoby neměly stát závislými, jejím prostřednictvím by se naopak měly stát kompetentními rozhodovat samy o sobě.

Hotové metodiky sociální práce neexistují, v konkrétních podmínkách je vždy třeba použít postupy prověřené praxí profesionálů v dané lokalitě pro specifickou cílovou populaci. Vždycky je vhodné se inspirovat zkušenostmi, které se již osvědčily jinde.

Sociální práce nedisponuje ani jednoznačně akceptovaným modelem sociální práce se sociálně vyloučenými skupinami, má však řadu konceptů, které lze na práci se znevýhodněnými skupinami poměrně neproblematicky vztáhnout.

Jedním z nich je koncept zmocnění či zmocňování (*empowerment*)⁴⁶. Cílem zmocnění je posilování schopnosti jednotlivce, skupiny či komunity kontrolovat různé (pokud možno všechny) aspekty své životní situace. Vedle této stránky se v souvislosti se zmocněním hovoří o potřebě spravedlivé (spravedlivější) distribuce zdrojů a rovných vztahů mezi lidmi. Zmocňující sociální práce je chápána jako posilování jednotlivců, skupin a komunit, aby byli schopni lépe kontrolovat svou životní situaci cestou svépomoci a vlastních aktivit.

---

⁴⁴ Interní materiály ze semináře Ligy lidských práv.

⁴⁵ Odkaz: <http://www.ok.cz/iksp/docs/304.pdf> : Obchodování se ženami z pohledu ČR, IKSP Studie.

⁴⁶ V tradiční sociální práci se dlouho kladl velký důraz na koncept „uschopnění“ (*enabling*) - vybavit klienta potřebnými znalostmi a dovednostmi, které by mu měly umožnit lépe žít. Zatímco koncept uschopnění je individualistický (problém vidí zejména v individuálních nedostatecích), „zmocnění“ (*empowerment*) znamená pomoc lidem, aby získali větší moc (kontrolu, vládu) nad vlastními životy a životními podmínkami. „Uschopnění“ je užší koncept, který nebere v úvahu širší sociální kontext života klientů, zatímco „zmocnění“ s tímto konceptem sdílí některé prvky (osobní změna), důraz však klade na změnu strukturálních nerovností.

Posuneme-li se do oblasti profesionálů školených pro pomoc druhým, můžeme pro dokreslení procesu práce s klientem uvést jednotlivé fáze procesu „psychosociální rehabilitace“:

- fáze navazování vztahu,
- fáze mapování potřeb,
- fáze stanovení cílů,
- fáze plánování,
- fáze provádění (naplňování cílů),
- fáze reflexe a ukončení (fáze hodnocení).

Mapování a hodnocení potřeb klienta

Zjištění potřeb uživatelů našich služeb patří mezi základní dovednosti a profesní kompetence pomáhajících profesionálů. Potřeby v sociální práci představují schopnost mít nějaký prospěch ze sociální/zdravotní péče. Cílem mapování potřeb je zjistit, ve kterých oblastech klient potřebuje pomoc, kde se mu jí již dostalo a kde žádnou pomoc nepotřebuje. Deskripce aktuální situace klienta může probíhat formou dotazníků, rozhovorů nebo pozorování. V této fázi práci s klientem se také mapují a při hodnocení berou v úvahu schopnosti klienta, jeho dovednosti a limity, věci pro něj významné a důležité, možné zdroje podpory v jeho okolí, ale také jeho požadavky a přání.

Mezi předpokládané kompetence pomáhajících pracovníků patří:

- schopnost vidět každého jedince jako individualitu a akceptovat jeho „pravdu“- jeho hodnotu,
- důvěra ve schopnosti člověka měnit se s cílem dovednějšího zvládnání života,
- dovednost vytvořit podmínky ke kultivaci těchto schopností klienta,
- terapeutické schopnosti vycházející z tréninku svého vlastního prožívání.

V termínech humanistické psychologie *Carla R. Rogerse* lze tyto kvality charakterizovat pomocí třech proměnných:

- opravdovost-kongruence (soulad mezi prožitkem a tím, co pracovník vyjadřuje navenek vůči klientovi),
- nepodmíněné pozitivní přijetí klienta,
- odpovídající empatické porozumění.⁴⁷

Přístup policistů k obchodovaným osobám

Způsob chování policistů by měl v pravděpodobných obětech obchodování vzbudit důvěru⁴⁸ (policie pak může motivovat oběti ke spolupráci s orgány činnými v trestním řízení).

Policisté sehrávají svým přístupem k obětem obchodu s lidmi klíčovou úlohu. Setkávají se s nimi často jako první a právě na jejich přístupu k oběti záleží, jak se oběť bude dále chovat - zda k nim získá důvěru nebo s nimi naopak odmítne komunikovat, zda bude poskytovat cenné informace nebo uvádět nepravdivé údaje. Důležité je mít na paměti, že obchodované osoby nejsou pouze oběťmi trestné činnosti, z čehož jim plyne nárok na lidský soucit a práva. Pokud získáme jejich důvěru a ochotu ke spolupráci, může to významně napomoci boji proti organizované trestné činnosti.

---

⁴⁷ Viz příloha.

⁴⁸ V oblasti komunikace s oběťmi odkazujeme např. na publikované práce PhDr. Čírtkové (*Policejní psychologie* atd.).

Motivovat policisty ve výkonu k profesionálnímu přístupu při řešení obchodování s lidmi byl měl zejména jejich nadřízený např. tím, že výjezdům do erotických klubů sám přikládá prioritu a vede své lidi k tomu, aby v kontaktu s potencionálními obchodovanými osobami byli nejen citliví, ale i profesionální v žádoucím slova smyslu (k této oblasti by pak měl nadřízený přihlédnout při hodnocení svých podřízených).

Policisté, kteří se z titulu své profese dostávají do prostředí obchodu s lidmi, prostituce (komerčního sex. zneužívání) se v tomto prostředí mohou velmi snadno dostat do potíží. I ze zkušeností z jiných zemí se ví, že toto nebezpečí je reálné. Kromě rizik spojených s alkoholem, penězi, je zde také nebezpečí kompromitace policistů s úmyslem poškodit je nebo je přimět ke korupčnímu jednání. K určité minimalizaci těchto rizik je možné sestavit „specifičtější etický kodex policisty“⁴⁹, ale mohou jej využít i osoby z jiných institucí, které se v prostředí prostituce „pohybují“.

Taková pravidla chování mají za cíl zachovat integritu policistů a jednotlivé policisty chránit. Sem by patřilo i téma „předcházení korupce u policistů“; pracovníci policie zainteresovaní v tomto druhu trestné činnosti jsou velmi často terčem pachatelů, kteří se je snaží „zkorumpovat“

Jako pravidla pro policisty, kromě běžných norem slušnosti a integrity jsou stanovena např. tato pravidla:

- kontakty s majitelem by měly být zcela profesionální (formální postup),
- zákaz scházet se s lidmi pracujícími v prostituci mimo pracovní dobu a zákaz navštěvovat podniky soukromě, tam, kde policista pracuje,
- během kontrol nepřijímat jídlo nebo pití (pokud bude důvod cokoli konzumovat, policisté to zaplatí tak, aby to bylo zřetelně vidět),
- zákaz individuálních obchodních kontaktů s osobami z prostředí prostituce,
- jednání kolegů, které se vymyká pravidlům (které porušuje integritu) hlásit koordinátorovi akce; striktní plnění by mělo být podpořeno a přijímáno celým pracovním týmem,
- všemi těmito „maličkostmi“ je možno obětem obchodu neverbálně zdůraznit, že mezi policistou a majitelem podniku existují jasné hranice a že policisté zaujímají profesionální postoj.

Důležitost výběru profesionálů, kteří pracují s „lidskými zdroji“

Pracovat na důvěře s obětí trestného činu, ve vhodnou chvíli použít tu „správnou“ metodu a styl práce, je v této oblasti stěžejní. Za významný faktor v interakci s obětí trestného činu lze považovat přístup pomáhajícího pracovníka nebo policisty v roli „pomáhajícího pracovníka“. Jeho styl může být rozhodující pro to, zda osoba v pozici „klienta služby“ zvolí odpor nebo změnu své situace.

---

⁴⁹ informace o Etickém kodexu Policie České republiky policistů je možno najít na www stránkách MV ČR nebo v příloze této studie na str. 43.

EMPIRICKÁ ŠETŘENÍ

Interpretace údajů získaných z rozhovorů s experty

Rozhovor s experty byl zaměřen na následující okruhy otázek:

- realizace prvního kontaktu s obchodovanou osobou,
- diagnostická kritéria pro zařazení do programu,
- způsoby komunikace a péče o oběti,
- zhodnocení programu - návrhy na změny,
- informace o odborných akcích a seminářích.

Tímto způsobem byly získány kvalifikované názory a informace o aktuálním hodnocení a charakteristice jednotlivých fází programu.

Indikátory motivace:

1. Indikátory ovlivňující vstup do Programu:

- první kontakt s „obětí“,
- kritéria zařazení do Programu – hodnocení, 30 dní na rozmyšlenou,
- co oběti očekávají.

2. Indikátory pro setrvání v Programu:

- individuální plány, nabídkový servis,
- specifika obětí zařazených do Programu,
- trestní řízení,
- důvody odchodu.

3. Hodnocení Programu:

1. motivační stimuly,
2. demotivační stimuly,
3. návrhy změn.

I. Indikátory ovlivňující vstup do Programu

První kontakt s obětí

(kdo a v jaké situaci je v prvním kontaktu s obchodovanou osobou)

Komplexní informace o možnosti zapojení do Programu poskytuje obchodované osobě většinou subjekt, který s ní přijde do kontaktu jako první. Expert Policie ČR uvedl, že jejich první kontakt s obchodovanou osobou bývá zprostředkovaný a realizuje se většinou v prostorách, kde je oběť držena a kde jí hrozí akutní nebezpečí. Při předem plánovaných policejních akcích na odhalování pachatelů obchodování s lidmi je počítáno s účastí specialistů – psychologů z řad policie, příp. sociálních pracovníků NNO.

Po vytěžení osoby podle §158 Tr.Ř. je oběť seznámena s možností vstoupit do Programu a dostat se do péče NNO. Oběť tak dostává možnost svobodné volby. *Policie ji údajně nemusí nutit k okamžité spolupráci, neboť Program funguje jako psychické povědomí, že se o ni někdo postará a ona za to nemusí nic dát*.⁵⁰

---

⁵⁰ Text psaný kursivou vyjadřuje doslovné názory jednotlivých expertů.

Zástupci z NNO uvádějí, že oběti bývají nejčastěji identifikovány při policejním zásahu proti pachatelům trestné činnosti, a poté předávány policií do péče NNO. V této souvislosti byla oceněna hlavně možnost účasti zástupce NNO na policejní akci nebo alespoň včasná informace o její přípravě, aby se NNO mohly na přijetí nových obětí (zvláště jde-li o větší počet) lépe připravit.

Na druhém místě získávání klientek je u NNO vlastní „terénní“ práce sociálních pracovníků. Obchodovaná osoba může také využít krizových linek, kterou provozují všechny NNO zapojené do Programu, případně je klientka předána do jejich péče jinou organizací poskytující sociální služby. IOM oběti obchodování nevytipovává, tyto služby poskytují pouze nevládní organizace.

Při informování o Programu sociální pracovníce obětem vysvětlují, jak u v ČR funguje policie (cizinecká, městská), že NNO s policií dlouhodobě spolupracuje a sociální pracovníce se za policisty vyšetřující obchodování s lidmi mohou „zaručit“.

Důvody pro oběti, aby samy kontaktovaly některou z nevládních organizací⁵¹

Odborníci z NNO uvádějí různé důvody, proč se na ně oběti obracejí (zdravotní stav, strach o sebe a své děti, odebrání pasu atp.). Podle odborníků oběti při prvním kontaktu většinou odradí:

- vstupní formality a rozhovor dlouho trvají,
- při kontaktu v terénu NNO zmiňuje policii,
- když mají strach z nejistoty a nevědí, co je čeká (nedůvěra k průběhu vyšetřování, obava o rodinu a blízké atd.),
- nutnost mluvit o tom, co se jí přihodilo.

Na co se oběti obchodování nejčastěji ptají?

- Může NNO opravdu splnit sliby, které jim dává?
- Co se bude dít dál?
- Jak si legalizovat pobyt v ČR, získat pas?
- Je policie schopná zajistit jim bezpečí?
- Jak se spojit s domovem, se kterým byl kontakt přerušen?
- Je pobyt v Programu zadarmo?
- Jak dlouho budou moci být v Programu?
- Budou se muset setkat tváří v tvář s pachatelem?
- Kde budou bydlet, jaké služby jim mohou být poskytnuty?

Jaké služby a sociální péči obchodované osoby nejčastěji očekávají?

- bydlení,
- legalizaci pobytu,
- zdravotní a psychologickou i právní pomoc,
- práci,
- bezpečí,
- vymanění se z prostředí prostituce,

Pozn.: oběti podle výpovědí pracovníků NNO přijímají základní služby jako samozřejmost, až později si uvědomují jejich důležitost (např. při hodnocení).

---

⁵¹ Na policejní složku se zatím žádná oběť obchodování sama neobrátila.

Kritéria pro zařazení do Programu

Pro vstup do Programu je vedle vlastního rozhodnutí obchodované osoby nutné, aby splňovala kritéria stanovené v Metodickém návodu 1. náměstka ministra vnitra:

- přerušení kontaktů se zločineckým prostředím,
- souhlas s ubytováním v azylovém bytě NNO alespoň po dobu měsíční krizové intervence.

Podle vyjádření policejního experta musí obchodovaná osoba naplnit ustanovení §232a Tr.Z. K tomuto účelu byla zpracována základní baterie otázek napomáhajících jednotnému posuzování těchto osob (viz kapitola o identifikaci). Pokud klientka NNO přemýšlí o vstupu do Programu, jsou s ní předběžně probírány relevantní otázky. „*Policie se nebrání, aby rozhovoru byla přítomna i sociální pracovnice; dívky nejsou zaskočeny, že s nimi rozpráví muž, ale že je to policista-instituce“ (pracovnice NNO).*

Důvody nepřijetí

Přestože uplatňovaná kritéria vznikla na základě konsensu všech subjektů participujících na Programu, zároveň jsou jedním z hlavních důvodů malého počtu obchodovaných osob, které byly dosud do Programu zařazeny.

A/ Rozdíl v chápání pojmu obchodovaná osoba

Trestní zákon v ustanovení §232a (obchodování s lidmi) vymezuje široce formy nátlaku; donucení, nesvoboda, uvedení záměrně v omyl.

Pracovníci nevládního sektoru říkají, že obchodovaná oběť je klientem, který po vstupním pohovoru či v průběhu pobytu odpovídá typologii oběti obchodování s lidmi, ačkoliv to hned o sobě nedokáže prohlásit, neboť prohlásit sama sebe za oběť je velmi náročné.

Podle informací od pracovnice NNO jsou všechny ženy obchodované, důležitá je míra obchodování - nucení k prostituci, omezování osobní svobody, zneužití bezbrannosti, nižšího intelektu, neschopnosti bránit se v oblasti sexuálního vydírání.

Zástupci NNO připustili, že ačkoliv mají dlouholetou praxi v pomoci obětem obchodování s lidmi, státním institucím jejich stanovisko nestačí a rozhodující roli hraje policie, která může doporučit nebo nedoporučit navrhovanou osobu k zařazení do Programu.

Pro IOM je signifikantní *definice trestního zákona, bez ohledu na to, jestli se daná osoba cítí být obětí nebo ne. Při návratu oběti do ČR je relevantní názor pomáhající organizace v zahraničí, případně i dobrozdání policie nebo konzulárního úřadu.*

B/ Nedostatek informací

Důležitou roli při zařazování do Programu hraje i ochota / možnost vypovídat a poskytnout policii relevantní informace. Pokud policie nemá informace, že byl spáchán trestný čin, nebývá osoba do Programu zařazována (pozn: od května 2006 může být do Programu na dobu jednoho měsíce zařazena oběť na žádost nevládní organizace, aniž by potřebovala stanovisko policie).

Při policejním výslechu se klientky údajně často vyhýbají identifikaci pachatele („neboť mu nechtějí ublížit“), ačkoli to již řekly pracovnici NNO.

Odborníci z NNO se shodují, že ne vždy může nebo chce oběť policii poskytnout kýžené svědectví, a proto nemůže být zařazena do programu. Pro NNO však stále zůstává klientkou. Pracovnice NNO tuto situaci, kdy osoba nesplňuje znaky skutkové podstaty obchodované osoby, nazývají důkazní nouzí.

C/ Nevěrohodnost osoby

Dívky dále nebývají zařazeny do Programu, pokud se jedná o „nevěrohodné osoby“, např. se zjevnou psychiatrickou diagnózou nebo mentálním deficitem.

V této souvislosti bylo všemi specialisty zdůrazněno, že je bezpodmínečně nutné dodržovat „ochranou“ lhůtu 30 dnů na rozmyšlenou při vstupu do Programu.⁵² Jde o dobu věnovanou krizové intervenci a psychosociální pomoci oběti, kterou lze u hodně traumatizovaných obětí prodloužit. V této době mají pracovníce NNO možnost opakovaně poukázat na výhody Programu, zároveň se oběť musí rozhodnout, zda bude spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení. Pobývá-li oběť na našem území nelegálně a rozhodla se pro vstup do Programu, postupuje se při úpravě jejího pobytu v úzké součinnosti se SCPP (výjezdní příkaz nebo vízum za účelem strpění pobytu).

Pro další setrvání v Programu nad rámec měsíční lhůty na rekonvalescenci a na rozmyšlenou může být od 6. června 2006 obětí obchodování s lidmi v rámci správního řízení udělován odborem azylové a migrační politiky MV dlouhodobý pobyt za účelem ochrany.

II. Indikátory pro setrvání v programu

Individuální plány - nabídkový servis

S každou obětí vypracuje NNO na základě zjištění jejích potřeb a možností individuální plán, jehož harmonogram je s ní konzultován a průběžně doplňován, případně měněn. V počáteční fázi Programu jsou klientky ubytovány v chráněném bydlení většinou s 24hodinovým servisem, později je frekvence kontaktů stanovena v osobním plánu klientky.

Standardní model, který klientce „Programu“ poskytují NNO:

- krizová intervence a následná podpora, tj. okamžitá přímá pomoc (klidné a bezpečné prostředí, tekutiny, jídlo, ošacení, prvotní zdravotní a sociální pomoc),
- chráněné ubytování s utajenou adresou,
- právní poradenství,
- sociální pomoc, poradenství a osobní asistenci,
- podpora v péči o děti,
- psychologická podpora,
- lékařská pomoc,
- duchovní podpora,
- rekvalifikační a sebevzdělávací kurzy,
- pomoc při návratu do země původu.⁵³

Obtížněji realizovatelné požadavky obětí:

- úhrada porodu nebo potratu, kdy klientky nejsou pojištěné: cizinky nemají informace, jak postupovat, mohou si zaplatit dlouhodobé pojištění, které ale zahrnuje jen základní úkony. Ve výjimečných případech rizikové gravidity lze úkon zajistit ze zdravotních důvodů.⁵⁴
- Umístění do Programu se nedaří u klientek s psychiatrickou chorobou, která může být důsledkem prožitého obchodování.

---

⁵² Tomuto tématu se věnujeme v následující kapitole.

⁵³ Srovnej „Nabídka obětím zahrnuje“ Věstník Ministerstva vnitra č.42/2005, část II. čl.7 a), b) str. 11-12.

⁵⁴ Viz VMV čl. 7 str. 11.

Specifika obětí zařazených do Programu

Různé typy obětí⁵⁵ odborníci při poskytování sociální péče nerozlišují, záleží zejména na individualitě klienta, jeho situaci a přístupu k sobě a svému okolí. Klienti se liší zejména stupněm traumatizace, věkem, osobními zkušenostmi, rodinným zázemím, vzděláním, národností atd.

Jak vyplývá z výpovědí expertů, jedním z aspektů ovlivňujících dobu setrvávání obětí v Programu je jejich národnost vztahující se k zvykům, hodnotám, postojům atp.

Z dosavadních zkušeností vyplynulo, že Program je dimenzován převážně na Evropany. Při práci v terénu se údajně obtížně komunikuje s Ruskami, které bývají přehnaně až namyšlené. Ty, které umějí anglicky, bývají většinou „pasačky“. Bulharské ženy prý zase často neumějí číst ani psát, zatímco Ukrajinky bývají náročné na bydlení a ošacení.

Z hlediska dorozumění je obtížná práce s Vietnamkami a Rumunkami. Při komunikaci s Vietnamkami je nutné spoléhat na tlumočníka a na jeho solidnost, případně na vlastní neverbální komunikaci. Vietnamka je v Programu strašně izolovaná, není schopná přežít, je zvyklá na velké komunity. Zpočátku bývají také potíže s jídlem.

Podle dalších informací setrvávají v Programu déle matky s dětmi.⁵⁶ Ostatní získané informace zatím nelze validně zhodnotit.

Trestní řízení

Jedním z cílů Programu je participace obchodované osoby na trestním řízení. Podle vyjádření dotazovaných zástupců NNO funguje jejich spolupráce s policií uspokojivě. Policie se při výslechu nebo vytěžení snaží, aby byla na žádost klientky vždy přítomna sociální pracovnice. Pro klientky je výhodné, když daného policistu již znají. S některými policejními oddíly je spolupráce lepší než s jinými.

Problémy bývají s předáváním informací o průběhu jednotlivých fází trestního řízení. Zejména zpočátku je složité doručování písemností klientce přes NNO, když má utajované bydlení. Pracovníci NNO uvádějí, že tok informací od policie a státních zástupců je špatně nastavený, neobjevuje se zpětná vazba. Je nutný časový předstih, aby bylo možné klientku připravit. Nejasná situace je pro oběť značně nemotivující - pocit nejistoty z toho, co ji čeká, strach, zda se neuvidí s pachatelem tváří v tvář apod.

Vzhledem k předchozím zkušenostem s prostitutí působí často oběti v roli svědka nevěrohodně. Jedná se o tzv. iniciální trauma, kdy si obchodované osoby některé informace nepamatují přesně nebo vůbec nebo je (nevědomě) přeručují. Na přání klientky někdy NNO při trestním řízení vystupuje zástupce.

Důvody odchodu

Pořadí důvodů odchodu z Programu je podle expertek z NNO následující:

- ukončení trestního řízení,
- porušení závazných podmínek,
- získání jiného druhu pobytu (azyl).

Dojde-li k porušení závazných podmínek, odcházejí oběti nejčastěji bez udání důvodu, méně často po vzájemné dohodě. Obecně se potvrzuje pravidlo velké uzavřenosti asijských komunit - Vietnamky často opouštějí Program právě pod tlakem sociální komunity.

---

⁵⁵ Viz „typologie obětí“ výše v textu.

⁵⁶ Srovnej *Evaluační výzkum: Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi v České republice*.

III. Motivující a demotivující stimuly

a) Mezi jednoznačně motivující stimuly, které napomáhají obětem ke vstupu a setrvání v Programu, patří podle vyjádření expertů:

- vytržení ze stresujícího prostředí prostituce,
- svobodná volba, oběť může kdykoliv z Programu odejít,
- reálná možnost ochrany,
- zajištění všestranné a kvalitní péče,
- znovunabytí pocitu vlastní důstojnosti a samostatnosti,
- dlouhodobá perspektiva spojená s integrací,
- možnost vstoupit na trh práce,
- legalizace pobytu na území České republiky (pro cizinky).

Přestože pro některé obchodované osoby může být kladnou motivací také možnost napomoci usvědčení pachatele, často bývá při vstupu do Programu pocíťován spíše strach a obavy ze zapojení do trestního řízení.

b) Mezi demotivující stimuly lze zařadit:

- obava z vývoje situace (pocit nejistoty v nejasné situaci pramenící např. z předchozích negativních zkušeností s různými institucemi v zemi původu nebo v ČR),
- dlouhé trvání procesu (legalizace pobytu, vyšetřování, soudní proces...),
- omezení osobní svobody vyplývající z pravidel chráněného bydlení, omezení komunikace s okolním světem,
- bezpečnostní riziko (záruky jsou mizivé – policie na telefonu),
- malá perspektiva dlouhodobého pobytu
- nefunguje dostatečná ochrana svědka – změna identity formální: jde jen změna jména a příjmení na matrice (žena s dětmi např. nechce spolupracovat, aby si ji otec/kuplíř nenašel podle jména)
- oběť/svědka lze identifikovat z trestního spisu.

Návrhy na změny – zatraktivnění Programu

Z dosavadních zkušeností expertů, kteří se podílejí na realizaci Programu podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi v České republice realizovaném v gesci Ministerstva vnitra České republiky vplynuly dále uváděné návrhy:

1. Zmírnit kritéria pro vstup oběti do Programu

- zařazovat do Programu oběti bez ohledu na to, zda chtějí svědčit či ne,
- nelze pracovat s premisou, že oběti obchodu by chtěly apriori zneužít pomoc: oblast obchodování s lidmi je dosud „neznámé pole“ a ženy by si to pravděpodobně nevymyslely – jsou známy příběhy naučených příběhů při azylové proceduře, ale ne pokusy o zneužití Programu (IOM)
- policie by neměla mít poslední slovo,
- jasnější pravidla pro zařazování do Programu s ohledem na naplnění skutkové podstaty trestného činu,
- policie by neměla v první fázi mluvit o Programu, ale nabídnout obchodované osobě zprostředkování kontaktu na NNO.

2. Zpracovat transparentnější a jednoznačné informace o Programu pro standardní postup

- jednoznačné informace o Programu, na které se lze spolehnout (vymezení závazných nároků a možností).

3. Zvážit možnost určité finanční odměny za aktivní účast na trestním řízení

- hierarchizovat „odměny“ pro oběti obchodování s lidmi za aktivní účast v Programu, tj. na trestním řízení.

4. Zajistit obchodovaným cizincům legalizaci pobytu:

- možnost legalizace pobytu ne jen při spolupráci s Policíí.

5. Zajistit dlouhodobost perspektiv spojenou s možností legální práce pro klienty v Programu

- větší možnosti získání trvalého pobytu v ČR pro klienty Programu,
- možnost pracovního povolení pro oběti,
- možnost setrvání na území, pokud si to klientka nepřeje .

6. Zprostředkovat lepší zdravotnické zajištění

- možnost oběti-cizince stát se automaticky pojištěncem zdravotní pojišťovny s nárokem na bezplatné lékařské ošetření,
- lepší zdravotní péče o oběti-cizince (trvalý pobyt tím nelze podmiňovat).

7. Posílit bezpečnost oběti

- rozpracovat způsob ochrany oběti po jejím návratu do země původu a péči o její blízké v případě ohrožení,
- povinnost zajištění bezpečnosti i mimo naši republiku v případě nutných řešení či jednání v zemi původu – např. svědectví či rozvod.

Doba na rozmyšlenou

Udělení doby na rozmyšlenou a následně povolení k pobytu (včetně všech odpovídajících práv) obchodovaným osobám

- bez ohledu na to, zda jsou ochotny či schopny poskytnout důkazy jako svědci – napomáhá státu plnit svou povinnost chránit lidská práva obchodovaných osob a nezacházet s nimi výlučně jako s nástrojem k pomoci trestnímu stíhání.⁵⁷*

Existuje-li jakýkoli náznak domnívat se, že se jedná o obchodovanou osobu, měla by této osobě být udělena **doba na rozmyšlenou**.⁵⁸ Účelem je umožnit obchodované osobě překonat (nebo alespoň začít překonávat) předchozí zkušenosti a neformálně se rozhodnout o svých dalších možnostech.

Součástí doby na rozmyšlenou je předání obchodované osoby institucím poskytujícím pomoc. Úřadům pak tato doba na rozmyšlenou umožňuje identifikaci potenciálně obchodované osoby jako „obchodované osoby“ a tím nalezení odpovědi na otázku, zda se skutečně jedná o oběť obchodování.

V souvislosti s dobou na rozmyšlenou je třeba vzít v úvahu, že z celé řady důvodů má zpřetrhání vazeb oběti s kriminálními kruhy formu postupného procesu, nikoli jednorázového kroku. Mezi tyto důvody patří závislost na kriminální síti, dělení rolí uvnitř této sítě (hodný pasák vs. zlý pasák), ohled na bezpečnost rodiny a dětí, výhledy do budoucnosti, moc kriminálních skupin nad příslušníky rodiny nebo přáteli, pocit zodpovědnosti za další osoby, zadluženost atd. Je nerealistické požadovat po obchodované osobě okamžité přerušování všech vazeb pro to, aby se tato osoba mohla ucházet o podporu, nebo předpokládat, že osoba není obětí trestné činnosti vzhledem k tomu, že přetrvávají její vazby na kriminální skupiny.

Kategorická ochrana základních práv napomáhá i pozvednutí důvěry obchodované osoby ve stát a jeho schopnost chránit její práva. Po svém „zotavení“ je obchodovaná osoba, která má důvěru ve stát, lépe vybavena učinit fundované rozhodnutí a spolupracovat s orgány při stíhání pachatelů.

Abychom obchodované osobě účinně pomohli promluvit nebo vystoupit jako svědek, musí tato osoba předem vědět, že se na stát může spolehnout v souvislosti s nutnou pomocí a ochranou. Pokud stát není ochoten poskytovat pomoc a ochranu na základě zákona, ale pouze jako laskavost, nebude takového účinku dosaženo.

Rizika ohrožující bezpečnost obětí

Aby bylo zajištěno, že obchodované osoby nejsou vráceny do situace ohrožující jejich život, zdraví, osobní svobodu nebo vystavující je nelidskému nebo ponižujícímu nakládání, je třeba zavést povinnost států provádět individuální vyhodnocení rizik/bezpečnosti⁵⁹ před návratem obchodované osoby v jakékoli fázi procesu: od identifikace domnělé obchodované osoby až po případnou žádost o dlouhodobé povolení k pobytu.⁶⁰

Obchodované osoby, které si nepřejí vystoupit jako svědci nebo to od nich není požadováno (nemají relevantní informace nebo pachatele nelze vzít v dané zemi do vazby), potřebují stejnou ochranu a pomoc jako oběti–svědci.

---

⁵⁷ Mezinárodní úmluva o občanských a politických právech čl. 7; Protokol OSN k prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, kterým se doplňuje Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu, čl. 7.

⁵⁸ Např. Zpráva expertní skupiny o obchodování s lidmi uvádí dobu „ne kratší než 3 měsíce“.

⁵⁹ Popis jednotlivých prvků takového vyhodnocení rizik viz. Důvodová zpráva č. 13 in IKSP Prameny 2005.

⁶⁰ Zvláštní pozornost je třeba věnovat obchodovaným dětem (tj. osobám mladším 18 let), přičemž jejich zájem by měl být hlavním ukazatelem při všech politických opatřeních a postupech.

Další Interpretace získaných dat

Zjistit pravé (vnitřní) motivy osob pro vstup do Programu bez jejich přímé odpovědi je velmi těžko realizovatelné. Připravili jsme pro obchodované osoby seznam okruhů/otázek, které byly primárně zacíleny na zmapování „motivačních faktorů ke vstupu do Programu“. Vzhledem k již v úvodu naznačeným limitům výzkumného šetření jsme získali pouze orientační závěry, a proto jsme se zaměřili spíše na formulaci postřehů a doporučení k zefektivnění vynaloženého úsilí zainteresovaných subjektů.

Analýza evidence osob zařazených po Programu

Možné zdroje dat:

- evidence obětí obchodování s lidmi v Programu vedená OPK,⁶¹
- osobní spisy osob zařazených do Programu, které si vedou jednotlivé NNO v rámci své běžné agendy (jde o jiný způsob evidence, kde platí interní pravidla při práci s osobními daty, vyžadován souhlas osob, které se data týkají apod.).

Naším záměrem bylo na základě studia jednotlivých kasuistik vysledovat, zaznamenat a následně zanalyzovat „předvstupní“ situaci obětí, okolnosti identifikace, období vstupu do Programu apod. podle proměnných, které mohly (ale nemusely) mít vliv na obchodovanou osobu a její rozhodnutí.

Sestavili jsme záznamový arch indikátorů/sledovaných proměnných, které by mohly diferencovat. Cílem bylo u každé osoby (potencionální oběti obchodování nebo osoby v Programu) vyhledat relevantní znaky. Při větším počtu odpovědí by bylo možné vyvodit možné souvislosti, najít podobnosti a snáze identifikovat „motivační“ faktory. Takový způsob sledování případu poskytuje nejen detailní přehled, ale s odstupem času by mohl pomoci i při vytífování nejúčinnějšího způsobu intervence apod. Vysledování a popsání určitých typických znaků je důležité pro identifikaci i prevenci.

Vzhledem k výše zmíněným limitům (krátká doba na realizaci výzkumu, předem nevyjasněné kompetence při možnosti získat/poskytnout data osobního charakteru pro výzkumné účely jsme měli k dispozici pouze souhrnné anonymizované informace poskytnuté OPK MV a dílčí data ze statistik NNO.

Evidence osob zařazených v Programu – OPK

Věstník MV č.42/2005, část II, čl.11 bod h) ukládá Ministerstvu vnitra v rámci Programu „vést evidenci případů zařazených do Programu“. Pokyn však již neříká, jaké položky sledovat, čemu přikládat váhu a co opomíjet.

Proměnné, které jsou v současné době u osob zařazených v Programu evidovány, neumožňují vyhledávání podobností, jsou jen obtížně porovnatelné a slouží spíše k zevrubné orientaci. Zde odkazujeme na práci Hůle, D. a kol., kde jsou uvedeny charakteristiky týkající se zařazených osob, které bylo možno vyabstrahovat.

---

⁶¹ Pokyn ministra vnitra č.28/2005, str. 2, bod VI b)2) ukládá ředitelce odboru prevence kriminality vést evidenci případů zařazených do Programu, analyzovat efektivitu fungování systému a v případě potřeby navrhnout změny.

Od začátku fungování Programu do doby zpracování studie (1. polovina roku 2006) bylo do Programu zařazeno celkem 34 osob (za zařazené považujeme osoby, u kterých byl vstup do Programu schválen podle platných ustanovení⁶²)

Pozn.: nehodnotíme odůvodněnost tohoto postupu.

Průměrný věk osob zařazených do Programu byl 25,06 let (sd=5,17, medián=25), věkové rozmezí se pohybuje od 17-36 let (viz graf č. 1). Celý soubor osob tvoří ženy, účel obchodování – nucená prostituce. Národnostní zastoupení obětí přibližuje graf č. 2.

Podle výstupní tabulky jsou v současné době sledovány tyto položky:

- identifikační znak, jméno, věk,
- datum zařazení do Programu,
- problém, průběh,
- podání výpovědi,
- v péči které NNO se oběť nachází,
- ukončení spolupráce,
- náklady,
- současná situace.

Jednotlivé případy však nelze „empiričtěji“ zpracovat. Např. z kolonky „věk“ není jasné, zda jde o aktualizovaný údaj nebo o věk klientky při vstupu do Programu. Také z „typu kontaktu“ není zřejmé, zda byla osoba identifikována při policejním zásahu v podniku obchodníka nebo během pobytu osoby v záchytném zařízení pro cizince, kde po půlročním pobytu bylo zjištěno, že jde o obchodovanou osobu. Také bude jiná výchozí situace (a jiný přístup z pohledu „péče o oběť“ a „motivování“), pokud sama obchodovaná osoba vyhledá policii poté, co utekla.

Důležitým faktorem je také doba, po kterou byla obchodovaná osoba „obchodována“ a kdo ji obchodoval (přítel, maminka nebo cizí člověk) atd.

Pro možné budoucí vysledování určitých podobností a motivačních návodů není nezanedbatelné, jak dlouhá doba uběhla od okamžiku, kdy obchodovaná osoba poprvé slyšela o Programu, v jaké to bylo situaci, kdo jí informace sděloval apod. – do doby, kdy přijala podmínky a souhlasila se spoluprací.

Z evidence OPK také nevyplývá, která obchodovaná osoba zařazená v Programu byla např. pro policii úspěšným-efektivním svědkem - takové vyhodnocení by určitě přispělo evaluaci. Pracovníci v pomáhajících profesích hodnotí svou práci jinou optikou než např. pracovník kriminální policie (úspěch = usvědčení pachatele nebo neintegrace klienta). Součástí evidence by měly být i tzv. vyhodnocení (po určitém časovém období) pro každou zařazenou osobu v Programu.

Následující kolonky by měly přiblížit, jak obtížné je jednoznačně zaznamenat charakteristiky obchodovaných osob vstupujících do Programu (situaci učiníme ještě složitější, když budeme chtít „zaevidovat“ do stejného systému potencionální oběti, např. pro budoucí srovnání s těmi, kteří do Programu vstupují).

Uvedené kolonky naznačují různé možnosti vstupní situace u konkrétní obchodované osoby (jednotlivé faktory můžeme navzájem spojovat a kombinovat, jiné vynechat a další třeba rozmělnit).

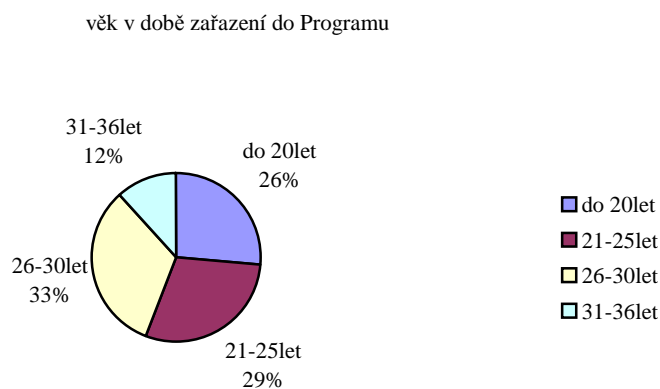
---

⁶² Pokyn ministra vnitra č.28/2005, str. 2, bod VI.a) 2) ukládá 1. náměstkovi MV rozhodovat o zařazení, ukončení účasti a vyřazení obětí z Programu podpory a ochrany.

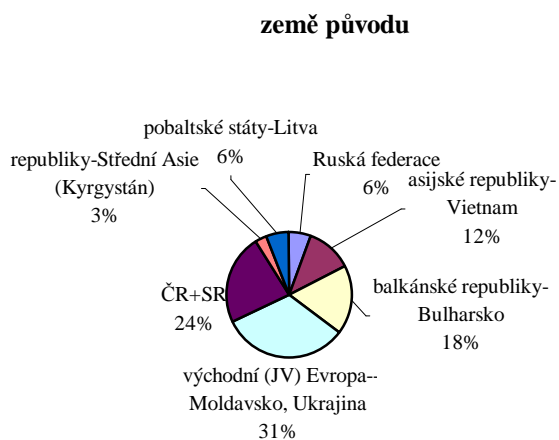
cizinec	identifikována v ČR	ovládá jazyk země, kde je identifikována	tlumočník	
občan ČR	identifikována v cizině			
vyhledala pomoc sama	kontaktovala Policii	kontaktovala NNO	telefon/osobně	sama/více
vyhledána Policií	při zásahu v terénu	v zařízení pro cizince	v azylovém středisku	ve vazbě
vyhledána NNO				
dobu „obchodování“	příjezd do země-kdy			
datum prvního kontaktu (odkdy o ní instituce „ví“)	datum, kdy byla označena institucí jako „obchodovaná“	datum, kdy byly sděleny podmínky Programu	kdo sděloval	

.....atd.....

Graf č. 1: Věková struktura osob, které byli zařazeny do Programu.

Graf č. 2: Národnostní zastoupení obětí zařazených v Programu

Schematizovaná ukázka záznamového archu - seznam sledovaných proměnných/indikátorů

V rámci výzkumné sondy jsme vypracovali záznamový arch ke kategorizaci proměnných jednotlivých kasuistik s cílem zjistit podobnosti u „úspěšně zařazených osob“ apod.⁶³

Pro inspiraci uvádíme následující údaje:

Identifikační číslo	
Datum zařazení oběti do Programu - vřazení podpisem l.nám MV	
Datum podepsání podmínek Programu	
Datum podání návrhu k zařazení	
Kdo podává návrh k zařazení/iniciátor-stanovisko: doporučuji / nedoporučuji	
Důvod neschválení návrhu na zařazení - důvod nezařazení	
Datum ukončení účasti v Programu	
Důvod – oběť ukončila sama	
Důvod - vyřazena	
Důvod – konec trestního řízení	
Důvod – návrat do vlasti	
Počet dní v Programu	
Realizované aktivity v rámci 30 dnů	
sociální služby poskytnuté v rámci Programu	
Aktuálně zařazena v Programu / + datum aktualizace	
datum poskytnutí první informace o možnosti vstoupit do Programu	
Kdo poskytl informace o Programu a v jaké situaci	
Opakované vřazení - odkaz na původní číslo případu	
Ročník/narození	
Věk (v době vstupu/aktualizován)	
Pohlaví	
Země původu	
Národnost	
Cizinka (ano/ne)	
Státy EU	
Mimo EU	
Komunikační jazyk	
Tlumočnick	
Pobytový status/úprava pobytu	
Typ/účel obchodování	
Jak dlouho byla oběť obchodována	
Podrobnější informace - u nucené prostituce	
Z toho: na území ČR	
Z toho: mimo ČR	
Jak ji "obchodníci" získali	
Průběh obchodování	
Datum prvního kontaktu s obchodovanou osobou	
Kdy byla identifikována jako oběť obchodování	
Osoba-instituce (kým identifikována /vyhledána/první kontakt / kým/přišla sama	

⁶³ Každý řádek-znak má svou pevně stanovenou operacionalizaci (tedy přesné vymezení, „co to znamená“, případně jakými kódy označovat možné varianty, aby bylo možné zapsané údaje mezi sebou srovnávat).

Okolnosti identifikace	
Kontaktuje sama (ano-ne) + jak/odkud získala kontakt na pomoc	
Spolupráce s orgány činnými v trestním řízení - kdy a jaké formální úkony proběhly ze strany Policie	
Kontakty ze strany MV	
Z pozice policie/zhodnocení úspěšnosti-efektivity vytěžení osoby pro MV	
V péči La Strady	
V péči Charity	
Jiná organizace	
"Klíčová" sociální pracovnice	
Celková délka pobytu v NNO (od-do)	
Celková délka pobytu v NNO (počet dní)	
Ukončení spolupráce	
Následná péče - řešení	
Ubytována s dětmi	
Matka s dětmi - ano/ne	
Počet dětí	
Děti ve vlastní péči/má je u sebe?	
Gravidní v době Programu (ano/ne)	
Rodinný stav	
Aktuální situace/podpora ze strany partnera/funguje druh-partner-manžel?	
Zdravotní oslabení - fyzický stav	
Zdravotní stav - psychický stav	
Pčet proběhlých kontaktů s NNO	
Dosažené vzdělání	
Poslední zaměstnání	
Důvod/situace odchodu z "domova"	
Typ oběti	
Předchozí zkušenosti se sociální pomocí/institucí	
Co oběť požaduje - zakázka	
Jak hodnotí spolupráci sociální pracovnice	
AI/toxi	
Sledována v Programu/mimo Program	
..... atd.	

Komentáře k evidenci

Shromažďovaná data, která by měla sloužit Programu, a tedy péči o oběti trestného činu, mají odlišnou povahu od běžně evidovaných dat v resortu MV (nejde o počet odcizených vozidel, ale o živé subjekty našeho zájmu). Běžné statistické sestavy (barva očí, číslo OP apod.) jsou sice důležité, ale pro cíl a účel Programu ne stěžejní; pravděpodobně nebudou mít takovou vypovídací hodnotu jako např. doba, které uběhla od prvního kontaktu a identifikování potenciální oběti do přijetí podmínek a tedy ke vstupu do Programu.

Také analýza aktivit, které proběhly v tomto časovém úseku a vysledování případných podobností může k přispět vytvoření „návodu dobré praxe“.

Návrhy:

- jednoznačně operacionalizovat-definovat význam sledovaných proměnných (aby bylo všem uživatelům evidence jasné, co heslo položky znamená),
- některé položky se časem ukážou jako zbytečné, jiné se naopak objeví, proto je výhodné sledovat co nejširší záběr okolností,
- dobře sestavená evidence urychlí a zkvalitní administrativu,
- možnost inspirace systémy evidence klientů u NNO nabízejících sociální péči, které pracují s klienty (osobní listy/karty/spisy); psychologické poradny (materiály ke standardům sociální péče),
- vývoji a tvorba evidence: ve spolupráci odborníků, kteří zajistí žádoucí obsah a vydefinování sledovaných indikátorů, tak i experti na „technické“ fungování informačních databází,
- pro kódování je možné využít definic uvedených v závazných materiálech (např. kolonku „ukončení účasti“ vyplnit podle definice v čl. 8, na str. 12 VMV č. 42/2005 (část II):

Ukončení účasti v Programu:

- a) na žádost oběti,*
- b) oběť-cizinec: návrat do země původu,*
- c) pravomocné odsouzení pachatelů,*
- d) ukončení trestního řízení,*
- e) účast oběti na trestním řízení není nezbytná.*

Příklad: u osoby, která by svou účast v Programu ukončila návratem do země původu, by bylo v kolonce „ukončení“ bylo písmena b).

- evidovaná data by měla být srovnatelná,
- posouzení/celkové vyhodnocení: externí nezúčastněný hodnotitel, který se orientuje v problematice,
- sjednotit a upravit povahu shromažďovaných dat, která by umožnila monitorovat vývoj případu zařazených i potencionálních obětí (jak je uvedeno na str. 37 Národní strategie),
- centralizace případů obchodovaných osob by umožnila lepší navázání úzkého kontaktu se všemi zúčastněnými institucemi, vzájemné předávání informací o případech, snadnější průběžné vyhodnocování účinnosti Programu apod.,
- přesně definovat intervaly aktualizace (kým a jak dlouho budou uložena),
- rozdělit sledované informace na dílčí úseky – k osobě, k průběhu Programu, vyjádření NNO, vyjádření policie atd.

Šetření důvodů a omezení vstupu do Programu u obchodovaných osob

Připravili jsme několik otázek, které měly napomoci při zjišťování důvodů ke vstupu do Programu a při objasňování možných bariér v rozhodovacím procesu obchodované osoby. Nepodařilo se nám nicméně shromáždit dostatek materiálu k zobecnění. Některé výroky k důvodům vstupu do Programu a rozhodnutí setrvat v něm ze strany zařazených osob tedy uvádíme jen pro ilustraci a k zamyšlení:

- *někdo mi chtěl pomoci ; někdo o mě měl zájem a nabídl mi ochranu,*
- *věřila jsem sociální pracovníci, získala si moji důvěru – měla pro mě pochopení, poslouchala mě; osoba, co mi nabízela pomoc, pro mě měla pochopení a nabízela mi pomoc,*
- *výhody ve všem!,*
- *některé ženy odejdou z Programu, protože nedůvěřují nebo chtějí pracovat a rychle vydělat hodně peněz.*

Jaký vzkaz máte pro ženy, které jsou obchodovány?

Nemusí se obávat, bude o mě postaráno. Osoby činné v trestním řízení se k nim budou chovat slušně.

Čím byste mohla pomoci ostatním ženám, které se dostanou do podobné situace jako Vy?

Mohla bych jim vysvětlit, že existují i jiné možnosti v životě, vyprávět jim své zkušenosti.

Na co se nejvíc těšíte? Z čeho máte v současné době největší radost?

Těším se, že dostanu duplikát pasu, který jsem ztratil. Také se, těším na setkání se sociální pracovníci a mám radost z toho, že zde můžu legálně pracovat. Ještě větší radost bych měla, kdybych mohla studovat.

Identifikace oběti trestného činu jako obchodované osoby⁶⁴

Kritéria pro zařazení osoby do Programu

Detekce – identifikace - vyhledání obchodované osoby - znaky a signály obchodovaných osob

Identifikace obchodovaných osob je komplikovaným a časově náročným procesem, který vyžaduje profesionální vedení a podpůrné struktury vytvářející bezpečí a ochranu pro obchodované osoby. Někdy trvá týdny a měsíce, než obchodovaná osoba překoná následky újmy (PTSD apod.) a nabude důvěry, která jí umožní promluvit. Předpokladem řešení problému obchodu s lidmi jako násilí páchaného na druhých lidech je existence systému, který by dovedl potencionální obchodovanou osobu spolehlivě identifikovat. Takové konstatování je snadno vyslovitelné, ale obtížněji proveditelné.

Identifikace obchodovaných osob je časově náročná vzhledem ke komplikovanosti obchodování s lidmi a rozsáhlé síti zapojených osob. Interakce mezi obchodníkem s lidmi a obchodovanou osobou má více podob, neboť pachatel často zdánlivě oběť „chrání“ před úřady, které by ji mohly identifikovat. Oběť se tak cítí být na pachatelích závislá, např. kvůli údajným dluhům.⁶⁵ Navíc jednotliví členové kriminální sítě na sebe berou různé role ve vztahu k oběti - počínaje zneužíváním a kontrolou, konče podporou a „ochranou“. Přerušení vazeb s kriminálními kruhy je často dlouhodobým procesem, nikoli jednorázovým úkonem.

Identifikovat obchodované osoby je základním problémem všech strategií a opatření proti obchodování. Z celé řady důvodů ti, kteří se zapletou do obchodování s lidmi, často nechtějí informovat o své situaci či zkušenostech státní úřady. Možná trpí hluboce zakořeněnými pocity nedůvěry vůči úředním orgánům, které pramení z jejich negativní zkušeností v zemi původu nebo v zemi určení. Často se obchodované osoby obávají násilné odplaty obchodníků s lidmi proti jim samotným, dětem a členům rodiny doma, obávají se zatčení a vystěhování úřady vzhledem ke svému nelegálnímu statusu. Z těchto důvodů je obchodování s lidmi převážně latentním jevem.

Vzhledem k tomu, že obchodované osoby se z počátku ke své situaci většinou nepřiznávají, používá se pojem *domnělé obchodované osoby* k označení jedinců, u kterých je pravděpodobné, že se staly oběťmi obchodování s lidmi, tudíž by měli spadat do všeobecného záběru Programu a služeb zaměřených na oběti obchodování.⁶⁶

Nejpočetnější skupinou osob v Programu jsou osoby obchodované za účelem sexuálního vykořisťování, což jistě míry souvisí i se způsoby identifikace, která je v případě tohoto typu obchodu s lidmi nejsnazší (tzn. pracovníci Policie a NNO s ní mají nejdelší praxi).⁶⁷ Vzhledem k tomu, že existuje málo zkušeností s identifikací obchodovaných osob v jiných sektorech mimo sexuální odvětví, je nutné se zaměřit především na informování a školení představitelů odborů, pracovních inspektorátů a dalších orgánů zaměstnanosti, aby i jejich pracovníci byli schopni identifikovat obchodovanou osobu.

---

⁶⁴ Viz Příloha č.1.

⁶⁵ Vzkum F. Carchediho, který rozvinul několik modelů interakce, aby ilustroval složitost vztahů mezi obchodovanými osobami a dalšími aktéry včetně klientů, sociálních pracovníků a policie. Carchedi, F.: *Voluntary and Involuntary Prostitution Deriving from Trafficking of Women. Some structural characteristics*, přednáška v Praze, 2003.

⁶⁶ Toto terminologické odstupňování by mohlo usnadnit experty zmiňovanou zdlouhavost a přehnanou formálnost při schvalování navržených osob do Programu.

⁶⁷ Přestože je systém Programu zaměřen především na obchodované osoby v oblasti komerčního sexuálního zneužívání, nelze opomenout i ostatní sféry obchodování s lidmi. Vedle dnes již zaběhnutých forem terénní práce, které se většinou soustřeďují na sexuální průmysl, by se organizace měly zaměřit na specifické sektory, v nichž k obchodování dochází s vyšší pravděpodobností (např. staveniště, zemědělské práce a oděvní průmysl).

Rozpoznávání obchodovaných osob - hlavní cesty identifikace

Obchodované osoby mohou rozpoznat a identifikovat orgány činné v trestním řízení, pracovníci státních i nevládních institucí, pokud byli s problematikou obeznámeni a proškoleni a existuje systém následné péče. Oběti mohou rozpoznat i běžní občané (kolegové v práci, sousedé a všichni, kdo mohou s obchodovanými osobami přijít do kontaktu).

Lze předpokládat, že příslušníci policie v terénu (cizinecká policie apod.) identifikují oběť jako první, avšak podle poznatků výzkumu je pouze menší počet obchodovaných osob identifikován tímto způsobem.⁶⁸

V rámci policie se s obchodovanými osobami může setkat prakticky každý policista (ÚOOZ, kriminální policie, pořádková policie, cizinecká a pohraniční policie) např. při kontrolách míst, kde se provozuje prostituce, během předem připravených policejních akcí nebo akcí podnikaných ve spolupráci s dalšími státními orgány (živnostenský úřad, finanční úřad, hygienická stanice, hasičský záchranný sbor, stavební úřad), na policejních stanicích při kontrolách totožnosti apod. Policista ze základního útvaru by měl o výskytu každého případu obchodování s lidmi informovat specialistu Služby kriminální policie a vyšetřování nebo ÚOOZ. To však může učinit pouze tehdy, jestliže bude oběť schopen identifikovat.

Podle výzkumu prováděného v Itálii je více než 40% všech obchodovaných osob v sexuálním průmyslu identifikováno prostřednictvím sociální práce v terénu prováděné nevládními organizacemi a místními úřady a prostřednictvím telefonních linek. Klienti prostitutek a další občané pak identifikují více než 22% obchodovaných osob a pouze 13,9% obchodovaných osob je identifikováno a předáno do péče NNO policií.⁶⁹

Práce v terénu je nezbytnou součástí pomoci *domněle obchodovaným osobám* v prostředí, v němž jsou nuceny pracovat. Respektující a vstřícný přístup sociálních pracovníků společně se základními informacemi o ochraně zdraví a podpůrných strukturách může vnést důvěru mezi cílové skupiny a specialisty.⁷⁰

Vzbudit důvěru lze např. spoluprací sociálních pracovníků s osobami, pocházejícími ze stejné skupiny jako cílová skupina (*domněle obchodované osoby*). To může domněle obchodované osoby podnítit k začlenění do podpůrné struktury. Terénní práce navíc umožňuje nevládním organizacím pozorovat a mapovat fenomén obchodování s lidmi a provádět analýzu potřeb jeho obětí.

Obchodované osoby jsou pouze zřídka schopny vymanit se vlastní silou z dané situace. Státní instituce přicházející do kontaktu s obchodovanými osobami by si měly být vědomy obtížné situace obětí a prokázat citlivost při jednání s nimi a umožnit jim přístup k existujícímu systému péče o oběti.⁷¹

---

⁶⁸ Limanowska, B., *Trafficking in Human Beings in South-Eastern Europe: Current Situation and Responses to Trafficking in Human Beings* in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, the Federal Republic of Yugoslavia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania, ODIHR/UNICEF/UNOHCHC 2002, str. 152.

⁶⁹ *Protection of Victims of Trafficking and the Fight against Crime (Italy and the European Scenarios) Research Report*, Associazione On the Road, 2002, str. 88.

⁷⁰ Zkušenost potvrzují nevládní organizace v západní a střední Evropě; např. Dortmunder Mitternachtsmission (<http://standort-dortmund.de/mitternachtsmission>).

⁷¹ *Zpráva expertní skupiny o obchodování s lidmi I a II díl*, IKSP Prameny, 2005. str. 241-245.

Indikátory a dotazníky

V současnosti neexistují konkrétní nástroje pro spolehlivé rozpoznání obchodovaných osob. Je proto zapotřebí vytvářet, zavádět a společně sdílet seznamy indikátorů a vhodných nástrojů (jako jsou dotazníky, informační letáky pro vymezené skupiny odborníků apod.), které umožní rychle rozpoznat obchodované nebo ohrožené osoby.

Seznamy indikátorů (dotazníky) lze považovat za jeden z nástrojů identifikace, nicméně nemohou (pouze takto izolovaně použité) s jistotou určit, zda konkrétní osoba byla skutečně obchodovaná bez doprovodu dalších opatření a vyškoleného personálu.

Tento úkol v současné době plní např. „Identifikační/prověřovací otázky“ používané Policí ČR a vybranými NNO⁷². K vytvoření takovýchto pomůcek by mohla přispět již zmíněná pilotáž Manuálu ICMPD.

Pro evidenci výjezdů k incidentům s prvkem domácího násilí byl policistům distribuován vzor strukturovaného úředního záznamu, který umožňuje postihnout na místě zákroku v krátkém čase všechny základní informace. Na základě těchto úředních záznamů je následně vyvíjena další činnost. Obdobnou proceduru je možné si analogicky představit i u případů obchodu s lidmi.

Pouze informativně zde odkazujeme na materiál ICMPD,⁷³ zejména na kapitolu o indentifikaci obchodovaných osob na str. 42-59 (Unit 4 Identification Processes), kde lze nalézt informace o možnostech identifikace „obchodníků-pachatelů trestného činu“.

---

⁷² Děkujeme za poskytnuté interní materiály

⁷³ Viz příloha č. 5.

Závěry

Některé postřehy a podněty jsou již uvedeny v předkládaném textu nebo jsou součástí dílčích závěrů jednotlivých kapitol. Přesto některé z nich znovu zmiňujeme (uvedené pořadí není vyjádřením priorit):

1. Dlouhodobě týrané a obchodované osoby není snadné oslovit (v kontaktu jsou málo přístupné, pomaleji reagují, projevují malou účast na vnějším dění), neboť u nich bývá výrazněji zastoupen prožitek ztráty životních perspektiv kombinovaný s celkovou netečností až otupělostí.
2. Určité „střízlivé stranění pachatelů“ jako intuitivní strategii k sebezáchově může být motivováno snahou oběti o rychlé vyřešení krizové situace, zájmem „vyváznout se zdravou kůží“ nebo snahou o vnitřní smíření s osobou, která v ní vyvolává strach. Obchodovaná osoba se většinou nemohla volně pohybovat, nemohla rozhodovat o svých aktivitách, neměla žádnou možnost volby. Je nutno mít na paměti, že policejní akce na „zatčení kuplíře“ a záchranu obětí není pro obchodované osoby zcela bez rizika.
3. Vzbudit důvěru u obětí obchodování s lidmi lze spoluprací sociálních pracovníků s osobami ze skupiny cílové (domnělé obchodované osoby). To může obchodované osoby podnítit k začlenění se do podpůrné struktury. Terénní práce navíc umožňuje nevládním organizacím pozorovat a mapovat fenomén obchodování s lidmi a provádět analýzu potřeb jeho obětí.⁷⁴
4. Při vyšetřování trestné činnosti obchodování s lidmi vzniká problém, jak motivovat obchodované osoby ke spolupráci. Obchodované osoby se často ztotožní se svou „rolí prostitutky“ a etablojí se do kriminálního prostředí, ve kterém se nacházejí. Zákrok policie pak vnímají jako útok státní moci na jejich způsob života a odmítají vystupovat jako svědci. Z doporučení odborníků vyplývá, že motivovat je lze zvýšenou ochranou, pocitem bezpečí a zárukou, že za jejich výpověď jim nebude hrozit msta pachatelů ani jiná rizika spojená s jejich svědectvím.
5. Nelze motivovat jedince, který nechce být motivován. Můžeme měnit, směřovat a zacilovat vnějšími stimuly. Záměrné ovlivňování vnitřního rozhodnutí jedince má však velmi blízko k manipulaci (takový nátlak by do určité míry kopíroval aktivity, kterým byly obchodované osoby do té doby vystaveny a z kterých jim chceme pomoci se vymanit).
6. Svědecká výpověď může pro obchodovanou osobu symbolizovat způsob, jak znovu získat kontrolu nad svým životem; obchodovaná osoba se opět aktivizuje, vyrovnává se sama ze sebou a vytvoří si novou životní perspektivu.
7. Impulsem může být partnerství spojené se změnou sociálního statusu zajištěním rovnocenného vztahu s aktéry Programu (policí, soudy), je proto výhodné, když obchodovanou osobu provází celým soudním procesem jedna „klíčová“ pracovnice, se kterou oběť navázala adekvátní vztah důvěry a jistoty. S možností vzdělávání, rekvalifikace a usnadnění vstupu na trh práce může být odstartována změna sociálního statutu. Tím by se mohla podchytit skupina osob, které se chtějí seberealizovat nebo zdokonalovat.

---

⁷⁴ *Ochrana obětí obchodování a potírání kriminality (Itálie a evropské scénáře)*. Výzkumná zpráva, Associazione On the Road, Martinsicuro, 2002, s. 248.

Výběr profesionálů, kteří pracují s „lidskými zdroji“, je zásadní. Nejen odpovídající péče o oběti, ale i kvalitní a efektivní trestní řízení v oblasti obchodu s lidmi vyžaduje nasazení kvalitního personálu. Pracovat na důvěře s klientem, ve vhodnou chvíli použít vhodnou metodu a styl práce je v této oblasti stěžejní. Při interakci s klientem hraje velkou roli styl/přístup pomáhajícího pracovníka, který může ovlivnit rozhodnutí klienta ke změně své situace nebo zachování statu quo. Vhodnými vnějšími stimuly kopírujícími potřeby klienta můžeme klienta směřovat a ukazovat mu jiné varianty.

Doporučení

1. Pro lepší zajištění práv a ochrany obchodovaných obětí zmírnit kritéria vstupu do Programu a zajistit obchodovaným cizincům legalizaci pobytu na dobu nezbytně nutnou, aby mohli činit informovaná, svobodná a samostatná rozhodnutí o svém dalším životě.

2. Policie by neměla při svém prvním kontaktu s obětí hned mluvit o Programu, ale při jejím vytěžování jí spíše srozumitelně objasnit, v jaké situaci se nachází a jaké prostředky ochrany má Policie k dispozici. Pokud má policista důvodné podezření, že vytěžovaná osoba se stala obětí obchodu s lidmi nebo kuplířství, měl by ji informovat o možnosti kontaktovat specializované nevládní organizace zabývající se pomocí a o možnosti žádat o sociální pomoc a ochranu („poučovací povinnost“).⁷⁵

„Nabídkový list/návrh standardizovaných postupů/checklist“ by byl jasným sdělením nabízené pomoci pro obchodované osoby a policistům by motivační proces oběti. „Návrh postupů“ by mohl být součástí formuláře, který policista vyplňuje při pohovoru s obětí nebo existovat samostatně jako leták. Jeho obsah a forma je téma k diskusi.⁷⁶

3. Průběžně informovat oběti o všech jejich právech a nárocích ještě před zahájením a zejména v průběhu trestního řízení (např. o roli poškozeného v trestním právu, možnosti požadovat náhradu škody apod.).

4. Sestavit metodického „Průvodce po trestním řízení“ pro NNO (přehled standardních postupů; co může udělat sociální pracovník pro „urychlení“ zdlouhavého trestní řízení; jaké pravomoci má sociální pracovník při vystupování u soudu za oběť atd.).

5. Zlepšit a zabezpečovat ochranu obětí všemi dostupnými prostředky, zejména status ochrany svědka.

6. Při zacházení s obchodovanými osobami jako obětí trestného činu v průběhu vyšetřování i při soudním projednávání prosadit respektování dvou elementárních zásad:

- oběť trestný čin nespáchala,
- orgány činné v trestním řízení jsou povinny předcházet sekundární viktimizaci.

7. Vyřešit otázky spojené se zdravotním pojištěním a možností bezplatné lékařské vyšetření pro oběti obchodování s lidmi-cizince (Ministerstvo zdravotnictví); zlepšit možnosti zařazování obchodovaných osob trh práce (Ministerstvo práce a sociálních věcí)⁷⁷, neboť oběti obchodování

---

⁷⁵ Srov. Pokyn Policejního prezidenta z roku 2005 k mravnostní kriminalitě.

⁷⁶ Inspiraci lze čerpat v existujících materiálech pro případy výjezdů k domácímu násilí <http://www.void.cz>.

⁷⁷ MPSV uvádí, v předpisech o zaměstnanosti je umožněn přístup na pracovní trh prostřednictvím úřadu práce každému, kdo má trvalý pobyt na území ČR. Cizinec, kterému byl udělen azyl, může v ČR bez problémů pracovat. Ani jedna z těchto variant však neřeší situaci obětí obchodování s lidmi, které se na území ČR zdržují za účelem spolupráce s orgány činnými v trestním řízení (v Programu) na základě víza za účelem strpění.

s lidmi jsou obtížně uplatnitelné na trhu práce (sociálně vyloučení) podobně jako dlouhodobě nezaměstnaní, čerství absolventi škol, mládež bez dokončeného vzdělání, ženy po mateřské dovolené, straší občané apod. V současné době je oblast obchodování s lidmi řešena jako součást Strategie boje proti sociálnímu vyloučení; stát se zaměřuje na podporu obětí (domácího násilí i obětí obchodu). Návrhu zákona o hmotné nouzi a sociálním vyloučení zahrnuje také problematiku osob, které se dostávají do hmotné nouze a jsou ohroženy sociálním vyloučením.

8. Zlepšit informovanost útvarů policie na místní úrovni o problematice obchodování s lidmi s požadavkem zajistit důkazy proti pachatelům za trestný čin obchodování s lidmi a nikoliv kuplířství.

S tím souvisí doporučení posílit tematiku „obchodu s lidmi a obchodovaných osob“ v systému „základního vzdělávání“ budoucích policistů - poskytnout nejen informace k usvědčení a stíhání pachatelů, ale také se pokusit objasnit policistům prožívání situace obchodovanou osobou, důvody zdánlivě „nelogického“ chování oběti atd. Získat dovednosti usnadňující policistům jednání a kontakt s nimi.⁷⁸

Pozn.: v této souvislosti zmiňujeme Rozkaz policejního prezidenta z ledna 2005 (RPP 1/2005), kterým byl vydán výše zmiňovaný Etický kodex Policie ČR, a který mj. ukládá zpracovat návrh na zapracování Etického kodexu Policie České republiky do výukových programů základní odborné přípravy a výukových programů Policejní akademie České republiky.⁷⁹

9. Vytvořit databázi kontaktů a odpovědných osob z obětem pomáhajících organizací s propojením na mezinárodní síť (systematizovaná databáze, seznam kontaktů pro osoby, které se vracejí do země původu – škála využitelných služeb, jaké instituce kontaktovat atd.)

10. Údaje o vývoji obchodování s lidmi by měly být sledovány dlouhodobě, aby mohly zachytit změny a vývoj obchodování s lidmi. Vyhodnocování dat umožní rozumět procesům, které probíhají a zvažovat úspěchy a nedostatky lokálních strategií. Vedení evidence je třeba věnovat samostatný projekt, založený na kooperaci vědecké instituce a nevládních organizací, jehož součástí by mohlo být hledání odpovědi na otázku, zda je pomoc obětem obchodu s lidmi dostačující. Možné by také bylo zaměřit se na osobnostní profil a charakteristiky obchodovaných osob, které by byly dále využitelné pro prevenci, identifikaci a péči o oběti.

Další doporučení ke způsobům evidence blíže v kapitole Analýza evidence.

---

⁷⁸ Srovnej např. viz. příloha časopisu Policista č. 4/2006, kde je publikován manuál pro policisty (Policie v multikulturní společnosti) a „Obchodování s lidmi“ je zařazeno jako jedna tématická část.

⁷⁹ Viz příloha této studie.

LITERATURA

Odkazy na odbornou literaturu jsou uvedeny přímo v textu studie jako poznámky pod čarou, některé zdroje uvádíme i zde:

- Bílek, P. a kol.: *Policie v multikulturní společnosti*, ČHV Praha 2003.
- *Boj proti obchodování s lidmi v Itálii*. Časopis Policista č. 5, 2005.
- Čech, J.: *Hledání pravdy a účinná komunikace v policejním prostředí*, Policista č.2, 2003.
- Černík, J., Hulíková, T., Vintr, V., Křištof, R.: *Pilotní výzkum prostředí obchodu s lidmi na území ČR*. IOM Praha 2005.
- Čírtková, L.: *Oběti znásilnění z pohledu psychologa*, Zpravodaj BKB č. 3, 2000.
- Čírtková, L.: *Kriminální psychologie*. Eurounion Praha 1998.
- Čírtková, L.: *Oběti znásilnění*. In: Kriminální věda 2002, č.3.
- Čírtková, L.: *Psychologické aspekty situace rukojmích*, Kriminologický sborník 3/2002, 37-41.
- Hájek, K.: *Práce s emocemi pro pomáhající profese*. Portál, Praha 2006.
- *Informační kampaň na prevenci prevádění žien za účelom obchodu*. IOM Bratislava 2000.
- Informační manuál Policie ČR: „*Policista v multikulturním prostředí*“.
- Koceva, M., Slezáková, E.: *Sociálně patologické jevy spojené s migrací cizinců do ČR se zaměřením na uprchlíky a žadatele o azyl*. Fakulta sociálních věk, UK Praha 2002.
- *Lidská práva v praxi. Manuál pro sociální práci s oběťmi obchodu se ženami a dětmi*. GAATW, La Strada 2002.
- Lucká, Y., Koblík, L.: *Prevence obchodu se ženami*.
- *Národní strategie boje proti obchodování s lidmi pro období 2005-2007*. MV ČR, odbor bezpečnostní politiky, Praha 2005.
- *Obchodování s lidmi – pracovní sešit*. Časopis Policista č. 8, 2005.
- Podkladové materiály ze seminářů holandských školitelů.
- Projekt Phare CZ03/IB/JH/03: „*Posilování boje proti obchodování s lidmi*“ - hodnotící zpráva: Holandská zpráva v rámci projektu PHARE, W. H. Knoop, J. H. van Dijk „*Prevence a péče o oběti*“.
- *Protection of Victims of Trafficking and the Fight against Crime (Italy and the European Scenarios)* Regione Emilia-Romagna, Associazione On the Road Martinsicuro, 2002. Výzkumná zpráva: *Ochrana obětí obchodování a potírání kriminality (Itálie a evropské scénáře)*.
- Skřivánková, K.: *Obchod s lidmi - mýty a realita*, Nesehnutí Brno 2004, str. 117-124.
- Spurný, J.: *Psychologie násilí*. Eurounion, Praha 1996.str. 15-16.
- Tiskový servis (Informačním servisu) 2005 - články k tématu *Obchodování s lidmi*:
- Trávníčková, I. a kol.: *Obchodování se ženami z pohledu ČR*. IKSP Studie 2004.
- Vadrová, J.D. a kol.: *ABC Feminismu*. Brno, Nesehnutí, 2004.
- Vaníčková: *Dětská prostituce*. Grada., Praha 2005.
- *Výzkum obchodu s lidmi především za účelem nucené práce*. Internuncia 2005.
- *Zpráva expertní skupiny o obchodování s lidmi I a II díl*. IKSP Prameny. 2005
- *Žadatelky o azyl a obchod s lidmi*. Etnologický ústav AV ČR Praha 2001.

Internetové odkazy - texty, dokumenty, studie a výzkumné zprávy:

- www.migrace.cz/intermundia
- www.strada.cz/home/dokumenty
- www.iom.cz
- <http://www.mvcr.cz/bezpecnost/obchod>
- <http://www.mvcr.cz/prevence/zpravy/2005/>
- <http://www.mvcr.cz/2003/aktualit/2005/>

- Národní strategie boje proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování v České republice (<http://www.mv.cz/aktualit/sdeleni/2003/obchod.doc>)
- <http://www.mvcr.cz/prevence/obcanum/publik/ts/2005/duben.pdf>
- http://www.mvcr.cz/dokument/2006/rovnost_plneni05.pdf
- www.unhcr.cz/dokumenty/vyzkum_02.pdf, www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=172735)

PŘÍLOHY

1. Identifikace obětí obchodování – publikované materiály
2. Viktimologie
3. Etický kodex policie ČR
4. Pomáhající pracovník
5. ICMPD
6. Semináře a školení

Jak rozpoznat oběti obchodování s lidmi

odbor prevence kriminality MV

Pro policii, veřejnost a podpůrné organizace je často velmi obtížné identifikovat oběti obchodování s lidmi i scénář pachatelů, protože obchodování s lidmi bývá obvykle latentní trestnou činností. Vyskytují se případy obětí, kterým se podařilo uprchnout a které ohlásily tento trestný čin policii. Je však i mnoho těch, které jsou hlídány, nesmějí opustit místo nucené práce bez doprovodu, nesmějí kontaktovat svoji rodinu, přátele nebo další osoby, které by jim mohly pomoci. Přitom existuje celá řada faktorů, které mohou signalizovat výskyt případů obchodování s lidmi.

Obchodování za účelem sexuálního vykořisťování

Tato forma obchodování s lidmi zahrnuje vyhledání, přechovávání, přepravování, poskytování nebo získávání osoby za účelem sexuálního vykořisťování. Vůči obětem pachatelé uplatňují násilí, podvod, nátlak a dostávají je do situace nedobrovolného područí, vazalství na základě domnělých dluhů, které si musejí odpracovat, nebo přímo otroctví. Děti jsou považovány za oběti obchodování i tehdy, pokud tyto podmínky nenastanou. U dospělých stačí, aby vůči nim bylo použito násilí, podvodu nebo nátlaku pouze jednou - nemusí jít o trvalý jev. Oběti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování se často vyskytují na ulicích nebo v zařízeních, kde jsou nabízeny komerční sexuální služby, které mohou fungovat jako masážní salony, escort service, modelingové agentury, bary, kluby apod.

Obchodování s lidmi za účelem nucené práce

Tato poměrně nová, ale rychle se rozšiřující forma obchodování s lidmi se vyskytuje v různých provozovnách, zemědělství, konzervářském průmyslu, domácnostech (služebné a au-pair), restauracích, pečovatelských službách nebo na stavbách.

Pachatelé

Škála pachatelů zapojených do obchodování s lidmi může být velmi široká. Jsou to lidé, kteří oběti vyhledávají, získávají pro ně doklady nebo organizují jejich cestu. Mohou být majiteli veřejných domů nebo tam pracovat jako řidiči, hlídači, účetní, provozovatelé nebo pomocníci, kteří zajišťují obětem stravu. Mohou to být i osoby, které jsou s obětí v příbuzenském vztahu.

Jak se lidé stávají oběťmi obchodování s lidmi

Otrokem se nikdo nestává dobrovolně. Obchodníci s lidmi lákají své oběti na inzeráty slibující práci hostesek, pomocnic v domácnosti nebo práci v zemědělství.

Příklady nalákání oběti podvodem

- sliby o získání platných přistěhovaleckých nebo cestovních dokladů (pracovní povolení, povolení pobytu),
- využití falešných nebo zfalšovaných osobních nebo cestovních dokladů,
- slib o získání platné pracovní smlouvy,
- neplnění nebo jen velmi sporadické plnění slibů ohledně mzdy a výdělku,
- nepravdivý popis práce nebo pracovních podmínek v pracovní smlouvě.

Indikátory nalákání oběti podvodem

- oběť byla nepravdivě informována o cestě, zaměstnání, životních podmínkách nebo zacházení,
- oběť neví, jak získala osobní nebo cestovní doklady, nebo je pro ni někdo vyřizoval,
- oběť nemá doklady ve svém držení, má je u sebe někdo jiný,
- oběť dostala pokyny, co má říkat úředníkům, se kterými přijde do kontaktu,
- oběť nezná podrobnosti pracovní smlouvy, kterou podepsala, nebo jí nerozumí,
- pracovní smlouva je v cizím jazyce, její podmínky odporují běžné praxi,
- oběť musela někomu zaplatit za vyřízení cesty a dopravu.

Příklady různých způsobů násilného chování uplatňovaného na obětech

- únos nebo polapení oběti, která se pokusila uprchnout,
- nákup nebo prodej oběti (náborář - obchodník - kuplíř),
- bití - údery, kopání, strkání,
- mučení - pálení cigaretou,
- ohrožování zbraní,
- znásilnění a další druhy sexuálního násilí,
- uvěznění, omezení pohybu, dohled fyzické osoby nebo pomocí elektronických prostředků,
- pouta nebo svazování,
- odpírání potravy nebo nápojů,
- odpírání lékařské péče nebo léků,
- odpírání antikoncepce nebo kondomů,
- vynucené těhotenství nebo jeho přerušování,
- vynucené vzdání se péče o dítě,
- donucení k ponižujícímu nebo kompromitujícímu jednání, které je fotografováno nebo nahráváno na videokazety (lze později využít jako kompromitující materiál),
- vynucené užívání drog nebo jejich odpírání, pokud je na nich oběť závislá,
- vynucená účast na násilí proti jiným obětem,
- vynucené lhaní přátelům a rodině o tom, že je oběť v bezpečí, že se jí dobře daří a informace o tom, kde se zdržuje,
- vynucené lhaní klientům veřejného domu o tom, že je zde dobrovolně a ráda a dobře si vydělává.

Indikátory použitého násilí

- zranění po použití zbraní (nože, střelné zbraně, hole), viditelné rány nebo jizvy (řezné rány, modřiny, popáleniny, rány jako následky svázání, zranění na hlavě, obličeji nebo ústech v důsledku úderů do hlavy nebo do obličeje),
- vypálení znamení nebo jiné označení, které signalizuje, že osoba je majetkem jiné osoby,
- neléčené nemoci nebo infekce - zvláště sexuálně přenosné choroby, celkově špatný zdravotní stav, nemoci signalizující špatnou hygienu, jako například tuberkulóza,
- emocionální napětí, projevy traumatu, jako je deprese, úzkost, post-traumatický stres, sebepoškozování a pokusy o sebevraždu,
- neadekvátní nebo předstíraná loajalita k násilníkovi v důsledku toho, že nad ní má násilník neustálou nadvládu, které dosahuje použitím násilí, výhrůžek, odplaty (manipulace, indoktrinace, Stockholmský syndrom, vymývání mozku, traumatizující pouto),
- neznalost jazyka země, ve které se oběť vyskytuje, a neschopnost pohybovat se a žít zde,
- ubytování ve stejném objektu, ve kterém se nachází erotický klub nebo místo nucené práce, nebo dopravování se z místa ubytování do práce autem s hlídačem,
- obtížně přístupný objekt, objekt s kamerami, hlídaný objekt, zamřížovaná okna, oběti opouštějí objekt pouze v doprovodu,

- omezený přístup veřejnosti, přístup vyhrazen pouze pro příslušníky určité etnické komunity, gangu, pracovní skupiny,
- dohled nad oběťmi při návštěvě lékaře, pachatel často funguje jako tlumočnick, u sexuálního vykořisťování přesouvání žen z jednoho podniku do druhého,
- příznaky podobné příznakům domácího násilí: kuplíři/obchodníci vystupují jako "přítel", "partner", "příbuzný",
- kuplíř/obchodník poskytne oběti právníka, který ve skutečnosti pracuje pro něj (kontroluje její výpověď, osvobodí oběť a předá ji do "péče" kuplíře/obchodníka).

Příklady dalších způsobů nátlaku

- oběti jsou odebrány osobní nebo cestovní doklady,
- oběti je vyhrožováno postihem ze strany policistů nebo úředníků,
- použití křivých obvinění oběti, například ze špatného nakládání s dětmi, zanedbávání jejich výchovy nebo páchání kriminální činnosti,
- další druhy vyhrožování, které jsou obvyklé u sexuálního obtěžování nebo pronásledování objektu sexuálního zájmu

JAK IDENTIFIKOVAT OBĚŤ?

Existuje řada skutečností, typů jednání nebo chování, které mohou naznačovat, že se jedná o oběť obchodování s lidmi:

- oběť pracuje nebo je někde držena proti své vůli,
- nezvykle nízké ceny za poskytované služby v porovnání s tržní cenou,
- oběť nemá kontrolu nad svým vlastním výdělkem, platí vysoký podíl ze svých příjmů svému vykořisťovateli, denně musí vydělat alespoň určitou minimální částku,
- oběti byly odebrány dokumenty,
- oběť je fyzicky trestána, je jí vyhrožováno, když odmítne pracovat,
- oběť se bojí mluvit o své situaci, je-li přítomen její zaměstnavatel,
- odpírání stravy nebo nápojů, lékařské péče nebo léků, antikoncepce nebo kondomů,
- vynucené těhotenství nebo jeho přerušování, vynucené vzdání se péče o dítě,
- donucení k ponižujícímu nebo kompromitujícímu jednání, které je fotografováno nebo filmováno a které lze později využít jako kompromitující materiál,
- nucení k užívání drog nebo naopak jejich odpírání, pokud je již oběť na droze závislá
- vynucené lhaní klientům ve veřejném domě o tom, že jsou zde dobrovolně, spokojené s výdělkem,
- osoba nezná podrobnosti kontraktu, který podepsala, nebo mu nerozumí, kontrakt byl v cizím jazyce, podmínky kontraktu odporují běžné praxi.

<http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2005/08/pracov.html>

Kde a jak lze vyhledávat oběti

Většinu obětí se nepodaří uprchnout a vyhledat pomoc. Nesmějí opouštět objekty, kde jsou zadržovány, nesmějí kontaktovat osoby zvenčí. Pachatelé je zastrašují a říkají jim, že když budou nalezeni, hrozí jim sankce ze strany policie. Oběti si většinou neuvědomují, že mají nějaká práva. Domnívají se, že musejí snášet sexuální vykořisťování nebo splácet domnělé dluhy. Neuvědomují si, že pracovní smlouvy, které podepsaly, nejsou závazné ani právoplatné. Vliv prostředí, ze kterého pocházejí (loajalita k rodině, kulturní, ekonomické nebo sociální zvyklosti) způsobují, že se ani nesnaží uniknout z útlaku a vykořisťování.

Vyhledávání obětí

- Novinové inzeráty, bulvární tisk, regionální tisk, který nabízí ženy různých národností a ras.
- "Zlaté stránky", kde se nabízejí služby masážních salonů a escort-service.
- Chatování na Internetu, kde si muži sdělují své zážitky ze zařízení, kde se poskytují sexuální služby. Poznámky typu, že žena právě přicestovala, nemluví místním jazykem, je nezkušená, pasivní apod. mohou signalizovat, že se jedná o oběť obchodování s lidmi.
- Místní znalost policistů působících v určitých regionech. Policie má přehled o prostituci vykonávané v daném regionu, ale policisté většinou nejsou dostatečně vyškoleni, aby správně identifikovali oběti obchodování s lidmi.
- Nemocnice, pohotovostní lékařská služba a jiná zdravotnická zařízení. Oběti obchodování s lidmi mají obvykle podobná zranění jako oběti domácího násilí nebo znásilněné ženy; trpí často přenosnými pohlavními chorobami, kterých mohou mít i několik najednou; bývají těhotné z důsledku znásilnění nebo toho, že jejich pasáci nebo klienti odmítají používat kondomy. Zdravotní personál by neměl vycházet z předpokladu, že takové ženy vykonávají prostituci dobrovolně. Lékaři, na které se ženy obracejí s žádostí o přerušování těhotenství, by si měli uvědomit, že je k tomuto kroku často nutí jejich pasáci.
- Nevládní organizace, které se specializují na zdravotní osvětu mezi prostitutkami a jejichž hlavním úkolem je prevence HIV, AIDS a dalších přenosných pohlavních chorob. Pracovníci těchto organizací se snaží prostitutkám pomáhat, vyšetřovat je a rozdávat jim kondomy. Měli by se ale soustředit i na příznaky signalizující, že žena je k prostituci nucena.
- Skupiny migrantů a etnické minority: mužská část této populace většinou zná místa, kde si lze koupit ženu, která pochází z jejich země původu. Nechtějí se však příliš svěřovat se svými zážitky, protože se obávají, že to vrhá špatné světlo na celé etnikum, ke kterému patří. Brzdí je také loajalita, kterou pocítují k obchodníkům s lidmi, kteří pro ně často pracují jako převaděči.
- Lokality, kde se vyskytuje velký počet mužů, kteří se zde zdržují jen krátkodobě nebo dočasně (vojenské základny, parkoviště vozidel TIR, sezónní pracoviště, místa různých shromáždění, sportovních akcí a turistická střediska). V této situaci mají muži častěji tendenci kupovat si sex, protože mají pocit, že je to anonymní.
- Informátoři z řad veřejnosti, kteří mají místní znalost prostředí. Jsou to taxikáři, majitelé a provozovatelé barů, vrátní v hotelích, ale i zákazníci sexuálních služeb mohou mít informace, které mohou vést k obětem obchodování s lidmi.
- Zapojení obchodníků s lidmi do dalších nezákonných aktivit: prodej drog, porušování zákona o pobytu cizinců, vydírání, daňové úniky, bankovní podvody, praní špinavých peněz, krádeže aut, obchod se zbraněmi, loupeže, dětská pornografie, ozbrojené útoky, vybírání výpalného apod.
- Nahlašovat případy podezření na obchodování s lidmi by měli zejména všichni zdravotníci, sociální pracovníci a pracovníci psychiatrických zařízení.

Obchodování s lidmi ve všech svých formách je novodobým otroctvím a čelit mu můžeme jen tehdy, pokud budeme rozvíjet spolupráci policie, nevládních organizací, zdravotníků, zákonodárců a široké veřejnosti.

Zdroj: "Hiding in Plain Sight" - Donna M. Hughes - říjen 2003

(upraveno a přizpůsobeno podmínkám v České republice, Zpracovala PhDr. Hana ŠNAJDROVÁ)

http://www.mvcr.cz/2003/casopisy/pol/0411/obeti_info.html

Viktimologie⁸⁰

Viktimologie jako relativně nová vědní disciplína zkoumá vztahy mezi pachatelem a obětí zločinu. Zajímá se o oběť v době před, v průběhu trestného činu, ale i v období, které následuje. Pojem poprvé použil Frederik Wertheim v r. 1948 (popisem bratrovraždy Kaina a Abela). Dříve byla role oběti značně zanedbávána. V raném středověku oběť sama trestá, vyšetřuje atp. Ve feudálním období se to přenáší na feudály a postupně pouze na stát.

Zájem o tuto problematiku je nejen snahou zjistit přiměřené postavení oběti v systému spravedlnosti a trestního, ale také jak a zda se lze vyhnout roli oběti a preventivními opatřeními snížit riziko ohrožení, práva.

Práva obviněného, obžalovaného jsou přesně upravena právním řádem. Pokud jde o ochranu svědků nebo oběti, tak nacházíme pouze sporadická ustanovení (u nás bylo nově upraveno postavení svědka, dnes je to zejména hmotně-právní ochrana oběti).

Cíle praktické viktimologie:

- vypracování poznatků, jak se účinně vyhnout roli oběti a jakými preventivními opatřeními lze snížit riziko ohrožení,
- výzkum nových aspektů příčin kriminality,
- kriminogeze, odhalování kriminality a její prevence,
- analýza motivace trestného činu z hlediska chování oběti,
- pomoc při odhalování neznámých pachatelů trestných činů na základě interakce a poškození oběti (psychologické profilování),
- posouzení kvality a rozsahu poškození a jejich minimalizace intervenčními a terapeutickými zásahy.

Praktický proud usiluje o hmotné odškodnění oběti zločinu. Známé jsou především německé zákony z roku 1976. V USA byla v roce 1979 založena Světová viktimologická společnost v Münsteru, vznikla celá řada nestátních institucí, které se věnují oběti (u nás např. Bílý kruh bezpečí).

Vztah *interakce-pachatel* se zřetelem k viktimogenním faktorům:

1. zúčastňující se oběť - interakce oběti s pachatelem, která ovlivní motivaci,
2. nezúčastňující se oběť - není interakce mezi pachatelem a obětí,
3. provokující oběť,
4. latentní oběť – skrytá (role oběti veřejně není známá, např. týrání dětí, které se nemusí zjistit),
5. nepravá oběť - oběť nešťastnou shodou náhod (např. najatý vrah si splete osoby).

Existují i různé typologie obětí, např. podle Mendelsohna:

- úplně nevinná oběť (např. chodec, kterého poraní opilý řidič),
- oběť s malým podílem viny (žena znásilněná v noci v oblasti mající špatnou pověst),
- oběť stejně vinná jako pachatel nebo totožná s pachatelem (sebevražda),
- oběť více vinná než pachatel (žena, která pachatele provokuje, vezme si ho k sobě do bytu, a pak odmítne pohlavní styk),
- oběť podstatně více vinná než pachatel (usmrcení v sebeobraně),
- simulující oběť (nepravdivé obvinění z pohlavního zneužívání).

---

⁸⁰ Baštecký a kol.: *Základy soudní psychiatrie*. IZV, Praha 1997.

Viktimita je náchylnost člověka k tomu, aby se stal obětí trestného činu. Jde o povahové rysy, které člověka predisponují k tomu, aby se stal obětí - nezdrženlivost, extrémní extrovertnost, labilita emocí, špatné sociální ukotvení a zázemí. Tyto rysy jsou v mnoha aspektech shodné s rysy pachatelů. Viktimitu zvyšuje nadměrná sociální viditelnost (umělci, politici), ale i sociální izolace (bezdomovci, osamělí a staří lidé).

Viktimologie se věnuje vytipování lokalit, kde se lidé s největší pravděpodobností stávají oběťmi trestných činů. Pro tyto lokality jsou příznačné následující znaky:

- leží v blízkosti velkých lokalit s levnými obecními byty, ve kterých bydlí velké množství svobodných a nezaměstnaných mužů,
- jsou spojeny hustou sítí veřejných dopravních prostředků anebo jsou těmito prostředky snadno dostupné,
- nejsou protkány sousedskými vztahy a vazbami,
- nejsou sociálně přehledné, nelze snadno rozpoznat domácí lidi od cizinců,
- v pravidelném rytmu jsou opouštěny svými uživateli (přes den lokality bydlení, večer administrativní budovy).

Viktimizace je proces, ve kterém se člověk stává obětí. Podílí se na něm chování pachatele, chování oběti, reakce sociálního okolí a způsob přijetí role oběti.

Prožívání újmy má svoji dynamiku. Obecně vzato představuje viktimizace silně stresující událost, která je náhlá, nečekaná, nepředvídatelná. Znamená to, že je prakticky nemožné se na ni připravit, je obtížné se s ní rozumově i emocionálně vypořádat a bývá nemožné se jí vyhnout. Dominuje pocit zaskočení, vyskytuje se otázka "proč právě já".

Prožívání újmy prochází několika fázemi:

- Fáze šoku - jedinec je zaskočen kritickou událostí, poškozený jedná a cítí zmateně, uplatňují se obranné mechanismy, popření nebo netečnost.
- Fáze nastupující adaptace - oběť se s událostí vyrovnává, zpracovává prožívané trauma, k události se prožitkově vrací, bývá pod vlivem smutku, odporu, pocitů viny.
- Fáze konečné adaptace - jedinec dochází ke konečnému zpracování traumatu, jeho osobnostní založení se podílí na délce opětovného zařazení do pracovního a společenského života. Při násilných trestných činech hraje oběť často velmi aktivní úlohu při vytváření kriminogenní situace. V USA se "zločin vyvolaný obětí" pokládá za zvláštní trestný čin s polehčujícími okolnostmi.

Předmětem zájmu viktimologie je osobnost oběti trestného činu, role oběti ve vývoji /počátek-průběh-ukončení-následky/, role oběti v odhalování a stíhání trestného činu, způsoby pomoci oběti po trestném činu a způsoby, jak se vyhnout poškození trestným činem. Dá se říci, že viktimologie zkoumá, jakou roli hraje oběť v motivaci pachatele a jakým způsobem se podílí na interakci (pachatel-oběť) v průběhu trestného činu. Obecným cílem je vypracování poznatků o tom, jak se lze účinně vyhnout roli oběti a jakým preventivním opatřením lze snížit riziko ohrožení (tzv. bezpečné chování).

Předmětem viktimologie jsou skupiny jevů a jejich zákonitosti, ke kterým se řadí :

- osoba oběti (její biologické, psychické a sociální vlastnosti),
- vztah mezi pachatelem a obětí,
- proces viktimizace (proces přeměny potenciální oběti v oběť skutečnou), zejména role oběti v něm,
- role oběti v odhalování, vyšetřování a soudním projednávání věci,
- pomoc obětem, způsoby jejich odškodnění a rehabilitace,
- ochrana občanů před viktimizací.

OBĚŤ – PACHATEL

Oběť je fyzická osoba, která trestným činem utrpěla újmu na životě, zdraví, majetku, cti nebo jiných právech. Za oběť jsou také považovány právnické osoby a ostatní osoby, které samy nepociťují újmu, protože o ní neví, jsou k ní lhostejné nebo jim vyhovuje. Z pohledu kriminologie je rozhodující hledisko společenské škodlivosti.

Třídění podle kritéria viny

- oběť vlastní/ne vlastní vinou,
- individuálně (oběť provokatér) - individuálně (okradený, ačkoli řádně zabezpečil majetek, dítě),
- příslušnost k rizikové skupině, která je společensky hodnocena negativně (např. prostitutky) příslušnost k rizikové skupině, která je společensky hodnocena pozitivně (např. policista),
- predestinovaná - vysoký počet předpokladů, aby se stala obětí,
- předstírající - simulant,
- dobrovolná - poškozená na vlastní žádost,
- oběť recidivista - opakovaně obětí z anomálního důvodu, způsobu života,
- skrytá oběť - před policií.

VIKTIMNOST

Je připravenost jedince nebo skupiny stát se obětí trestného činu. Obětí se může stát kdokoli, nicméně je empiricky dokázáno, že jen určitá část populace se obětí skutečně stane. Vazba mezi viktimitou a profesí (delikty proti zdraví, životu-hlídači, policisté, průvodčí když mě obtěžují apod.). Rasové podtexty - minority. Nejvíce jsou ohroženy ženy, děti, staří lidé nad 60. let (bezbrannost, důvěřivost).

Jedná se o soubor znaků, které jsou typické pro oběti. Jsou dva modely:

- a) statický - předurčen stát se obětí díky svým osobnostním charakteristikám,
- b) dynamický - zamýšlí se nad průběhem situace, reakce a interakce mezi pachatelem a obětí.

Zranitelné osoby :

- a) sociální pozice - bohatí podnikatelé (vydírání), rozvedené ženy (objekty duševního násilí),
- b) při výkonu některých povolání (obsluha benzinových čerpadel, poštovní doručovatelky, zaměstnanci bank),
- c) příslušník některé skupiny nebo hnutí (skinhead, anarchista),
- d) pro psychické či fyzické vlastnosti (osoby s duševní poruchou),
- e) pro nebezpečné informace, které o někom nebo něčem máme
- f) osoby vnímané jako provokující,
- g) ti, kteří poškozuji práva jiných (dlužníci, neplniči závazků) ap.

VIKTIMIZACE

Viktimizace je proces přeměny potencionální oběti v oběť skutečnou, tedy proces poškozování jedince a způsobování újmy.

- primární viktimizace: újma způsobená činem pachatele (např. z ženy se stává oběť znásilnění jako důsledek přímého poškození oběti, ke kterému dochází při trestném činu), doprovázena fyzickou újmou (narušení fyzické integrity), finanční újmou, emocionální újmou:
  1. popření - osoba nemůže uvěřit,
  2. přerušení - žena začíná být dezorientovaná, přestávají fungovat obranné mechanismy,
  3. regrese - bezmoc,

4. pocit hostility, nepřátelství, výčitky vůči druhým,

5. narušení partnerských vztahů).

- sekundární viktimizace - nepříjemnosti a výdaje, které musí oběť snášet v souvislosti s následným trestním řízením, tedy ze strany orgánů činných v trestním řízení nebo psychické poškození vlivem reakce okolí, nevhodný způsob jednání ze strany policie, netaktní přístup,
- terciální viktimizace - jedinec se neumí přiměřeně vyrovnat s traumatickou zkušeností, přestože došlo z objektivního hlediska k uzdravení

Na procesu viktimizace nese podíl:

- a) chování nebo nechování pachatele (zanedbání dítěte s následkem smrti),
- b) chování oběti a její reakce,
- c) reakce sociálního okolí,
- d) způsob přijetí role oběti - vyrovnání se s rolí oběti,
- e) možné opakování situace.

Pomoci obětem:

- poradenská a sociální pomoc,
- trestně procesními prostředky (právní úprava ČR),
- kompenzací škody státem – dle zákona obětem, kterým vznikla škoda na zdraví, na pozůstalé.

Etický kodex

ETICKÝ KODEX POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY⁸¹

Příslušníci Policie České republiky, vědomi si svého poslání, spočívajícího ve službě veřejnosti, založeného na úctě a respektu k lidským právům, vyjadřují následující principy, jež chtějí sdílet a dodržovat.

1. Cílem Policie České republiky je

- a) chránit bezpečnost a pořádek ve společnosti,
- b) prosazovat zákonnost,
- c) chránit práva a svobody osob,
- d) preventivně působit proti trestné a jiné protiprávní činnosti a potírat ji,
- e) usilovat o trvalou podporu a důvěru veřejnosti.

2. Základními hodnotami Policie České republiky je

- a) profesionalita,
- b) nestrannost,
- c) odpovědnost,
- d) ohleduplnost
- e) bezúhonnost

3. Závazkem Policie České republiky vůči společnosti je

- a) prosazovat zákony přiměřenými prostředky s maximální snahou o spolupráci s veřejností, státními a nestátními institucemi,
- b) chovat se důstojně a důvěryhodně, jednat se všemi lidmi slušně, korektně a s porozuměním a respektovat jejich důstojnost,
- c) uplatňovat rovný a korektní přístup ke každé osobě bez rozdílu, v souladu s respektováním kulturní a hodnotové odlišnosti příslušníků menšinových skupin všude tam, kde nedochází ke střetu se zákony,
- d) při výkonu služby jednat taktně, korektně a vhodně uplatňovat princip volného uvážení,
- e) používat donucovacích prostředků pouze v souladu se zákonem; nikdy nezacházet s žádnou osobou krutě, nehumánně či ponižujícím způsobem,
- f) nést odpovědnost za každou osobu, která byla omezena Policií ČR na osobní svobodě,
- g) zachovávat mlčenlivost o informacích zjištěných při služební činnosti,
- h) zásadně odmítat jakékoliv korupční jednání, netolerovat tuto protizákonnou činnost u jiných příslušníků Policie České republiky, odmítnout dary nebo jiné výhody, jejichž přijetím by mohlo dojít k ovlivnění výkonu služby,
- i) zásadně se vyhýbat jakémukoliv jednání, které by mohlo být střetem zájmů.

4. Závazkem vůči ostatním příslušníkům Policie České republiky je

- a) usilovat o otevřenou a partnerskou spolupráci,
- b) dbát, aby vztahy byly založeny na základě profesní kolegiality, vzájemné úcty, respektování zásad slušného a korektního jednání; jakékoliv formy šikanování a obtěžování ze strany spolupracovníků či nadřízených jsou vyloučeny,
- c) netolerovat ani nekryt podezření z trestné činnosti jiných příslušníků Policie České republiky a trestnou činnost neprodleně oznámit; stejně tak netolerovat ani jiné jejich protiprávní jednání či jednání, které je v rozporu s Etickým kodexem Policie České republiky.

---

⁸¹ vydaný Rozkazem policejního prezidenta ze dne 21.1.2005 (RPP 1/2005, příloha č.1)

5. *Osobním a profesionálním přístupem příslušníků Policie České republiky je*

- a) nést osobní odpovědnost za svoji morální úroveň a svůj profesionální výkon,
- b) chovat se bezúhonně ve službě i mimo ni tak, aby důstojně reprezentovali Policii České republiky svým jednáním, vystupováním i zevnějškem.

Každý příslušník Policie České republiky, který jedná v souladu se zákonem a Etickým kodexem Policie České republiky, si plně zaslouží úctu, respekt a podporu společnosti, jejíž bezpečnost chrání i s nasazením vlastního života.

Výklad některých pojmů obsažených v Etickém kodexu Policie České republiky

1. Střetem zájmů se rozumí jednání příslušníka Policie České republiky, kterým

- a) dopustí, aby byl výkon služby ovlivněn jeho osobními postoji, názory nebo přesvědčením, pokud jsou v rozporu se zájmy služby,
- b) došlo ke střetu zájmu služby s jeho osobními zájmy; tímto střetem se rozumí takové jednání, popřípadě opomenutí příslušníka Policie České republiky, které ohrožuje důvěru v jeho nezájatost, autoritu či profesionalitu nebo důvěru v Policii České republiky,
- c) využil svého postavení, pravomocí nebo informací, které se dozvěděl při výkonu služby, k získání neoprávněného prospěchu nebo výhody pro sebe nebo jinou fyzickou či právnickou osobu,
- d) osobně vystupoval za sebe nebo jinou fyzickou či právnickou osobu vůči státu, státní nebo převážně státem vlastněné právnické osobě v obchodních záležitostech,
- e) by se odvolával na své služební postavení v záležitostech, které souvisejí s jeho osobními vztahy nebo soukromou činností,
- f) by umožnil uvedení svého jména nebo vyobrazení k reklamním účelům za úplatu nebo za jiný majetkový prospěch,
- g) by přijal dar či výhodu od osoby, pokud by došlo k ohrožení nebo zpochybnění výkonu služby,
- h) by hájil jiný veřejný zájem, pokud by byl v rozporu se zájmem Policie České republiky, poškozoval její dobré jméno nebo ohrožoval její apolitičnost.

2. Rovným a korektním přístupem se rozumí uplatňování rovnosti a korektnosti ke každému bez rozdílu, což může být v kontaktu s představiteli zejména národnostních a etnických menšin naplněno pouze respektem k jejich odlišnosti. Toto respektování odlišností v žádném případě neznamená zvýšenou toleranci k nezákonnému jednání členů minorit. Naopak vyžaduje pozitivní snahu pochopit tuto odlišnost kulturních hodnot a vzorců jednání, na jejichž základě může být příslušník minority odsuzován, vylučován, omezován či obecně diskriminován, ať již přímo či nepřímou, pokud z jeho strany nedochází k porušení zákona. Pouze při respektu Policie České republiky k odlišnosti členů minorit může být dosaženo deklarované rovnosti přístupu bez rozdílu.

3. Ohleduplností a taktností se rozumí zejména neemoční profesionální nestranné a rozhodné vystupování, především v situacích, kdy je zasahováno do lidských práv a svobod; příslušník Policie České republiky nesmí být při rozhodování a jednání ovlivněn svými osobními problémy a pocity. Jedná se i o taková jednání, kdy je nutno brát v úvahu sekundární viktimizaci postižených osob trestnými činy, tragédiemi nebo událostmi s nimi spojenými, např. sdělování úmrtí rodinného příslušníka, rozloučení se se zemřelým před jeho odvozem, pokud to situace dovoluje.

4. Korupčním jednáním se rozumí úmyslná, cílevědomá činnost, spočívající ve zneužití pravomocí či postavení příslušníka Policie České republiky z vlastního nebo cizího podnětu s úmyslem získat neoprávněný prospěch či výhodu pro sebe nebo jiné osoby, přičemž není důležité, zda neoprávněný prospěch či výhoda je hmotného či nehmotného charakteru.

ETICKÝ KODEX POLICISTY - mezinárodní

Dokument, který se věnuje otázce policejní etiky, je **Etický kodex policisty**. Byl vypracován výkonným výborem International Association of Chiefs of Police během 96. výroční konference, která se konala 17. 10. 1989 v Louisville, Kentucky, USA. Jeho podstatou je, že všichni policisté si musejí být vědomi morální odpovědnosti, která je dána jejich postavením. Musí se stále snažit žít podle nevyšších morálních kritérií policejní práce.

Mezi tyto zásady a kritéria patří:

- primární povinnosti policisty - pravomoci a základní pracovní povinnosti policisty zahrnují službu společnosti, ochranu životů a majetku, ochranu důstojnosti, udržování klidu a pořádku a zajištění práv každého občana na svobodu, rovnost a spravedlnost;
- výkon pracovních povinností policisty - policista musí vykonávat svoji činnost nestranně, se všemi občany musí jednat stejně, se zdvořilostí, porozuměním a úctou. Měl by vystupovat takovým způsobem, který vzbuzuje důvěru a úctu k funkci, kterou mu veřejnost svěřila;
- princip volného uvážení - důsledné a moudré použití volného uvážení založené na profesionální policejní způsobilosti udělá mnoho pro zachování dobrých vztahů a udržení důvěry veřejnosti;
- důvěrnost - cokoliv policista vidí, slyší nebo pozná, co má důvěrný charakter, by měl držet v tajnosti, pokud výkon služby nebo zákonné opatření nebude vyžadovat jinak;
- použití síly - policista nebude nikdy používat nadbytečné síly nebo násilí a bude při plnění svých povinností používat pouze takové síly, která je za všech okolností rozumná. Pokud je použití síly nevyhnutelné, každý policista se musí vyvarovat zbytečného působení utrpení a nesmí se dopustit krutého, degradujícího nebo nelidského zacházení s jakoukoliv osobou;
- bezúhonnost - policista nesmí podlehnout úplatkářství a angažovat se v korupci, ani nesmí tyto protizákonné činy tolerovat u jiných policistů. Nesmí upustit od čestného a zákonného jednání a výkonu svých pravomocí;
- osobní profesionální růst - policista je odpovědný za vlastní úroveň profesionálního výkonu;
- soukromí - policista by se měl chovat tak, aby nepoškodil dobré jméno policie nebo vlastní

http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2004/0401/frystak1_info.html

Uplatňování zákonem č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, definovaného provádění služebních zákroků a služebních úkonů, kdy je policista povinen dbát cti, vážnosti a důstojnosti osob i své vlastní a nepřipustit, aby osobám v souvislosti s touto činností vznikla bezdůvodná újma, tedy uplatňování rovného a korektního přístupu policie ke každému bez rozdílu (jak dokládají zkušenosti z policejní práce ve Velké Británii, Kanadě, Francii, Holandsku atd.) může být v kontaktu s představiteli menšin naplněno pouze respektem k jejich odlišnosti.

Respektování odlišnosti v žádném případě neznamená totéž jako zvýšená tolerance ke nezákonnému jednání členů minorit. Respektování odlišnosti naopak vyžaduje pozitivní snahu pochopit odlišnost kulturních hodnot a vzorců jednání, na jejichž základě nemůže být příslušník etnické či národnostní menšiny odsuzován, vylučován, omezován či obecně diskriminován (přímo či nepřímo), pokud z jeho strany nedochází k porušení zákona. Pouze při respektu policie k odlišnosti členů minorit může být dosaženo deklarované rovnosti přístupu bez rozdílu. Výsledky tohoto postoje mají výraznou tendenci se dlouhodobě promítat do kladného hodnocení policejní práce ze strany příslušníků menšinových komunit.

Jinou variantou může být doplnění stávajícího kodexu o ustanovení Evropského etického kodexu policejní práce, týkající se ochrany práv menšin.

http://www.mvcr.cz/odbor/bezp_pol/dokument/strateg.doc

Vztah pracovník – klient

Postoje na straně pomáhajícího pracovníka by měly zabezpečit dobré pracovní spojení mezi terapeutem a klientem a bezpečné terapeutické prostředí, které je nevyhnutelnou podmínkou terapeutické práce. Zároveň mnohá z doporučení, která tu uvedeme, vytvářejí předpoklad pro to, aby se terapeutický vztah stal léčivým vztahem sám o sobě.

1. Terapeutova opravdovost

První doporučení se týká opravdovosti terapeuta (rozpracoval *Carl Rogers*). Autenticita se tradičně nahlíží z více úhlů. Obvykle se chápe jako:

- a) přesné nedefenzivní sebeuvědomování procesů probíhajících v prožívání terapeuta;
- b) nedefenzivní bytí ve vztahu s klientem korespondující s vnitřními procesy terapeuta.

Jde o to, aby terapeut byl nedefenzivní osobou otevřenou vůči svému prožívání, vědomou si zážitků, které v něm vznikají, a zároveň individualitou, jejíž vnější chování není v protikladu s vnitřním prožíváním. Neautentický terapeut si totiž nemusí uvědomovat procesy, jež mu brání být optimálně terapeutický, případně může svým inkongruentním chováním (tedy jednáním, kdy vnitřní prožívání neodpovídá chování navenek) klienta mást.

Terapeut by měl vnitřně sledovat svoje prožívání. Měl by být otevřen různé paletě zážitků, které se u něj v intenzivní psychoterapii objevují, aby u sebe mohl rozeznat i protipřenosové reakce a uměl je využít pro terapii. To předpokládá, že terapeut je dostatečně integrovanou osobností (psychicky stabilní), která dokáže unést např. i vlastní chyby v procesu terapie. Interpersonální nedefenzivita má za to, že terapeut je otevřený i komunikaci, která se týká témat, která neprožívá snadno (např. v terapeutickém vztahu).

Terapeut by měl být pro klienta *reálnou osobou*. To znamená, že v případě klientova zájmu o jeho lidskou zkušenost (ne zkušenost experta) by měl být ochoten se o ni podělit. Autenticita terapeuta však neznamená, že terapeut nemá hranice v tom, co ze svého prožívání vyjadřuje.

Kromě toho, že zachovává hranice toho, o čem je mu přirozené hovořit s druhými lidmi, řídí se zejména principem, že *ze svého prožívání sděluje to, co je důležité pro plodný terapeutický proces z hlediska klienta*. Každá komunikace terapeuta z jeho „vnitřního vztahového rámce“ by měla být terapeutem zvažována, aby věděl, jaký užitek z ní může terapeutický proces mít.

2. Otevřenost vůči klientovu vnitřnímu zážitkovému světu

Toto doporučení má rovněž kořeny v Rogersově práci o podporujících podmínkách terapeutického vztahu. Rogers hovořil o nepodmíněném pozitivním přístupu k druhé osobě (unconditional positive regard), o němž se často mluví (ne velmi přesně) jako o akceptaci klienta terapeutem. Neznamená to akceptovat každé chování klientů, a už vůbec ne s ním souhlasit, ale oceňovat klienty jako individuality.

V praxi to značí kromě jiného být otevřen všem aspektům klientova zážitkového světa. Jen je-li terapeut otevřen zážitkům v klientově prožívání, může klientovi pomoci je vyjádřit, zpracovat, porozumět jim, přepracovat je a nově uchopit. Má-li terapeut např. obavy z nějakého klientova zážitku, těžko s ním bude terapeuticky pracovat.

Samozřejmě – každý terapeut má hranice v tom, s čím v prožívání druhého dovede pracovat. Proto je důležité, aby terapeut rozeznával své hranice a otevřeně s nimi ve vztahu vůči klientovi

pracoval (např. i tím, že klientovi citlivě a se zabezpečením jiné formy péče vysvětlí, že s ním nemůže pracovat).

Na druhé straně terapeutovo vzdělávání by mělo vést k tomu, že by měl být odborníkem na pohybování se v zážitkovém světě druhých, s tím, že by měl mít poměrně široké hranice, s čím dokáže terapeuticky pracovat. Ve vzdělávání se jedná především o odbourání těch hranic doprovázení klientů, které u terapeuta souvisí s jeho vlastními zraněními, zranitelnostmi, citlivými místy, obavami, neuvědomovanými vzorci chování atd.

Pokud jde o vědomě přijaté hranice toho, s jakými problémovými aspekty na straně klienta dokáže terapeut pracovat, je v pořádku, rozhodne-li se, s čím chce ve svém povolání pracovat a s čím ne.

3. Snaha empaticky rozumět klientovi

Empatie terapeuta je další z konceptů, které rozpracoval Rogers. V současnosti už není pochyb o tom, že empatie terapeuta výrazně ovlivňuje efekt psychoterapie, a to dokonce i v terapiích, které na ni teoreticky nekladou až takový důraz. Empatie terapeuta předpokládá, že se terapeut citlivě pohybuje v myšlenkách a pocitech klienta tak, že je citlivý k jeho měnícím se prožívaným významům, a to i k těm, jichž si je klient sotva vědom, přičemž terapeut nejen rozumí klientovu zážitkovému světu, ale i komunikuje toto porozumění.

Empatie terapeuta slouží v terapii řadě účelů. Kromě toho, že přispívá k budování kvalitního terapeutického spojení, k bezpečnému a léčícímu terapeutickému vztahu, má i specifické funkce. Pomáhá třeba regulovat problematické emoce klienta, dekonstruovat osobní významy, rozvíjet proces kognitivně-afektivního zkoumání, prohlubovat klientovo sebeporozumění a schopnost reflexe, umožňuje korektivní emocionální zkušenost, klienta posiluje, zprostředkovává zážitek lidského sdílení.

4. Skutečná snaha být nápomocen

Být opravdově nápomocen znamená, že by prvořadým zájmem terapeuta mělo být pomoci klientovi, a ne že ho něco na klientovi zajímá, že se chce o klientovi něco dozvědět či to, co si o jejich terapeutické interakci pomyslí supervizor, nebo to, jak publikuje kazuistiku klienta.

Terapeut by se měl snažit sdělit, jaké různé své motivy sleduje při práci s klientem. Měl by je podrobit etickému zhodnocení (někdy i za přítomnosti supervizora). Měl by se také snažit vzdát motivů, v nichž nejde jen o pomoc klientovi. Klienti totiž mohou být velmi citliví na to, o co všechno terapeutovi v terapii jde. Mají-li pocit, že terapeut klade na první místo něco jiného než pomoc klientovi, může se zhoršit terapeutické spojení a klienti se mohou stáhnout.

5. Otevřenost změně

To, že by terapeut měl být otevřen změně, znamená, že by měl přistupovat ke klientovi s tím, že ho klient jako člověka může obohatit. Přistupovat ke klientovi tak, že mne může jeho intimní svět obohatit (jeho postoje, hodnoty, způsob života apod.), znamená dávat mu hodnotu, která se projeví nejen v kvalitě terapeutického vztahu, ale i sama o sobě může mít léčící funkci.

Obohacení „osobností klienta“ se přitom může týkat i práce s mnohem mladšími klienty, než je terapeut. Například pohled dětí může být obohacující i pro dospělé osoby.

6. Etická zaangažovanost ve vztahu s klientem

Etickou zaangažovaností nemyslíme pouze dodržování etických zásad vykonávání psychoterapie, které sledují dobro klienta, jeho autonomii apod. Mám na mysli i širší terapeutův postoj, který by se neměl vyhýbat zkoumání etických dilemat v klientově životě, jež mohou mít speciální hodnotu z hlediska duševního zdraví. Jsem přesvědčen, že morálka člověka souvisí s jeho duševním zdravím. Je těžké si představit, že člověk, který lže, podvádí apod., žije svůj život optimálně vzhledem ke svým možnostem být lidskou osobou.

Samozřejmě to, že někdo žije čestně, neznamená, že nebude mít vážné psychologické problémy. Opačný případ – nečestný život – však vylučuje úplné psychologické zdraví, zejména chápe-li se šířej než nepřítomnost nemoci. Podle mne lidská přirozenost člověka předurčuje k tomu, že žít psychologicky plnohodnotný život vyžaduje i snahu konat *dobro*.

V psychoterapii se dlouho uplatňoval tzv. nehodnotící postoj, který předpokládal, že terapeut nekomentuje hodnoty klienta ani významných osob. Doporučení, aby terapeut byl eticky zaangažován protiřečí nehodnotícímu postoji. Znamená to, že by terapeut měl s etickými dilematy pracovat zvlášť, a někdy, je-li to přiměřené probíhajícímu terapeutickému procesu, i vyjádřit svůj postoj týkající se etických dilemat v klientově životě. Terapeut by měl třeba zaujmout postoj k tomu, je-li klient „obětí“ neetického chování.

ICMPD - Training Manual

Jednotlivé části „*Awareness Training on Trafficking in Human Beings for Police, Border Guards and Customs Officials in EU Member States, Accession and Candidate Countries, AGIS 2004*“ (Training Manual a Background reader)⁸² tvoří následující kapitoly:

- Obchod s lidmi
- Legislativní nástroje (mezinárodní, evropské a národní nástroje); Proces obchodu
- Fáze a různé formy obchodu; Multidisciplinární přístup; Identifikační proces
- Důležitost identifikace obětí (kap. č.4), ukazatelé překupníků;
- Sběr a analýza informací v procesu boje proti obchodu s lidmi.

Z materiálu ICMPD odkazujeme na kapitolu o identifikaci obchodovaných osob (Unit 4 Identification Processes). Tato kapitola také informuje o možnostech identifikace „obchodníků-pachatelů trestného činu“.

Informaci o adaptaci na české podmínky a pilotním zavádění jsme uvedli krátce v kapitole o realizovaných vzdělávacích aktivitách. Konkrétní informace a výstupy z manuálu, nejen o identifikaci, by mohly mít pozitivní dopad na absenci „konkrétních indicií“ nejen pro práci Policie ČR. Podrobněji zde text neanalyzujeme, pouze zmiňujeme jeho existenci pro možnost dalšího využití.

---

⁸² Odkaz: <http://www.icmpd.org/default.asp?nav=capacity&folderid=-1&id=508>.

Semináře, školení, kurzy a aktivity k problematice obchodování s lidmi – péče o oběti

(realizované různými složkami MV ČR ve spolupráci s NNO)

Odbor vzdělávání a správy policejního školství (OVSPŠ) a OPK MV průběžně vyvíjí činnost v posilování povědomí příslušníků vybraných složek Policie ČR v problematice obchodování s lidmi a podporuje rozvoj metodiky práce s oběťmi trestných činů včetně obchodování s lidmi, ať již formou vzdělávacích programů nebo samotnou realizací výcvikových seminářů⁸³.

Při analýze dokumentů jsme se zaměřili na informace o realizovaných aktivitách zaměřených na proškolení a vzdělávání k specifickým tématům péče o oběti obchodu s lidmi.⁸⁴ Cílem nebylo podat kompletní seznam a počty realizovaných informačně-preventivně kampaní k tématu obchodu s lidmi. Pokusili jsme se zmapovat podle zaměření a konkrétního obsahu seminářů, jakou představu mají realizátoři a poskytovatelé Programu o oblasti péče. K tématům některých seminářů jsme měli k dispozici podrobnější informace o průběhu, u některých jsme se museli smířit s hodnocením: „Realizovaný seminář splnil očekávání“.

Z aktivit realizovaných v minulém roce uvádíme pro ilustraci následující:

- V souvislosti se zaváděním evropského standardu v oblasti posilování boje proti obchodování s lidmi⁸⁵ byl připraven ve spolupráci odboru vzdělávání a správy policejního školství a OPK MV projekt vzdělávacího programu „Obchod s lidmi“, kde jeden výukový blok je věnován „Úloze krajů a obcí“ v této oblasti, o úloze odborů sociální péče při prevenci a omezování obchodu s lidmi.⁸⁶ Předpokládáme, že v této části jsou zařazeny informace o způsobech identifikace obchodovaných osob a konkrétních krocích, které mohou úředníci ze své pozice vykonat (kam a na koho se obrátit, jaké možnosti mají oběti, co jim mohou nabídnout apod.).
- Projekt ICMPD⁸⁷ má řešit formu, způsob, obsah vzdělávání zainteresovaných složek policie na všech úrovních. Manuál ICMPD – obchod s lidmi, evropské kurikulum v oblasti boje proti obchodování s lidmi, je určen pro policisty v základních policejních funkcích osmi členských a dvou kandidátských zemí a jeho ověření probíhá v této době (1. polovina roku 2006), včetně transformace na české podmínky a překladu. K této problematice proběhl ve Střední policejní škole MV v Holešově v říjnu 2005 kurz, kterého se zúčastnili policisté, učitelé středních policejních škol MV, instruktoři školních policejních středisek a pracovníci ICMPD.
- Dále v rámci projektu Phare proběhly vzdělávací akce s názvem „Investigativní dovednosti a vymáhání práva - obchodování s lidmi“: Výcvikové školení pro členy sekce ÚOOZ v květnu 2005 na téma: Rozvoj a získávání operativních informací a téma: Získávání svědecké výpovědi. Best Evidence - Obchodování s lidmi za účelem nucené práce

---

⁸³ Odkaz: <http://www.mvcr.cz>.

⁸⁴ Aktivity realizované se spoluúčastí MV ČR.

⁸⁵ Phare CZ03/IB/JH/03.

⁸⁶ Podrobnější informace o struktuře vzdělávacího kurzu v časopise Veřejná správa, pilotní seminář realizován v dubnu 2006.

⁸⁷ International Centre for Migration Policy Development .

Jednalo se o cyklus seminářů pořádaných v rámci projektu PHARE věnovaný problematice obchodování s lidmi, kdy holandsští policisté školili příslušníky cizinecké a pohraniční policie právě ke konkrétním postupům odhalení obětí obchodování (březen a září 2005).

- V březnu 2005 proběhl seminář pro představitele NNO zaměřený na identifikaci obětí a jejich motivování ke spolupráci s orgány činnými v trestním. Tento seminář byl úzce tématicky vymezen právě na problematiku „Motivace obětí obchodování s lidmi ke spolupráci s orgány činnými v trestním řízení“.⁸⁸ Hlavní příspěvek přednesený Marií de Cock se týkal činnosti neziskové organizace *Stichting tegen Vrouwenhandel*⁸⁹ (STV), která se soustřeďuje na pomoc obětem obchodování s lidmi. Součástí semináře byl také příspěvek oblastního ředitele nizozemské cizinecké policie, který seznámil zástupce NNO se zkušenostmi nizozemské policie s motivací obětí obchodování s lidmi. Rozdíly ve zkušenostech s identifikací oběti a komunikace s ní mezi Nizozemskem a ČR vyvolaly diskusi.⁹⁰

Pro ilustraci uvádíme přepis poznámek z průběhu semináře, který by nám mohl pomoci definovat, co si konkrétně pod „motivací a motivováním“ obětí možno představit.

Obchodování s lidmi za účelem sex. Využívání znamená přesvědčit oběti, aby spolupracovaly s policií. M. Cock hovořila o spolupracujících sítích v Holandsku, o právech oběti, o aktivním přístupu ze strany oběti. Část jejího příspěvku byla věnována způsobu centrální evidence obětí (STV), která registruje všechny informace, zajišťuje kontakt na asistenci oběti, spolupracuje se zákonodárci. Fungují jako síť (např. tři zařízení a koordinátoři jsou speciálně vyškoleni a financování pouze pro tuto problematiku, uvažuje se o navýšení).

Schéma STV:

potenciální oběť (policie nebo NNO) → nahlásí to STV → registrace informací o potenciální oběti a o pomoci, které se jí dostalo (nabídka psycho-sociálně právní pomoci + možnosti ubytování (má k dispozici síť ubytovacích zařízení pro oběti tr. činů) → azylový dům. (Všichni partneři podepisují smlouvu o spolupráci.)

STV se spojí s koordinátorem v oblasti a ten pak má na starosti „péči“ o obchodovanou osobu. Obchodovaná osoba má tři měsíce „na rozmyšlenou“, pak se rozhodne, zda např. podá trestní oznámení a bude spolupracovat s policií. Po třech měsících nespolečně odjíždí z Holandska. Pokud spolupracuje, zůstává po dobu trestního řízení v zemi a hledá se pro obchodovanou osobu se „státní“ ubytování.

Následovaly informace o tzv. „platformě B9“, která umožňuje spolupráci všech zainteresovaných složek (spolupráce s imigrační a naturalizační službou – pro zajištění podmínek v zemi původu a reintegraci.); STV zasahuje do ovlivňování tvorby zákonů.

Metodická příručka pro zacházení s obchodovanou osobou až do podání trestního oznámení obsahuje následující formace:

- *oběť se musí v zemi cítit bezpečně (ubytování, finance);*
- *měla by vědět, co ji čeká, když podá trestní oznámení (zapojení se do spolupráce s orgány činnými v trestním řízení);*
- *jaké má v Nizozemí možnosti (zůstat trvale tam většinou nemůže) – otevřenost, upřímnost;*

---

⁸⁸ <http://www.mvcr.cz/prevence/obcanum/publik/ts/2005/duben.pdf>

⁸⁹ STV – Foundation against Trafficking in Women (Stichting tegen Vrouwenhande; Dutch Foundation against Traffic in Women)

⁹⁰ <http://www.mvcr.cz/prevence/obcanum/publik/ts/2005/duben.pdf>

- *neovlivňovat oběť, vysvětlovat.*

V kontaktu s obětí: upřímnost; „vychytávat signály, identifikovat oběť, respekt – cenit si rozdílnosti a individuality; pragmatismus – „nebrat“ si oběť domů; zodpovědnost k oběti – musí být samostatná“.

Seminář „Motivování ke spolupráci“ byl obsahově zaměřen na popis systému spolupráce jednotlivých subjektů, který funguje v podmínkách Nizozemí (ve státním a nestátním sektoru) a v obecné rovině na doporučené formy a metody sociální práce v situacích práce s obětí.

- Seminář pro terénní sociální pracovníky a policisty zaměřený na práci s obětí obchodování s lidmi proběhl v září 2005 ve Šlovicích. Cílem bylo vybudování kontaktů mezi příslušníky Policie ČR a terénními sociálními pracovníky z NNO a zahájení prací na manuálu věnovaném práci terénních sociálních pracovníků s oběťmi obchodování s lidmi.
- V březnu 2005 se uskutečnil ve Střední policejní škole MV v Praze seminář pro pedagogy a instruktory Školních policejních středisek k problematice „Práce s obětí trestného činu“, lektorovaný Bílým kruhem bezpečí. Další vzdělávací akce organizovaly školy samostatně ve spolupráci s nevládními organizacemi a dále se zúčastňovaly vzdělávacích akcí organizovaných jinými subjekty.
- Při tvorbě inovovaného vzdělávacího programu specializačního kurzu SPŠ MV, určeného policistům ÚOOZ, byla nově zařazena problematika domácího násilí a obchodu s lidmi.
- V rámci hlavního kurzu středoevropské policejní akademie MEPA věnovaného organizovanému zločinu jsou v jednotlivých členských zemích do programu zařazována rovněž témata týkající se obchodu s lidmi, dětské pornografie apod. V rámci hlavního kurzu byla účastníky zpracována případová studie „Belarus“, jejímž stěžejním tématem bylo sexuální a pracovní vykořisťování - obchod s lidmi. Studie je využívána ve výuce středních policejních škol MV a školních policejních středisek PČR.⁹¹
- V září 2005 se uskutečnil mezinárodní kurz CEPOL „Obchodování s lidmi“ v Solenicích. Pracovního jednání se zúčastnili čtyři experti určených tzv. podpůrných zemí z Rakouska, Portugalska, Španělska a Velké Británie. Za českou stranu se spolu s národní koordinátorkou CEPOL na přípravě kurzu podíleli další pracovníci MV a Policie ČR. Kurzu se zúčastnilo 23 účastníků ze 17 evropských zemí a 7 zahraničních školitelů, za českou stranu vystoupilo s prezentacemi či případovými studii celkem 17 odborníků. Po ukončení kurzu dostali všichni účastníci certifikát, CD s vybranými prezentacemi, se seznamy a kontakty na školitele a účastníky.
- V říjnu 2005 proběhla konference „Obchod s lidmi – priority OBSE⁹²“ věnovaná tématům nucené práce a obchodování s lidmi. Mezi účastníky byla zvláštní zpravodajka OBSE pro obchod s lidmi dr. Helga Konrád a zástupci Mezinárodní organizace práce nevládní organizace Save the Children.
- V listopadu 2005 proběhl na Policejní akademii seminář k Programu a ochraně obětí obchodování s lidmi, který pro kriminalisty uspořádal OPK ve spolupráci s ÚOOZ.

---

⁹¹ Informace z Plnění opatření MV ČR v principech rovnosti mužů a žen za rok 2005.

⁹² Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.

Postřehy a komentáře k formální realizaci aktivit:

- v některých případech mohou aktivity pořádané odděleně pro pracovníky jednotlivých složek MV (a ještě další seminář jen pro pracovníky NNO) prohlubovat a utvrzovat postoje o rozdělení sektorů, které mají spolupracovat (rozdělení na my a oni),
- dojem nesourodosti a nepřehlednosti/nepropojenosti ve způsobu realizace aktivit: dílčí témata seminářů zabývajících se „obchodem“ jsou pořádaná různými odbory a odděleními (OKP, SUZ, odbor vzdělávání, cizineckou policií, PIS a některé pod záštitou prosazování rovné příležitosti mužů a žen); možná má někdy za následek duplicitní informování cílových skupin.